

René Dumont

Är Kuba socialistiskt?

Franskt original: *Cuba est-il socialiste?* (1970)

Sv. utgåva 1971. Översättning: Eivor Halkjaer.

Innehåll

Förord	2
I. Den kubanska socialismens första etapp: De romantiska revolutionärerna erövrar makten ..	5
II. Den kubanska socialismens andra period: Centraliserad planering och byråkrati	12
III. Ett föregripande: Glimtar från vägen mot kommunismen, fjärde etappen i den kubanska socialismen	22
IV. Den tredje etappen i den kubanska socialismen 1968-70, den hårda verklighetens år	34
V. Vad det kostar att förhastiga sig	47
VI. Kommunism, militärt samhälle eller personlig makt?	63
VII. Närmande till Sovjet: De ursprungliga dragen i den kubanska socialismen dämpas	76
VIII. "Revolution, förstår du, är en svår sak"	92
IX. Framstegsalliansens död	104
Bilagor	110
Litteraturlista	117

René Dumont (1904-2001) var en fransk vänstersinnad jordbruksexpert och sociolog, som även intresserade sig för miljöfrågor. Dumont besökte Kuba flera gånger (se förordet nedan) i sin egenskap av jordbruksexpert och samtalade då bl a med kubanska jordbruksexperter och Fidel Castro.

Förord

Detta är en andra studie över det kubanska försöket att bygga upp ett socialistiskt samhälle. I den första, som utkom i maj 1964¹, har jag förklarat hur jag redan i maj 1960 tog initiativet att resa till detta land, där en grupp högsinta revolutionärer försökte förverkliga en ny, ursprunglig — i betydelsen humanistisk — socialism. I spetsen för detta försök stod två män med gåvor utöver de vanliga — Fidel Castro och Che Guevara. Jag kom för att studera Kuba, i avsikt att hjälpa landet. Jag ville göra ett första försök att beskriva underutvecklingens symptom², för att utifrån denna kunskap undersöka vilka åtgärder som borde vidtagas för att snabbare övervinna dem.

På Kuba mötte jag genklanger av en storvulen hjältedikt, ett folk som fröjdar sig över sin befrielse. Men samtidigt mötte jag en stor ekonomisk oreda. Då jag oupphörligt framhöll allvaret härav — vid en tidpunkt då många trodde att den politiska befrielsen borgade för en enkel lösning på problemen — fördes jag till premiärministern, som redan hade det faktiska ansvaret för produktionen. Den 20 maj 1960 hade jag förmånen att få ett långt samtal med Fidel Castro. Han frågade mig först varför jag så strängt kritiserade kubanernas arbete, när Jean-Paul Sartre just hade berömt dem på alla områden, inberäknat sådana som han inte visste mycket om. Sedan lyssnade han på mig med den intensiva uppmärksamhet som är typisk för honom. Vi talade huvudsakligen om tekniska frågor, om intensifiering och differentiering av jordbruket.

Jag vet att han med intresse läste den rapport³ som jag sände honom i juni 1960. Han tillkallade mig på nytt som expert i augusti 1960 och tog emot mig i slutet av månaden. Vid det tillfället lyssnade han inte så länge på mig, utan övergick snart till att presentera sin plan för upprättandet av folkjordbruk, som skulle påbörjas 1961. Jag framförde redan från början allvarliga invändningar mot denna plan. Jag tillkallades åter som expert till Kuba 1963, denna gång av Carlos Rafael Rodríguez, som då var chef för nationalinstitutet för jordbruksreformen, I.N.R.A., och därigenom ansvarig för den statliga jordbrukssektorn.

När jag väl hade överlämnat min tredje rapport till INRA sammanställde jag ovan nämnda essä⁴, i vilken min kritiska inställning återigen dominerar. Det ligger i ordets innebörd att en agronom aldrig är nöjd. En gammal förkämpe för socialismen kan ha skäl att oro sig över vissa politiska yttringar, särskilt sådana som i Sovjetunionen fortsatte att benämnas socialistiska till och med när stalinismen rasade som värst och vissa av dess aspekter framträdde allt tydligare. Jag hade ursprungligen sammanställt denna rapport för Kubas räkning, men också med den tanken för ögonen att den kunde bli till hjälp vid framtida sydamerikanska revolutioner, så att de snarast möjligt kunde övervinna de ekonomiska svårigheter som är ofrånkomliga i inledningsskedet av en revolution. Om Brasilien och Mexiko, med tio respektive 6 gånger så stor folkmängd som Kuba, upprepade hela raden av misstag och ekonomiska improvisationer, skulle Sovjetunionen inte kunna ge dem samma hjälp som Kuba. Slagordet: ”Cartieristerna* har sina kusiner i Moskva”⁵ skulle då behöva upprepas 6 resp. 10 gånger.

¹ *Cuba, socialisme et développement*, Editions du Seuil, översatt till ett flertal språk, även i Förenta staterna men först 1970.

² *Terres vivantes*, Plon 1961.

³ En del av denna rapport, omarbetad för franska läsare, publicerades i *Cahier du Tiers Monde*, P. U. F., 1961.

⁴ Utgivaren av den spanska översättningen har givit boken en bra titel: *Cuba, ensayo critico y constructivo*.

* Cartierister är en fransk beteckning på sådana som är negativt inställda till u-hjälp. ö. a.

⁵ Det anses att Kuba vid slutet av 1969 skulle ha kostat Sovjet närmare fyra miljarder dollar i rubler, vapenleveranserna ej inräknade. C. R. Rodríguez nämner vid en intervju i Lima i april 1969 exempel på två utvecklingslån från Sovjet på 100 och 135 miljoner dollar. Därtill kommer handelskrediter, som bara för 1968 skulle ha uppgått till över 200 miljoner dollar. Han säger vidare att det är fråga om lån till 2 och 2,5 % ränta, huvudsakligen med en löptid på tio eller tolv år. Endast vapenleveranserna är gåvor. Han nämner också krediter från

Vid vårt sammanträffande den 29 juni 1969, alldeles i början av min fjärde studieresa, omtalade Castro genast att han hade läst mina böcker *Terres vivantes* och *Sovkhoz, Kolkhoz ou le problématique communisme* men nämnde inte Cuba, trots att han säkert hade läst den i spansk översättning. Orsaken härtill var säkerligen att han inte ville diskutera den. Denna gång var jag inbjuden som hans personlige gäst och jag arbetade med att sammanställa en andra översikt, fortfarande under mottot ”konstruktiv kritik”. Fidel betonar förresten ofta att han inte vill ha några försvarstal.

I de hastigt nedskrivna anteckningar, som jag beslöt mig för att sända honom varje dag fram till slutet av juli, överväger till att börja med synpunkter och tekniska råd. Men så småningom, allt eftersom jag blev mer insatt, utvecklade de sig och tog formen av vissa ekonomiska invändningar, som med nödvändighet berörde också det politiska området. Jag ansåg att socialister, även om man har olika filosofisk uppfattning, är skyldiga att klart uttrycka sina åsikter för varandra. Detta ledde slutligen till en dramatisk diskussion som resulterade i ett brev (bilaga IV). Om jag hade antagit denna inbjudan, så var det främst för att ännu en gång i mån av min förmåga komma det kubanska jordbruket till hjälp. De problem som uppstod var så talrika och så komplicerade, att jag självfallet inte kunde komma med en adekvat lösning på alla: jag hänsköt dem till specialister, vilket ju är helt normalt. Jag kände mig tvungen, ja, ansåg det som min plikt att lägga fram konstruktiv kritik; jag anser mig böra lägga fram mina åsikter, utan något förbehåll och utan att utelämna något. De försök till socialistisk uppbyggnad som för närvarande pågår i världen är samtliga — det måste vara så därför att de alla lider av brist på erfarenhet — bristfälliga och ofullständiga. En del har i likhet med stalinismen gjort det misstaget att de tror sig i det närmaste ha uppnått fullkomligheten. Om de framhårdar på den vägen, kommer de inte att kunna utvecklas eller tillräckligt fort anpassa sig till nya historiska omständigheter eller till de snabba förändringarna i de produktiva krafterna. De riskerar därmed fruktansvärda bakslag, som vi redan har sett alltför många exempel på. Länderna i det socialistiska lägret har bara förverkligat vissa socialistiska element, bland vilka de mest framträdande är det kollektiva ägandet, planekonomin och prioriteringen av de kollektiva behoven. Att detta inte är nog⁶ skall vi snart få se.

Den socialism, som vi eftersträvar, innebär att alla får möjlighet att fritt utvecklas i och med att orättvisorna upphävs. Detta kräver större frihet också vad beträffar företagsamheten, men särskilt vad gäller informationen och möjligheten att ge uttryck åt olika åsikter. Den kan endast utvecklas om den kan ta lärdom av mångsidig kritik, framsprungen från vitt skilda utgångspunkter. Fienden står framför portarna — men är inte det bästa försvaret att bygga upp en sundare ekonomi, lättare att leva med och anpassad för människor som, genomsnittligt, är lika ofullkomliga som jag? Och Gud skall veta att jag är ofullkomlig!⁷

Jag påminde Fidel Castro om att en gammal professor från det gamla Europa måste åta sig ett sådant arbete *inom ramen för sina traditioner som universitetsman*. Dessa traditioner tvingar honom att överallt söka det som kan hjälpa honom att lösa problemet, även om han finner det inom vissa oppositionskretsar. Att jag kunde ta kontakt med dem tyder på en viss grad av frihet. Men jag fick snart erfara att den hade sina gränser.

Det finns två motton som en statschef alltid borde ha i minnet. Det första är romerskt: ”De minimis non turat praetor” — ledaren bryr sig inte om detaljerna! Det andra kommer från engelskan: ”Makten korrumpierar och den absoluta makten korrumpierar absolut”. Castro kan

Frankrike (Richard, 36 miljoner dollar), England (gödningsmedels-fabriker, 50 miljoner), Östtyskland (över 60 miljoner), Rumänien (50 miljoner), Tjeckoslovakien, Ungern och flera andra länder.

⁶ *Utveckling och socialism* av R. Dumont och M. Mazoyer, Rabén & Sjögren 1971. Den politiska makten har inte överlämnats till arbetarklassen utan till en mer eller mindre snäv grupp av styrande, som av Djilas kallas ”den nya klassen”.

⁷ ”Vi är alla syndare, mina bröder”, framhöll jag i Bryssel den 25.11.1969 i en debatt med Ernest Mandel. Låt oss bygga upp ett samhälle som tar detta med i beräkningen.

fortfarande rädda sitt anseende för eftervärlden genom att göra sig till ledare för en engagerande socialism. Detta skulle han uppnå om han ständigt sökte originella lösningar och i högre grad lade sig vinn om folkets önsknings. I likhet med oss alla vill han gärna utvecklas och bli bättre. För att lyckas med detta borde Fidel lyssna tålmodigare inte bara till dem som tänder rökelse för honom, antingen det nu är av övertygelse eller i själviska syften, utan också till dem som uppfattar socialismen på ett annat sätt än han.

I de två första kapitlen skall jag försöka ge en sammanfattning av den kubanska socialismens två första etapper. Efter gerillan och *det varmhjärtade och romantiska "upproret" följde en centraliserad och byråkratiserad planering*. Jag skall sedan, särskilt med utgångspunkt från Fidel Castro och "Che", teckna en bild av vad som skulle kunna bli⁸ *den fjärde perioden*, tiden för *den kommunistiska uppbyggnaden*. Efter att ha kommit ner på jorden igen skall jag återigen mer detaljerat studera *den tredje perioden, den nuvarande, 1968-70, de stora svårigheternas tid*. Jag skall påvisa *vilket högt pris brådskan har haft* men också blandningen av nya, originella inslag och traditionella grunddrag i den kubanska "socialismen", som anser sig snart kunna undvara materiell stimulans men samtidigt beviljar sin styrande klick avsevärda privilegier. Vi kommer då att finna skäl för att ställa frågan om *militariseringen av ekonomin* kan skapa ett klimat där en viss sorts socialism kan slå ut i blom. Vi avslutar med en hastig blick på utvecklingen i resten av vad man kallar Latinamerika. Då jag har vistats på Kuba så kort tid och då det gäller ett så komplicerat och så ömtåligt problem, vet jag att jag kommer att stöta många läsare för huvudet, men samtidigt att jag är *skyldig* att fullfölja min tankegång. Jag är så mycket mer benägen att lyssna till dem som kritiserar min bok, som jag i vissa avseenden kan ha blivit felunderrättad eller har varit oförmögen att avgöra hur allmängiltiga vissa iakttagelser är.

Efter deras respektive revolutioner har jag alltså skrivit två böcker för Kina och för Kuba och en enda för Sovjetunionen. Kuba har länge gjort ansträngningar att skapa en egen socialism och Kina strävar också mot detta mål, i skuggan av den massiva sovjetiska uppbyggnaden. Sovjetunionens pretentioner på att dess erfarenheter skulle vara allmängiltiga har blivit alltmer svårsmälta efter den militära (antisocialistiska) ockupationen av Tjeckoslovakien. Både tjeckerna och slovakerna har anledning att höja ropet "Patria o Muerte"⁹, lika mycket som Fidel, även när den sistnämnde förmenar dem den rätten.¹⁰

P. S. i februari 1970. Låt oss ännu en gång citera Bakunin: "De andras frihet vidgar min egen i det oändliga." Dessa frön till anarkistisk socialism är nödvändiga för att begränsa den totalitära socialismens övergrepp. *La Nouvelle Critique* kallar mig sentimental socialist när den analyserar min föregående studie, och ställer mig utanför den vetenskapliga socialismen. Under denna senare beteckning har alltför många fruktansvärda händelser skett för att jag skulle vilja åberopa mig på den. Då jag inte klart ser historiens betydelse, har jag valt socialismen av känsla. Vilket inte hindrar mig från att ännu en gång, med tanke på framtida riktningar inom socialismen, försöka mig på ett vetenskapligt studium av problemen inom *de socialistiska åskådningarna*.¹¹

⁸ Om den snart förverkligas, som Fidel säger.

⁹ "Att förverkliga friheten under förtryck, sanningen under propagandans inflytande kostar alltid blod i den värld där vi lever", säger en tjeck till P. Javrelière, *Le Monde* 30.10.1969.

¹⁰ Jag tackar alla mina kubanska vänner som har hjälpt mig i detta arbete och då särskilt: ledaren Fidel Castro, Carlos Rafael Rodriguez, Hermes Herrera, tolken Hector Rodriguez, Faustino Perez, majorerna Garcia och Curbelo, Selma Diaz, kapten Charandan och många andra som det i deras eget intresse är bäst att inte nämna vid namn. På franskt håll herrar Amadiou, Francxxois, Garnier, Labrousse, Levacher och alldeles särskilt Beunier och Maya Surduts. Manuskriptet har konstruktivt kritiserats av herrar Meunier, Gutelman, Joshua, Chominot, Mazoyer, Hugué, och Caty. Jag bär ensam ansvaret för dess innehåll.

¹¹ *Utveckling och socialism*, med Mazoyer, Rabén & Sjögren 1971.

I. Den kubanska socialismens första etapp: De romantiska revolutionärerna erövrar makten

”Tanken bör aldrig underkasta sig vare sig en dogm, ett parti, en häftig känsla, ett intresse eller någon förutfattad åsikt. Skulle den göra det, skulle den upphöra att existera.”

Henri Poincaré

Motto för det Fria Universitetet i Bryssel. Fritt i den meningen att det hyllar principen om tankefrihet.

”Nazisterna och stalinisterna anser att man inte skall fråga människor om deras åsikt när det gäller att genomföra vad man anser är till deras bästa ... inte förlita sig på de rika, de mäktiga, de härskande, därför att sanningen för dem är det som gagnar dem, och vad som gagnar de privilegierade är inte detsamma som det som är till nytta för alla.”

Claude Roy Moije, utkast till självbiografi, Gallimard 1969.

1. Den nationella och humanistiska revolten förenade en stor del av de intellektuella med bönderna och arbetarna: Om den inte gjort det, skulle den ha misslyckats.

Batistas diktatur var så förhatlig att man, sedan rebellerna visat att de kunde besegra den, lyckades skapa en så gott som enhällig opinion mot den: ”Att vinna segern var för oss möjligt endast genom att vi förenade kubaner av alla klasser och från alla samhällssektorer omkring en enda och samfäll strävan”, sade Fidel Castro i Central Park i New York den 24 april 1959. ”Den kubanska revolutionen, *den renaste och mest varmhjärtade*”, tillägger han. Och jag ser åter framför mig samme ledares ansikte strålande av godhet, när han i början av maj 1960 invigde den stora skolstaden vid foten av Sierra Maestra. Den 17 april 1959 fastslog Fidel på en presskonferens i New York: ”Jag har klart och slutgiltigt förklarat *att vi inte är kommunister ...* Dörrarna står öppna för *privata* investeringar som kan bidra till att utveckla Kubas industri ... Det är fullständigt omöjligt för oss att göra framsteg, om vi inte lever i samförstånd med Förenta staterna.”

Vädjandet är rakt på sak och handen är utsträckt, men blicken sänker han inte: ”Förenta staterna kan hjälpa oss genom att behandla oss rättvist på det ekonomiska planet och visa oss förståelse”. Detta är vad Castro i denna stund främst söker: *förståelse* för sin revolution för att kunna upprätta nya ekonomiska relationer med Förenta staterna, ”genom att underlätta för oss att industrialisera landet och att genomföra jordreformen, så att improduktiva jordområden börjar ge avkastning. En demokrati som bara talar om teoretiska rättigheter men glömmer människans behov är varken ärlig eller äkta. *Humanism* är frihet och bröd, utan skräck, inte diktatur vare sig av en människa, en klass, av grupper, kaster eller en oligarki.”

Detta uppror mot Batistas diktatur, stödd av yankeeimperialismen och alltmer outhärdlig, fick största delen av landet att ställa upp *bakom den unga och varmhjärtade fraktionen av intelligentsian* i en trefaldig strävan efter *frihet*, ett bättre liv och nationellt oberoende. Ropet ”*fosterlandet eller döden*” har ensamt överlevt, men en lång tid brukade det åtföljas av ”*frihet eller döden*”. Det humanistiska draget i denna socialism kunde sammanföra bönder och arbetare med den del av intelligentsian och medelklassen som är rotad i borgerligheten och som till en början *inte skulle ha accepterat en revolution som hade förklarat sig vara marxistisk-leninistisk*. Det traditionella kommunistpartiet, som hade sin bas främst i städerna, trodde inte på framgång för revolutionen. Carlos Rafael Rodríguez var en av de första som anslöt sig till revolutionärerna i Sierran, men en stor del av stadsborna som hade tagit del i 26 juli-rörelsen, Fidels rörelse, fortsatte att vara antikommunistiska. Det var anledningen till att strejken den 9 april 1958 misslyckades.

Redan 1940, berättar Saverio Tutino¹, gav C. R. Rodriguez i en studie över de sociala klasserna på Kuba uttryck åt åsikten ”att det inte existerade någon verkligt fosterländsk borgarklass, allra minst bland dem som levde högt på sockret, och att den numeriskt otillräckliga arbetarklassen präglades av en småborgerlig psykologi som hade sin rot i dess bonde- och hantverkarursprung. När Fidel Castro”, tillägger Tutino, ”framhåller att våld måste mötas med våld, föreföll det som om de objektiva förutsättningarna för en revolution inte förelåg på Kuba. Och ändå fick Castro dessa förutsättningar att bryta fram. Detta är ett bevis på att *en människas personlighet kan utgöra en objektiv faktor* som utlöser en viss given situations utveckling i en bestämd riktning.”

Utgångsläget på Kuba 1953 och 1956 tycktes utifrån sett erbjuda mindre gynnsamma utsikter för en revolution än vad som förelåg i Ryssland från februari till november 1917, där nöden i städerna och masslakten på illa beväpnade soldater hade givit spridning åt missnöjet och på så sätt underlättat revolutionen. Kan man sätta Castros beslutsamhet framför Lenins? Ja, därför att han visade sin beslutsamhet under ännu osäkrare förhållanden. Men han skulle själv vara den förste att klandra mig för en sådan gradering.

26 juli-rörelsen organiserades i celler, först i provinserna Havanna och Pinar del Rio, där ”de ledande — studenter eller tjänstemän, sällan arbetare — så gott som alla kom från småborgerliga skikt. En borgerlig förtrupp för en folklig bas”, säger alldeles riktigt Tutino. Fidels försvarstal efter Moncada stöder sig på klassernas samgående. Revolutionen skulle inte ha kunnat segra, om den endast haft stöd av en alltför fåtalig arbetarklass, med ännu färre verkligt starka och beslutsamma medlemmar. Därför var samgående mellan klasserna nödvändigt.

Vi har alltså sett hur en nationell befrielse rörelse segrade och så småningom enade större delen av folket mot tyranniet. Vi har också sett hur detta skedde under *ledning* av en liten grupp revolutionärer, eldade av Fidels tal och huvudsakligen rekryterade från intelligentsian. En ren arbetarrevolution skulle bara ha samlat fåtaliga skaror och fått alla borgerliga, som i det närmaste hade monopol på skolbildning, emot sig. Säkert skulle en sådan revolution ha misslyckats. Om Fidel inte hade stått fast vid sitt beslut att genomföra det omöjliga, hade hans rörelse besegrats. Början var mycket svår: ”Vår lilla, huvudsakligen civila, grupp hade fått fäste i Sierra Maestra, men var inte fast förankrad i området. Vi gick från hydda till hydda, vi åt bara när vi kunde betala för maten, vi var nätt och jämnt *tolererade* ... Livet var ytterligt svårt”, påminner ”Che” i sitt tal till kultursällskapet ”Nuestro Tiempo” den 27 januari 1959.

Men innebär då inte den kubanska revolutionens framgång i sig själv *ett svårt handikapp för eventuella framtida sydamerikanska revolutioner*? De borgerliga skikten i övriga latinamerikanska länder har till fullo fattat vad som väntar dem om liknande revolutioner skulle segra på kontinenten. Detta får dem att tveka och utgör en bidragande förklaring till gerillastyrkornas misslyckanden de senaste åren i Venezuela, Guatemala, Colombia och Peru, för att inte tala om ”Ches” olycksaliga expedition i Bolivia.² Detta ökar också intresset för den nya regeringen i Peru, den första verkliga oppositionen i Latinamerika från militärens sida. Militärregeringen visar sig där redan mer radikal än de kristliga demokraterna i Chile och Venezuela (kap. IX, 1).

2. ”Revolutionsarmén” radikaliserar den första jordreformen

Från och med 1953 framträder tydligare vid sidan av Fidel — den enande, den oomstridde

¹ *L'Octobre cubain*, Maspéro 1969, s. 152. [sv. övers. [Den kubanska oktoberrevolutionen](#)]

² Där de olika fraktionerna av kommunistpartiet inte ens kunde komma överens vare sig i största allmänhet eller om det stöd de skulle ge ”Che”. När en talesman för det bolivianska partiet gjorde anspråk på ledningen av gerillan var det svårt att ge honom orätt ... Om man skall räkna med en allmän revolt bland indianerna (ett folk som inte finns på Kuba) får man inte glömma att dessa språkligt isolerade bönder så ofta blivit lurade av spansktalande vita att de alltid misstror dem.

ledaren — hans bror Raul Castro, som hade tillhört ungkommunisterna. ”Det är inte fråga om att ge jorden till bönderna, utan att fördela den så att den blir mer värdefull. Man måste slå ned regimen för att revolutionen skall kunna börja.” Att störta diktaturen var således bara en början. ”Che”s — majoren Ernesto Guevaras — närvaro underströk snart denna uppfattning. Men de första stegen tas trevande, under ledning av någon sorts folkfront. Den borgerliga regeringen från januari 1959 avgår emellertid redan den 15 februari. Fidel, som inte velat dra fördel av revolutionen, förmås att vid trettioåttå års ålder åta sig posten som premiärminister — en post som han innehar ännu i skrivande stund.

Redan från det första talet den 27 januari 1959 intar ”Che” en plats till vänster om 26-julirörelsen: ”De som räddade sig till Mexiko efter angreppet på Moncada ... omfattade sociala åsikter vitt skilda från dem som senare företrädde av de personer som deltog i expeditionen med Granma.”³ Och ”Che” preciserar: ”Det blir de organiserade bonde-massornas sak att genomföra jordreformen genom att införa den lag som förbjuder latifundier ... Bönderna, som efter revolutionens seger har vunnit *rätten till frihet*, bör kollektivt, i demokratisk ordning, kräva att man upphäver denna princip (att varje mark-expropriation måste föregås av skadeståndsbetalning). I annat fall kan inte en total och äkta jordreform genomföras.”⁴

Den 17 maj 1959 utfärdades den första jordreformen i La Plata mitt i Sierra Maestra av den borgerlige presidenten Urrutia. Denne störtades mindre än två månader senare, varvid Fidel kvarstod som den ende oomstridde ledaren. Företaget till denna lag söker stimulera utvecklingen av industrin och uppmuntra privat företagsamhet. Det vill vidare underlätta skapandet och utbredningen av nya områden för den egna industrin, främja exporten (utländsk valuta) och utvidgningen av den inhemska marknaden. 1,5 % av jordägarna, 2 236 jordbruk, innehade 3 600 000 hektar, dvs. mer än 46 % av landets jord; 111 000 jordbruk på mindre än 27 hektar upptog en yta av 2 300 000 hektar, 70 % av bondgårdarna upptog inte mer än 12 % av landets mark. Dessutom var 62 000 jordbruk på mindre än 10 hektar ... På de stora egendomarna har jorden utnyttjats dåligt, avkastningen av den brukade jorden är mycket låg, alltför stora arealer används till extensiv boskapsuppfödning, man försummar den obrukade jorden som är täckt av ”rmarabu” (en taggig baljväxt i buskform).

”De stora egendomarna, som är oekonomiska genom sin vidsträckthet, bör helst ersättas av kooperativer med teknisk utrustning och intensiva brukningsmetoder. Dessa kooperativer har då alla fördelar av produktion i stor skala”. Det är alltså på intet sätt fråga om — vilket vi har understrukit — att ge jorden till den som brukar den. Det skulle bara öka antalet småbruk, den andra plågan för jordbruket i Latinamerika, där den reformistiska uppdelningen enligt mexikanskt mönster fortfarande spökar.⁵

Lagen förbjuder stora egendomar på över 400 hektar, vilket är frikostigt tillmätt, när man betänker att folkdemokratierna i Östeuropa mellan 1945-48 inte tillät större egendomar än 20 (Bulgarien) och 57 hektar (Ungern).⁶ De som hyr och arrenderar jordbruk får kostnadsfritt överta äganderätten till den jord de brukar upp till 27 hektar. Många kommer snart att erkänna att denna *reformistiska* lag är mycket liberal, mycket frikostig, både med avseende på areal och ersättning. Några av de första uppdelningarna⁷ verkställdes under entusiastiskt bistånd av

³ Den båt som den 2 december 1956 under sämsta tänkbara förhållanden landsatte de åttiofva första rebellerna på Kuba.

⁴ Vilket senare bekräftats av de magra resultaten av många så kallade jordreformer i Latinamerika.

⁵ Jfr *Problèmes agraires, Réforme agraire et modernisation de l'agriculture au Mexique* av R. Dumont, *Cahiers de l'I. E. D. E. S.*, P. U. F. 1969.

⁶ De plantager för sockerrör, ris och boskapsuppfödning vilkas avkastning översteg 50 % av den genomsnittliga avkastningen i landet, kunde behålla 1 340 hektar. Lagen föreskriver en ersättning grundad på försäljningsvärdet den 10 oktober 1958, i form av skuldbrev utställda på 20 år till en ränta av högst 4,5 %.

⁷ Man började med att expropriera familjen Castros egendom i Biran i Oriente vid foten av Pinarés de Mayari.

en ägare som hade understött revolutionen. Vid denna tidpunkt var fortfarande större delen av befolkningen, inberäknat en del av den nationellt sinnade borgarklassen, fidelistisk. En reformistisk lag visserligen, men verkställandet av den anförtros rebellarmén, som är revolutionär; ersättningarna skulle aldrig komma att utbetalas. Folkets hänförelse står då på sin höjdpunkt; dess besvikelse skulle en dag komma att anta liknande proportioner ...

Kontrarevolutionärerna gör sig hörda och i augusti 1959 arresterar man många av dem. Den 25 september understryker Raul Roa i Förenta Nationerna Kubas oavhängighet genom att generellt fördöma Förenta staternas, Sovjetunionens, Frankrikes och Kinas interventioner i resp. Guatemala, Ungern, Algeriet och Tibet ... ”Vi finner oss inte i att tvingas välja mellan en kommunistisk och en kapitalistisk lösning ... Kuba styrs i folkets namn, av folket och för folket.”

Den 25 november behärskar rebellerna de ”tunga” ministerierna, Raul armén och ”Che” Nationalbanken. Under hela år 1960 skärps läget undan för undan. Oppositionspressen försvinner, kollaboratörerna förlorar sin egendom, de amerikanska raffinaderierna vägrar att behandla den sovjetiska råoljan som efter Mikojsans besök i Havanna inte längre är lika dyr. När raffinaderierna nationaliseras får det till följd att den sockerkvot som köpts till preferenspriser av Förenta staterna dras in.

Alla amerikanska tillgångar beslagtogs från och med sommaren 1960; övervägande delen av de kubanska företagen, varav många är proamerikanska, nationaliseras i sin tur under hösten. Förenta staterna har vägrat att fatta den framsträckta handen, påskyndat ”skärpningen” av den kubanska socialismen och *tvungit* landet att på något sätt utvidga sina ekonomiska förbindelser med det socialistiska lägret och följaktligen att söka dess stöd också politiskt.

Förenta staterna kunde knappast underlåta att kräva ersättning för de amerikanska tillgångarna; det skulle ha skapat ett farligt prejudikat. Men de vilade på hanen. I dag är det samma problem med Peru. Och den nation som senare kunde kompromettera sig så i Vietnam, hade inte heller vid denna tidpunkt givit Kuba något prov på ett gott politiskt omdöme.⁸ Den kubanska revolutionen skärps alltså i radikal riktning både under händelsernas tryck och på grund av Förenta staternas inskränkta envishet.

I ett tal som Fidel höll den 1 i augusti 1960 och som jag inte har glömt, för det var i ganska hög grad påverkat av den rapport jag hade överlämnat till honom i juni efter min resa till Kuba i maj, angriper han först den reaktionära fraktionen inom kyrkan: ”Att förråda den fattige är att förråda Kristus”. Den ”rebelliska” fraktionen inom kyrkan i Latinamerika tillbakavisar nu, 1970, inte längre sådana beskyllningar; den apostoliske nuntien i Havanna rådde 1969 de kubanska katolikerna att bättre försöka förstå revolutionen.⁹ Ett nyligen framfört budskap från biskopen i samma stad, vilket gick i samma riktning, upprörde de konservativa borgarna i huvudstaden. ”Om det fortsätter på det viset”, sade en oppositionell dam, en ”gusano”, vid utgången, ”så kommer vi inte att gå i mässan längre”. Fasansfullt! Den 11 augusti 1960 tillkännager sedan Fidel att *jordreformen* är avslutad. Hädanefter rör det sig om en verklig *jordbruksrevolution*. Underförstått: det kommer inte längre att förekomma någon ersättning för expropriationer.

De delegerade från det nationella jordreforminstitutet, INRA, som sysslar med litet av varje, nationaliserar nu av alla krafter, ivriga att lägga under sig så mycket som möjligt. Detta utan att alltid, som jag hade kunnat se i Santa Clara i maj 1960, inse vilka svårigheter det innebär att leda en ekonomi som man hastigt och lustigt fått ansvaret för. Det var en uppgift för vilken

⁸ Jfr *Det amerikanska imperiet* av Claude Julien, Bonniers, 1969.

⁹ Han påminner mig om de kubanska biskoparna på 1800-talet som även de hade slavar. Ett slaveri som missionärsegendomar fortfarande uppehåller i södra Colombia, säger V. D. Bonilla i *Serfs de Dieu et maltres d'Indiens*. Bogotá 1968. Jmf intervjun med Bonilla av Alain Gheerbrandt (författare till *L'Église rebelle d'Amérique latine*, Le Seuil 1969) i *Le Nouvel Observateur* den 4 augusti 1969.

de flesta berörda, tidigare lärare, jurister och medicinare, var synnerligen illa förberedda. Till och med Pedrito Bétancourt, som ändå var professor i lantbruksekonomi vid lantbrukshögskolan i Havanna, roade sig hjärtligt med byråns böcker och ekonomi. Han hade fått ledningen av produktionszon nr 4, PR 4, där han gjorde de värsta dumheter och odlade upp bergknallarna i "hundtandsform" för trädgårdsändamål, långt från varje viktig avsättningsplats.¹⁰

Från den tidpunkten var det inte längre gångbart att i den kubanska pressen komma med alltför skarp kritik, inte ens om den var av teknisk natur. Den 20 maj 1960 hade jag presenterats för Fidel Castro själv av C. R. Rodriguez, som mycket väl insåg riskerna med den ekonomiska oreda som då rådde. Dagen därpå blev jag ombedd att ge en presskonferens. Då jag i den anmärkte på ett otal misstag eller brister, förekom inte ett ord om den i nästa dags tidningar.¹¹

3. "Che" vänder sig mot Kooperationen, strävar efter det perfekta

De egendomar som hade konfiskerats 1960 kallades kooperativer och döptes med patriotiska namn efter stupade "rebellerna". Men det fanns egentligen bara kooperativer till namnet. De stod under ledning av INRA, som fördelade praktiskt taget alla krediter, gav dem alla direktiv och tog in hela deras avkastning. I själva verket rörde det sig alltså om *statliga jordbruk*. Man hade för avsikt att tillsätta ett valt företagsråd för dessa, men detta råd skulle aldrig kunna hävda sig gentemot den administratör som INRA hade tillsatt. Stadgarna för kooperativerna utformades alltså i slutna kretsar, inte under offentliga diskussioner. Enligt stadgarna skulle avkastningen först och främst användas till att betala de vackra nya hus som byggdes¹² här och där för kooperatörerna, medan återstoden skulle delas ut till dem i kontanter. Ingenting i stadgarna talade om investeringar; dessa bestämmelser blev emellertid aldrig antagna.

Vid mitt andra besök i augusti 1960 hade den kooperativa tanken redan definitivt lagts på hyllan utan att de berörda personerna dessförinnan hade rådfrågats. De sade ofta till mig: "Det är klart att vi följer Fidel vart han än leder oss. Men man skulle åtminstone gärna vilja att de talade om för oss vart, så att vi vet vad vi har att rätta oss efter." De bad inte ens om att bli rådfrågade. Allt detta såg nog då ut att vara gjort för folket men inte av folket, som inte ansågs veta sitt eget bästa. Detta faktum förändrar allting och leder till slut till att ledarna glömmer att de arbetar för folket. Fidels tal innebär ett bekvämt sätt att förklara vad de makthavande bestämmer; de undervisar, de suggererar, men man kan inte längre tala om något faktiskt samarbete.

Strax efter mitten av augusti tog "Che" emot mig i Nationalbanken, vid tiotiden på kvällen. Jag gick till attack mot honom ungefär så här: "Det verkar som om arbetarna på vad ni kallar kooperativerna fortfarande känner sig som anställda. Förut hade de en kapitalistisk husbonde, nu har de en annan husbonde, administratören, som företrädar staten. De har på intet sätt någon känsla att vara sina egna, att arbeta *för sig själva*: en känsla som de enligt min uppfattning på nuvarande stadium bättre skulle få genom kooperativa småjordbruk. De skulle kunna utveckla en progressiv attityd till *kollektivt ägande*, vilket är ett bra steg på vägen tillhängivenhet för fosterlandets intressen. Nationen och revolutionen är ännu så länge alltför

¹⁰ Jag såg samma misstag 1963 på ön Turriguano. Och 1969 öster om Havanna, där man gjorde betesmark på dessa "hundtänder". Socialismen vill behärska naturen, vilket inte är detsamma som att betvinga den. "Yo te quiero" betyder på spanska både "jag älskar dig" och "jag vill ha dig", vilket inte behöver vara samma sak.

¹¹ Den kubanska pressen har inte nämnt någon av mina publikationer eller något av mina besök på Kuba trots att Fidel förklarat sig lägga stor vikt vid dem. Han har alltid betraktat mig som sin "personliga" expert, mer i hans än i Kubas tjänst.

¹² Jag ansåg att de var lyxbostäder, inte minst därför att där fanns alltför mycket importerade varor. Då sade man till mig: "Ingenting är för fint för folket" — "Jo", svarade jag, "det som bidrar till att man nästa år får sitta med tomma tallrikar, det är för fint." Detta inträffade i maj 1960, och den fortsatta utvecklingen har tyvärr givit mig rätt.

stora begrepp, alltför abstrakta, för att den stora massan av arbetare redan skall kunna ha en verkligt djup känsla för dem.”

”Che” reagerade häftigt. ”Det är ingalunda fråga om att ge dem en känsla av kollektivt medägande, av gruppens egendom. Det gäller att utveckla deras revolutionära medvetande så långt att de blir arbetare som är *totalt hängivna sin revolution*.” Talrika skrifter av ”Che” visar prov på denna oavslåtlige strävan efter det fulländade, vilken till slut skulle bringa honom till förtvivlan. 1962 sade han till den kommunistiska ungdomen:¹³ ”Ungdomen på Playa Girón¹⁴ hade inställningen att de utgjorde en förtrupp ... Denna inställning kan man inte återfinna när det gäller arbetet. Det allvar med vilket ungdomen av idag bör ta sig an de stora uppgifterna, och den största är att bygga upp ett socialistiskt samhälle, återspeglas inte i det dagliga arbetet ... Ofta händer det att ungdomen försummar arbetet därför att de har något möte, eller för att de lägger sig sent eller helt enkelt för att de inte vill arbeta, således utan något skäl alls.”

Givetvis har inte massan av de kubanska arbetarna, avkomlingar av slavar från sockerplantagerna eller gallegos¹⁵ från staden, den tradition av hårt arbete som de kinesiska och nord-vietnamesiska bönderna har. Med dem har jag levat i tre år. Fidel framhäver ofta hur mödosam zafran var i brännande sol och hur illa betald. Dessutom kom ju arbetslösheten till. Men när hungern inte slet i inälvorna blev arbetslösheten också en sorts fritid, en uppskattad avkoppling, som ibland verkade som direkt folkfest ... Under Batista hade de arbetslösa och trasproletariatet, vilkas fäder för inte länge sedan var slavar, en helt annan inställning än vad arbetarna och bönderna i Gamla världen hade.

”Che” gör allt för att väcka deras självkänsla och individualitet till liv: ”... vänja oss vid att tänka som en massa, att handla *på initiativ av massorna*¹⁶ och våra stora ledare ... att handla som *individer* som tänker på vad vi gör och är rädda för att fläcka vårt eller *fackföreningens* namn.” Så snart ”Che” är borta gör man snart soldater av dessa spirande personligheter, och initiativet hamnar då helt hos de styrande.¹⁷

4. Statlig centralisering, kätterskt uppror

Den 26 augusti 1960 togs jag och chilénaren Jacques Conchol emot av Fidel Castro i det aluminiumhus i Cienaga de Zapata där han gjorde sitt bästa för att utveckla turismen med en alldeles för dyrbar krokodilfarm. Efter en ganska kortfattad redogörelse för mitt arbete, utlägger Fidel sitt projekt för ”Granjas del pueblo” för oss. Det rör sig om jätteodlingar, byråkratiserade och hårt centraliserade. Alla utgifter skall förutses i den centrala budgeten och alla inkomster skall tillföras den. Alltså har ingen människa, från administratören till lägsta arbetare, något intresse av att företaget går med vinst — och det gör det inte heller, det kan ni vara lugna för!

Tienda del pueblo, de statliga butikerna, syftar till att göra bonden delaktig av konsumtionsvaror till lägsta pris. Jag hade förgäves föreslagit att en omsättningsskatt skulle läggas på dessa varor, varigenom en investeringsfond skulle byggas upp, men det hade ännu inte blivit klarlagt att en sådan var nödvändig. Lönerna stiger snabbt, importen reduceras drastiskt på grund av valutabrist; varubristen kommer att bli kännbar redan i början av 1961 och ännu mer 1962. Hyressänkningarna ökar ytterligare köpkraften men produktionen kan inte hålla jämna steg med den. Man glömmer att det inte är möjligt att fördela mer varor än vad som finns

¹³ Che Guevara, *Le Socialisme et l'Homme*, Maspéro 1968.

¹⁴ Platsen för angrepp av pro-amerikanska legoknektar, också kallad Grisbukten, i april 1961.

¹⁵ Avkomlingar av galicier från nordvästra Spanien.

¹⁶ Han understryker också deras otillräcklighet: ”Det kommunistiska ungdomsförbundet har i någon mån visat brist på skaparanda. Det har varit alltför hörsamt, alltför vördnadsfullt, alltför obenäget att se problemen.” Kommer man alltid att acceptera ”Ches” kritik? Och när man inte längre gör det, kommer då ”Che” att kunna stanna kvar?

¹⁷ Det har i själva verket alltid legat hos dem.

tillgängliga. Snart kommer denna fördelning att bli en källa till slöseri.¹⁸ Man hade velat göra Kuba till ett skyltfönster som skulle verka uppmuntrande för revolutionen (som man hoppades på inom en nära framtid) i de övriga latinamerikanska länderna, liksom förhållandet var i Ryssland 1918-19. Men här har vi nu Kuba i en återvändsgränd! Att genomföra revolutionen i ett enda land går nog bra (för där kommer man inte att sakna bistånd från det socialistiska lägret), men den kubanska revolutionen kommer för lång tid framåt att förbli den enda i Latinamerika.

Denna revolution visar sig i många avseenden vara ”kättersk”. Mikojan är klok nog att i februari 1960 i Havanna inse att ”Kuba ger oss bevis för att verkligheten är mer komplicerad än teorin”. Denna revolution som har anstiftats av ett skikt av intellektuella och understöts mer av bönderna än av arbetarklassen, försöker *omedelbart* höja levnadsnivån för lantbefolkningen, som i Sovjetunionen så länge fick offra sig för nödtvånget att industrialisera. Den motsätter sig med allt skäl uppdelningen av de stora jordegendomarna, samtidigt som den också förkastar *den etapp som utgörs av kooperativ produktion*. Följande år bekräftar på intet sätt det kloka i en så förhastad utveckling. Ingen kan *i efterhand* fastslå vad som hade kunnat komma ut av en kooperativ lösning, som också skulle ha stött på stora svårigheter. Men jag vidhåller fortfarande att dessa svårigheter skulle ha varit mindre, eftersom de ekonomiska misstagen omedelbart skulle ha påverkat den arbetande gruppens löner; därför skulle man ivrigare ha sökt efter att reparera dem.¹⁹

Efter angreppet vid Playa Giron proklamerar Fidel officiellt *en socialistisk revolution* som redan föreligger *de facto*. Ännu den 15 april 1961 är det ”de ringas socialistiska och demokratiska revolution, *genomförd av de ringa och för de ringa*”, en formulering som inspirerats av den stora ”Republiken”, grannen norr om Kuba . . .²⁰

¹⁸ Både det hispano-afrikanska ursprunget och det nordamerikanska inflytandet bidrar till att utveckla denna anda av slöseri. Den en smula sjörövarbetonade fribrytaren, avkomling till extensiva boskapsuppfödare, som levde för dagen av sin boskap, nedlåter sig inte till att utveckla de bästa dragen hos sitt dubbla ursprung. Många afrikaner är tanklösa eller kan inte dra fördel av de givna förutsättningarna. Vad nordamerikanerna beträffar har de överflöd på allting och lever enligt slit-och-släng-principen. Och kubanen som sett dem göra så, gör inte alltid klart för sig att han är mycket fattigare.

¹⁹ Arbetarna på latifundierna hade inte bondens inställning, har man sagt mig. Men det fanns också bönder på Kuba, och med dem skulle man ha kunnat upprätta kooperativer, som skulle ha utgjort hälsosamma konkurrenter till de statliga jordbruken. 1961-62 fanns det många sockerkooperativer som stod i motsatsställning till *granjas*, men de sistnämnda gynnades i så hög grad att det aldrig blev någon riktig konkurrens.

²⁰ Låt oss komma tillbaka till kubanernas ursprung. Indianerna hade sådan motvilja mot den anspänning som ett regelbundet arbete kräver att somliga av dem hellre tog livet av sig än accepterade tvångsarbete. Erövrarna var äventyrare som hade kastat av sig kungars och påvars ok. De spanska invandrarna på 1800-talet utgjordes av efterblivna bönder från fattiga landsdelar som ofta varken kunde läsa eller skriva. De första nybyggarna levde isolerade i skogarna, vilket utvecklar en oberoende, individualistisk personlighet. Afrikanerna anstränger sig att lära, men tillgången på dessa slavar skämde i hög grad bort européerna, som gärna utnyttjade dem. När mestiserna blev fria, bildade de en ängslig bondeklass, inbegripande ett fattigt proletariat som då och då gjorde uppror. I städerna, särskilt i huvudstaden, utvecklades under tiden ett västerländskt samhälle, påverkat av Förenade staterna och Europa, med demokratiska strömningar. Flyktingar från det spanska kriget, t. ex. de s. k. Cien-fuegos, vann stort inflytande. Bland dem fanns också anarkisterna, och den svarta fanan fladdrade över Kuba så sent som 1963. Under revolten mot Batista kom den kubanska motståndsrörelsen i städerna ånyo att spela en viktig roll i det underjordiska kriget; den dödade fler än gerillan, även om det var denna som fällde utslaget.

II. Den kubanska socialismens andra period: Centraliserad planering och byråkrati

1. Den försåtliga vägen mot socialismen: Från ORI till PURS¹

Fidelgruppen, stödd på 26 juli-rörelsens revolutionära flygel och dess bundsförvant, det socialistiska folkpartiet, tar under år 1959 hela den politiska makten. Härigenom sätts olika borgerliga åsiktsriktningar undan för undan ur spel. Delvis som reaktion mot Förenta staternas orimliga krav påskyndar Castro från 1960 jordreformen, nationaliserar de viktigaste delarna av industrin och handeln och erövrar på så sätt genom en faktisk socialisering den *ekonomiska* makten. 1961, då Castro officiellt förklarar sig vara socialist, går de olika revolutionära rörelserna samman i en gemensam organisation.

Inom ORI, de enade revolutionära organisationerna, samlades alltså "fidelisterna" från den 26 juli, det kommunistiska partiet (f. d. folksocialisterna) och medlemmarna av direktoriet av den 13 mars, som i synnerhet representerade motståndet i städerna och som gick i spetsen för angreppet mot presidentpalatset den 13 mars 1957. De borgerliga elementen lämnar landet i ökad takt. Härmed berövas landet 40 % av sina läkare, varav de flesta var professorer vid universitetet, en stor del av agronomerna, veterinärerna, industrins ingenjörer och andra direkt produktiva grupper.

Med en psykologi liknande den som kineserna visade prov på vid en jämförbar tidpunkt, 1949-51, hade det kanske varit möjligt att få flera av dem att stanna. För att uppnå detta hade det varit nödvändigt att klargöra för dem, så som "Che" gjorde, att *den tekniska dugligheten och yrkeshedern fortfarande värderades mycket högt*. De som blev kvar var ofta oduglingar eller medelmåttor, ibland till och med övermodiga sådana. De utnyttjades ofta dåligt, och ibland blev de också föremål för förakt, vilket gjorde att också de som inte begärde annat än att få ställa sig till revolutionens förfogande drevs över till oppositionen.

Bondepolitiken var inte alltid den smidigaste. En av de tre rebellkolonnerna i Escambray hade inte på samma sätt som Fidel i Sierran kunnat närma sig bönderna, lugna dem, vinna deras tilltro. Många av de medelstora bönderna var inte lika utblottade som bönderna i Sierran och de hyste agg till milismännen som "hade tagit deras kor utan att betala". Den statliga handeln påstod sig ganska snart köpa upp alla livsmedel till priser, vilkas nivå i början kunde förefalla tillfredsställande — det fanns här inga likheter med det faktiska rofferi som krigskommunismen i Sovjetunionen gjorde sig skyldig till. Men prisförhållandena var ofta dåligt kalkylerade och det visade sig snart att de fastställda priserna låg mycket lägre än de som till en följd av livsmedelsbristen gällde på fria marknaden. "Den baspersonal som av revolutionsledningen skickades ut på landsbygden och som nästan allesammans utbildats inom fackföreningsrörelsen, uppträdde ofta som småskurna tjänstemän", betonar Tutino.² De viktigaste kontra-revolutionära motståndsgrupperna organiserades i Escambray och en hel grupp bönder förflyttades till Ciudad Sandino i västra delen av provinsen Pinar del Río. Strider förekom också i Matanzas och sydöst om Havanna i Guinesområdet.

Mot slutet av 1961 försöker man slutligen bilda ett verkligt politiskt parti, den socialistiska revolutionens enhetsparti. Tutino klargör för oss hur inom detta parti två uppfattningar, vilka båda otvetydigt förklarade sig vara marxistisk-leninistiska, stod i motsättning till varandra.

¹ I dessa båda kapitel har vi försökt göra en sammanfattning av en situation som ofta och mångsidigt har skildrats på andra håll. För ytterligare detaljer kan man gå till Claude Julien i *La Révolution cubaine*, Julliard 1961; Michel Gutelman i *L'Agriculture socialisée à Cuba*, Maspéro 1967; René Dumont i *Cuba, socialisme et développement*, le Seuil 1964 (på vilken denna bok utgör en fortsättning, dock utan att ersätta den). Se också litteraturförteckningarna i slutet av dessa böcker.

² *L'Octobre cubain*, op. cit., s. 238.

Fidel Castro ville rekrytera basmedlemmarna genom val i vilka de bästa arbetarna skulle väljas ut: ”Ett begränsat parti som avlägsnar opportunisterna på jakt efter privilegier”. Om han bara hade lyckats med det ...

Annibal Escalante, kommunistveteranen som hade hand om partiets organisation, fordrade ”ett minimum av ideologisk förberedelse. Med utgångspunkt från detta tog han sig för att misskreditera dem som verkligen hade varit med om att bygga upp revolutionen och att bortse från de tvivelaktiga dragen hos dem som anslutit sig i sista minuten ... de som lade beslag på ansvaret och sköt de andra åt sidan på grund av deras låga politiska nivå. När det verkligen gäller, är den politiska nivån ofta detsamma som karaktärsstyrkan”, fastslår Tutino.

Redan den 13 mars 1962, på femårsdagen av angreppet på Batistas presidentpalats, reagerade Fidel Castro. Den person som läste upp det testamente som hjälten från detta angrepp, José Antonio Etcheverría, hade lämnat efter sig, uteslöt den mening i vilken denne åkallade ”Guds hjälp”. Fidel protesterade häftigt, angrep sekterismen och underströk ”nödvändigheten för varje revolution att acceptera sitt historiska arv”. Den 26 mars gick han till storm mot klanen Escalantes försök att kontrollera partiet, maktutövningen och administrationen. Denna fasta hållning besparade förmodligen Kuba en förtidig period av neo-stalinism, som skulle ha kunnat visa sig synnerligen olycksbringande. Man kunde ha dragit ytterligare lärdom av detta.³ Ty det blev en annan sorts sekterism, nämligen ”Fidel-gruppens”, som senare skulle komma att utvecklas.

2. Alfabetisering och planering

1961 blev året för alfabetiseringen, en storslagen rörelse där tiotusentals gymnasister och studenter, som då verkligen frivilligt ställde upp, gav sig ut för att ända bort i de avlägsnaste bergstrakter lära bönder läsa och skriva. Det blev också en rörelse för politisk fostran som vidgade gehöret för revolutionen bland bönderna. Detta så mycket mer som denna kampanj snart följdes av anläggandet av skolor och sjukhus på landsbygden. De kontrarevolutionära motståndsstyrkorna försåg rörelsen med en martyr, när de satte till tjugo man för att hänga en ung skolpojke på sexton år, ett sätt att straffa honom för hans nit för saken!

Det finns personer, och jag ansluter mig till dem, som beklagade att man bara lärde ut F som i Fidel och ”fusil” (gevär) men inte C som i ”charrue” (plog), och att rörelsen, trots vissa ansträngningar, inte följdes upp med en början till yrkesutbildning. De som hade lärt sig läsa och skriva uppmanades att sedan följa kvällskurser, och somliga har nu nått en nivå som motsvarar ett avgångsbetyg. Det fordras en hel del energi för att följa denna fortsättningsundervisning. Den äger nämligen rum sent på kvällarna, delvis beroende på att de som undervisar kommer från en borgerlig miljö och tar alltför lite hänsyn till elevens sömn. Man fäster inte tillräckligt avseende vid att exempelvis vägarbetarna ofta börjar sitt arbete klockan 6 på morgonen och att det är mycket glest mellan bussarna omkring midnatt.

”Den planmässiga ledningen av ekonomin”, säger Gutelman⁴, ”utformades som en följd av den omständigheten att företag hade nationaliserats ... Från 1961 utarbetade tjeckiska experter för den centrala planeringsmyndighetens räkning tekniska processer och normer som inte passade för det kubanska samhället, vars ekonomi var underutvecklad, obalanserad, osjälv-

³ ”När misstagen inte utgör sin egen kritik, drar fienden fördel av dem ... Sekterismen är det grundläggande misstaget, frambringat på ett ödesdigert sätt genom en serie omständigheter ... Escalante har förvandlat partiapparaten till ett hemvist för privilegier, tolerans, favörer av alla slag ... Partitoppen utnämnde och avsatte, gav order, styrde och ställde ... Ett parti av lakejer, narrar och högfärdsblåsor ... En armé av dresserade och vingklippta revolutionärer.” Fidel skulle behöva läsa om i dag vad han sade då, vilket inte har förlorat någonting av sin giltighet! ... Låt oss citera vidare: ”Utnämning till en rad poster av vänner som inte ägde erforderlig duglighet ... Heder, ärlighet, rättskänsla, utan fördomar och mannamån, så bör de revolutionära ledarna tala.” Varför hör han inte på vad han själv säger!

⁴ *L'Agriculture socialisée à Cuba*, s. 72.

ständig och föga sammanhållen ... i total avsaknad av statistik.”

I denna situation hade vi, redan 1960, rekommenderat att börja med tämligen blygsamma men dock självständiga kooperativa produktionsenheter inom jordbruket, vilka kunde ledas av de tidigare förvaltarna på de exproprierade egendomarna, som ju hade praktiskt kunnande, medan man väntade på att unga tekniker skulle bli utbildade. Ekonomiskt självstyre skulle bidra till att *uppmuntra effektiviteten* hos de arbetare vilkas inkomst stod i direkt förhållande till deras produktionskapacitet. Detta hade kunnat underlättas genom att en viss *jordränta* inlevererades till staten; en grundläggande tanke som de socialistiska länderna på ett riskabelt sätt bortsett ifrån, trots att den är inskriven i *det kommunistiska manifestet* av 1848. Jag har försökt påvisa dess användbarhet till och med i Sovjetunionen.

Man skulle också ha behövt ge de kvarvarande bönderna en viss frihet vad gäller avsättningen av deras produkter. Detta kunde ha skett genom upprättande av lokala marknader för ömtåliga livsmedel. De mycket höga priser som på grund av den dåliga skörden slog igenom 1961 skapade möjligheter att öka produktionen, vilket så småningom skulle ha medfört en nedgång i priserna. I september 1963 förklarade den ryske ekonomen Bondartsjuk för våra kubanska kolleger att vid samma tidpunkt i Sovjetunionen 60 % av de ömtåliga livsmedelsprodukterna härrörde från den fria eller kooperativa sektorn, medan den statliga handeln endast bidrog med 40 %. Det var ett försynt påpekande, men man tog inte mera hänsyn till det än till mina egna, mindre försynta påpekanden.

3. Den alltför centraliserade styrningen av ekonomin leder till avgrundens brant

Den kooperativa tanken förkastades alltså från början därför att revolutionsledningen ville ta munnen alltför full genom att genast *förstatliga* (vilket inte betyder socialisera) praktiskt taget hela ekonomin. Då man på samma gång ville vinna över löntagarna på sin sida genom att förbättra anställnings- och avlöningsvillkoren, blev följden att lönekostnaderna mellan 1959 och 1961 steg med omkring 60 % under det att 1959-60 jordbruksproduktionen ökade med kanske 10 %. Varje gång en lantarbetare producerar för en pesos värde, sade Bondartsjuk till mig 1963, får han två pesos i lön!

En *mycket grov* jämförelse beträffande avkastningen av en dags jordbruksarbete hade då lett mig till slutsatsen att den från 1958 till 1963 sjönk med ungefär hälften.⁵ Skördarna under 1963 minskar med *drygt en fjärdedel* jämfört med samma skördar 1960, under det att antalet dagsverken snabbt ökar. Även om arbetslösheten på så sätt försvunnit, hade det inte varit till fördel för produktionen. Man fick i hög grad bevis på att *gemene mans revolutionära samvete inte nådde upp till den nivå som fordrades för ett så pass förstatligt näringsliv*. Man behövde bara se två arbetslag, där det ena avlönades per dag och maskade friskt medan det andra gick på ackord och var mycket flitigt, för att konstatera att arbetarna fortfarande var högst mottagliga för de materiella drivkrafter som man redan började tala om att sätta ur spel. Men genom ransoneringen minskade pengarna snabbt i värde; redan 1962 angriper ”Che”, ganska resultatöst förefaller det, *den skolkning från arbetet som sedan dess aldrig har upphört*.⁶

I likhet med Gutelman har vi värtaligt skildrat det nästan katastrofala läget 1963. Man hade velat få Kuba ut ur den på sockret baserade monokulturen som sammanhängde med de stora kapitalistiska lantbruken som ofta (men inte alltid) drevs extensivt. Men den diversifiering av

⁵ Nedgången var ännu mer utpräglad på de självstyrda bondgårdarna i Algeriet 1962-68. Att man sätter i arbete ett större antal personer som förut var arbetslösa medför inte automatiskt en ökning av produktionen. I Kina och Nordvietnam fick man verkligen fram denna ökning, som emellertid inte alltid stod i proportion till det ökade antalet arbetstimmar. När arbetstidsfaktorn nästan ensam ökar, så minskar dess effektivitet ovanför en viss gräns, genom bristen på verktyg, gödningsmedel, nya tekniska metoder ...

⁶ Och som bidrar att skapa en viss, ständig arbetslöshet.

jordbruket som är nödvändig ur *nationell* synpunkt kan, som vi skall se längre fram, mycket väl förenas med *regional* specialisering. INRA:s landsomfattande ledning var ur stånd att styra allt på ett riktigt sätt. *Granjas del pueblo* eller folkjordbruken, som snart skulle kallas statsjordbruk, fick ideligen nya och motstridande order från de olika byråerna. Vissa jordar, som brukades fyra gånger per år för olika grödor som fastställdes undan för undan, kom till slut inte alls att brukas på hela året. 1963 års produktionsplan för provinsen Las Villas, berättar Gutelman, kom inte ut till *granjas* förrän i november 1963!

Varje *granja* omfattade alltför stora arealer, utspridda över alltför stora områden i alltför många smålotter utan att sammanföras till en enhet. Jordbruken odlade från 20 till 35 olika grödor och sköttes ofta mycket illa. Bomull, kenaf, jordnöt och solros samt de flesta grönsaker och frukter var dittills så gott som okända för både arbetarna och teknikerna, som var bäst förtrogna med sockerrörsodling och ibland någon boskapsskötsel. INRA:s månadstidskrift ägnade sig åt propaganda, och jag efterlyste förgäves goda populärbroschyrer.⁷ Då sockerröret hade fått vara syndabock för alla felgrepp, hade sockerproduktionen sjunkit till 3,8 miljoner ton 1963, jämfört med 6 miljoner 1961 ...

4. Ekonomisk återhämtning genom socker

Kubas plötsliga försvinnande från världsmarknaden framkallade en häftig hausse i socker som gick upp till 13 cent för ett engelskt pund jämfört med två cent några månader tidigare. I början av 1964 inleder Kuba förhandlingar med socialistländerna om mycket långfristiga kontrakt för sockerleveranser till priser som synbarligen var lika fördelaktiga som de priser Förenta staterna hade gått med på i utbyte mot fri import till Kuba: 6 cent för Sovjetunionen och Kina, 5,5 cent för Tjeckoslovakien och Polen, som var mer återhållsamma med tanke på sin egen sockerbetsproduktion.

Med dessa garantier i handen gör Fidel det till en hederssak för sitt folk (men det är *han* som gör det) att nå en årlig produktion på 10 miljoner ton redan 1970. Eftersom socialistländerna hade slutit kontrakt för 6 miljoner ton socker innebar detta ett offentligt deklarerat angrepp på den sydamerikanska sockerekonomin. När nu Kuba kunde vara säker på att till gott pris sälja större delen av sin produktion, kunde landet tänka sig att slumpa bort resten. Men när en kubansk agronom i hög, ansvarig ställning som teknisk rådgivare åt premiärministern 1969 säger till mig att landet kan producera socker till en cent per pund, ger han bevis på sin totala brist på ekonomiska insikter, en okunnighet som får en allt farligare spridning på Kuba utan att den store chefen gör något åt det. I själva verket torde det nog vara svårt att komma under en produktionskostnad på i medeltal 3 eller 4 cent.

Det var förvisso rätt förståndigt att låta jordbruksekonomin komma i första rummet, men det hade kanske inte behövt medföra att man gav upp så många industriprojekt. Det är inte säkert att "Che" hade fel när han, trots två eller tre misstag, ville utveckla industrin mera. Det verkade i lika hög grad självklart att sockerodlingen skulle återvinna sin betydelse, eftersom de naturliga och historiska betingelserna på allt sätt talade för detta. Men var det nödvändigt att under denna första fas överskrida de 8,5 miljoner ton i årlig produktion som var möjliga att ekonomiskt föra i hamn, som "Che" satte upp som mål på konferensen i Punta del Este hösten 1961? Förmodligen inte. Dessutom hade det otvivelaktigt varit mer ekonomiskt att understödja annan export, särskilt grönsaker som kunde bli vinterprimörer, liksom exporten från gruvdriften: nickel, krom, kobolt och senare järn och koppar. Att helt och hållet ge upp bomullen är lika litet motiverat som den tidigare överdrivna hänförelsen för denna växt. Sovjetiska bomullsplockningsmaskiner rostar nu i tiotal i sina skjul. Två fabriker för kenaf, säckvävsfibrer, är fortfarande starkt underutnyttjade

⁷ Jag såg äntligen några sådana 1969, men de var endast avsedda för de ledande och för mycket stora odlingar: åtgården är i hög grad otillräcklig.

Därtill kommer att den amerikanska maskinpark som fanns på Kuba 1959, i förening med bristerna hos vissa socialistiska industrier, tvingar landet att importera en hel del från västmakterna, det vill säga att skaffa sig konvertibel valuta. I årtal måste Kuba förgäves anhålla hos Sovjetunionen att utbetala en del av priset för sockerleveranserna i dollar. I det kubanska sockret ligger nämligen kanske 15 % av produktionskostnaderna i dollarutgifter.

Emellertid har blotta tillkännagivandet av denna ”den internationella klasskampens politik” med hjälp av sockerdumping påskyndat sockernoteringens nedgång, när väl de av Förenta staterna ”medgivna” kvota fyllts av detta lands ”goda kunder”. Denna baisse kan ha bidragit till revolterna på San Domingo, där marintrupperna snabbt återställde den enda typ av ordning som gillas i Washington. De urmodiga sockerbruken i Argentina tvingas att slå igen i Tucuman; ett skärpt militärstyre efterträder där pseudodemokraterna ... Allt detta talar inte automatiskt till förmån för kommande sydamerikanska revolutioner.

5. Den andra jordreformen och omorganisationen av *granjas*

Den 2 oktober 1963 exproprieras genom ett dekret, som utformats under natten och tillämpas på hela ön från och med gryningen, alla jordbruk som upptar en areal på mellan 67 och 400 hektar. Det rör sig alltså om ett brutalt åsidosättande av medelstora och stora jordbrukare, varav många hade slutat att investera och t. o. m. stödde kontrarevolutionärerna. Men en del av dem, som hade vissa tekniska kunskaper, var mer produktiva och mindre parasiterande än storgodsägarna. Dem hade man kunnat återvinna, speciellt som förvaltare av egendomar. Och varför inte för att sköta sina egna jordbruk, om de nu var hemmastadda med dem; inte alla var sådana som överlätit kötseln av jordbruket åt andra medan de själva bodde i städerna eller i utlandet. Därtill kom att det INRA som fanns vid den tidpunkten inte föreföll kapabelt att klara av en så ökad arbetsbörda.

Det var emellertid just vid denna tidpunkt som de intressanta undersökningarna, utförda av Institutet för fysisk planering, kom in i bilden i större omfattning. Denna andra jordreforms införlivande av nya jordar och sammanslagningen av de tre ännu så länge åtskilda formerna av folkjordbruk och deras tre separata styrelseorgan till en enda organisation för de statliga jordbruken gjorde det möjligt att gradvis undvika ett antal misstag, i första hand de mest påfallande. *Granjas* i ett visst distrikt slogs ihop i grupper, *agrupaciones*. Varje gång som de beslutande centrala myndigheterna närmar sig platser där deras direktiv skall genomföras, löper de risken att bli bättre informerade.

Agrupaciones gavs en viss ekonomisk självständighet, som fortfarande var fjärran från självstyre. Utbildningen av bokhållare gjorde det möjligt att förbättra bokföringen, som 1963 ofta var tilltrasslad. Fram till 1966 fick *agrupaciones* via planen en summa för de i förväg beräknade utgifterna. Planen, som delvis fastställdes på basnivå utifrån de normgivande siffror som erhöles från den *centrala* myndigheten, var mindre dåligt anpassad efter de reella möjligheterna. Från 1966 fick *agrupaciones* sina behov tillgodosedda direkt in natura utan att de ingick i räkenskaper. Därutöver fick de också litet pengar till utbetalning av lönerna.

De dittills alltför ofta förekommande förseningarna av leveranser av gödningsmedel, utrottningsmedel mot skadeinsekter, reservdelar ... börjar avta, men tyvärr utan att helt upphöra. Enbart sådana förseningar kan äventyra en hel skörd. Den överdrivna differentieringen i fråga om grödor inskränks undan för undan, och man organiserar specialiserade *granjas*. På varje nivå, särskilt när det gäller *agrupacion* och *granja*, fastställs befogenheterna klarare och enhetligheten i ledningen fastslås mycket kraftigt: ”En så osmidig uppfattning om maktens enhetlighet”, skriver med rätta Gutelman, ”förefaller ha medfört avsevärda förseningar i beslutsfattandet, vilket vi har exempel på från andra socialistländer. Förseningarna beror på att det är fysiskt omöjligt att på beslutande nivå så snabbt som det vore önskvärt tillgodogöra sig all den information som strömmar in.” Vi skall snart se, under 1969, vad man kan besluta utan att ordentligt ha övervägt det — men till vilket pris!

Kort sagt, man åstadkommer från 1963 till 1968 några detaljförbättringar, några successiva tillrättalägganden, utan att man, trots bittra diskussioner, når fram till en lösning av de fundamentala problemen rörande självständighet i förvaltningen eller de materiella drivfjädrar som man kan erbjuda arbetarna. Man fastställer arbetsnormer som gör det möjligt att uppmuntra de flitigaste arbetarna. Skolkning förekommer fortfarande: när en arbetare under första tredjedelen av månaden har tjänat så mycket att han kan köpa ut ransonerna för sig och sin familj, har han inte längre intresse av att fortsätta arbetet enbart för att samla på sig sedlar som är föga användbara, eftersom svarta börsen tillämpar priser högt över hans betalningsförmåga.

6. Provinsiell självstyrelse gällande livsmedel och den specialplanering som kommer att dominera nästa etapp

Eftersom den produktion som skulle ligga till grund för den industriella omställningen var utspridd över hela landet omöjliggjordes en rationell lokalisering av fabrikerna, vilket också medförde att transporterna blev onödigt långa. Staden Havanna, en utväxt på servicesektorn, hade lika starka band med Förenta staterna som med resten av landet och livnärde sig på hela landsbygden, ja, man kan säga "parasiterade" på den. Bananer (för matlagning eller för direkt konsumtion) måste fraktas tusen kilometer för att komma dit, företrädesvis från provinsen Oriente. Svinnet under transporten ökade ständigt, eftersom ingen hade intresse av att minska det. Dessutom var *granjas* tveksamma när det gällde nyodlingar, som fordrade större kunnsighet hos de anställda.

Följden blev att under direkt påverkan av Fidel Castro och under ledning av hans tekniska experter en serie specialprojekt utvecklades i fråga om boskapsskötsel och grödor. Då dessa planer prioriterades framför all annan produktion, kunde man rekvirera fram alla hjälpmedel och alla personer som erfordrades för att förverkliga dem, vilket äventyrade arbetet och de nödvändiga hjälpmedlen inom de vanliga jordbruksenheter, *granjas*. Redan 1960 hade jag föreslagit att den osunt förvuxna staden Havanna skulle omges med ett "grönbälte" av frukt- och grönsaksodlingar, allt efter bördigheten och bevattningsmöjligheterna i stadens omgivningar. Jag föreslog också att utkanten av detta grönbälte skulle förbindas med en andra cirkel för produktion av "viandas" (taro, potatis, maniok, sötpotatis, matbananer ...) och färsk mjölk. Andra städer skulle kunna göra likadant i motsvarande mån. Jag hade till och med framkastat en plan för självförsörjning för varje större lantbruksenhet i fråga om ömtåliga eller skrymmande produkter. Jag ansåg det vara klokare att i ganska stor utsträckning överlåta omsorgen om livsmedelsförsörjningen åt varje grupp. Att livsmedelsbristen förlängdes och blev allt allvarligare underströk *a contrario* det värdefulla i denna plan, som inte kom att genomföras.

Under trycket av ökade transportsvårigheter framstår under 1967-68 principen om *varje provins' självförsörjning med livsmedel* som allt viktigare. Redan tidigare hade det utvecklats en tendens till *vertikal integration* av de viktigaste produktionsgrenarna under ledning av förädlingsfabrikerna. Tobakskombinatet — den organisation som hade hand om odlingen, bearbetningen och försäljningen av tobak — började med att dela ut plantorna och fortsatte sedan att dirigera alla produktionsled ända till cigarreexporten.⁸ Denna organisation måste övervinna ett stort handikapp i fråga om kvalitén som undergått en våldsam försämring genom en påtvingad prissättning som var alltför odifferentierad för en produktion som ännu 1969 till nära 90 % låg i böndernas händer. Det nationella hönsuppfödningsskombinatet skapar viktiga enheter för äggproduktionen, som förefaller att fungera tämligen effektivt trots den fortfarande höga dödlighetsprocenten. Äggen förekom endast en kort tid på den fria marknaden, och kycklingar är fortfarande mycket sällsynta i handeln.

⁸ 1969 fråntog man kombinatet skötseln av tobaksodlingen. Kuba exporterar en överdrivet stor del av sin tobak i obearbetat skick. Man skulle kunna göra exporten mer lönande.

7. Helheten inom en alltför byråkratisk ram

Under tiden försökte INRA dirigera sina *granjas* så att man skulle få litet mer ordning i den stora oreda som rådde 1963. Det var ”organigrammernas” epok, då varje administrativ enhet sökte rättfärdiga ansvällningen av sin organisation, enligt Parkinsons lag (tillämplig även i det socialistiska Kina före kulturrevolutionen). Den centrala myndigheten, som var mer eller mindre dåligt informerad, försökte likväl att dirigera allt. De makliga ämbetsmännen utträttade knappast någonting, trots sin förmåga att mångfaldiga produktionen av onödiga papper. Hedervärda undantag förekom dock, bland vilka vi vill nämna ministerierna för industrin och för utrikeshandeln, institutet för fysisk planering, armén m. fl.

Under tiden ökar flykten från landsbygden: varenda bondson, även de mycket dåligt utbildade, försöker ta sig till stan och få arbete. Det är i varje fall mycket mindre slitsamt och betydligt bättre betalt än att gå och skära sockerrör i den brännande solen. Antalet barn som går i skolan i stället för att börja arbeta så tidigt som möjligt på fälten stiger våldsamt — en säker garanti för att landet kan se fram mot en bättre framtid. Men man skulle behöva förbereda sig bättre för den. *El machetero* — mannen som hugger sockerrör — skickar någon av sina familjemedlemmar på ett uppdrag till kontoren i staden, om också bara för att skaffa skördehandskar, och blir rasande över det tillstånd som råder där. Hans revolutionära heder, vars brister ofta betonas, är trots allt som regel av betydligt högre standard än den byråkratiserade småborgarens.

Så småningom blir det tydligt att man måste sätta igång en *anti-byråkratisk kampanj*, vars utformning dock förblir oklar. Fidel dundrar då mot dem som skapat ”organigrammerna”. En viss decentralisation kan givetvis inte annat än förbättra situationen. Men, som Gutelman påpekar, ”den omständigheten att en plan har utarbetats på basnivå innebär inte i och för sig någon garanti mot byråkratisering. Arbetarnas *faktiska delaktighet* i planeringen bör vara verkligt organiserad.” Frånsett några impulsiva åtgärder, bland andra av ”Che” som ivrigt eftersträvar detta, *taler man hädanefters allt mindre om delaktighet*. Man stannar i själva verket kvar i ett *auktoritärt, hierarkiserat samhälle* som Fidel styr efter sitt huvud; det är ofta vad han tror vara bäst för landet. Utvecklingen går vidare mot ett slags militärt samhälle, men vi skall inte föregripa den ...

8. Man kan knappast tvinga bönderna in i kolchoser, när de föredrar statligt ägande

Under den första jordreformen hade de bönder som ägde mindre än 67 hektar omgrupperats inom den nationella sammanslutningen av småbönder, ANAP. Denna organiserade dem politiskt och var avsedd att hjälpa dem med råd, krediter, en viss service i fråga om traktorer etc ... Allt detta var fortfarande mycket begränsat: Gutelman anser att de 15 miljoner pesos föl årliga investeringskrediter som kom dessa bönder till godo knappt ”räckte till mer än att vidmakthålla den redan existerande kapaciteten”. Fram till 1967 hade denna sektor varit mycket försummad, och endast i ringa grad mobiliserad och organiserad. Även i detta avseende visade sig Kubas jordbrukspolitik särartad.

Inga försök till tvångskollektivisering hade gjorts. Även om partiet inte direkt förbjudit bönderna att bilda små produktionskooperativer, hade det heller aldrig verkligen gynnat dem. Fidel tillrådde att man först skulle svara nej när bönderna ville slå sig samman till kooperativer, men sedan, ifall de envisades, ge sitt samtycke. De omkring 270 kooperativa sammanslutningarna för jordbruk och boskapsuppfödning som år 1966 tillsammans brukade 20 000 hektar hade fortfarande enligt Gutelman kvar sin prägel av familjebruk. De har knappast fått större omfattning senare. De som var ansvariga 1969 dolde inte sin ringa sympati för en sådan lösning. Kooperativerna betraktas som en del av den privata sektorn och skulle alltså, från och med 1969, gradvis inkorporeras i den centrala planeringen. Även i detta fall gäller *att man föredrar först statligt ägande framför Kooperation*. Det var alltså ingalunda fråga om att respektera

böndernas önskningar. Bönderna blev ofta ursinniga på metoderna inom den statliga handeln som efter eget godtycke tog emot eller vägrade köpa deras skördar, betalade mer eller mindre dåligt osv.

Bland alla de svårigheter som trädde i dagen under denna period — i stort sett tiden från 1961 till 1967 — framhävs ofta den obestridliga skuld som vilar på underutvecklingen som sådan, bristen på ledare och deras dåliga utbildning. Denna förklaring är riktig men förefaller inte uttömmande. Man har planmässigt — genom beslut av den lilla härskande klicken — byggt upp en *statlig* produktionsapparat som *skulle kräva ett revolutionärt medvetande långt överlägset det man finner på Kuba*. Till och med i jordbrukskollektiverna av socialistisk typ i Korea och Nordvietnam står betalningen i proportion till det arbete var och en utför. Likväl finns det ingenting på Kuba som tyder på att man har för avsikt att slå in på en annan väg. Vid slutet av 1970 ser man ännu inte någon ”NEP” avteckna sig mot horisonten. Bara talet om något sådant möts av indignation och en snabb påminnelse om ”*det jugoslaviska kätteriet, den fredliga vägen tillbaka till kapitalismen*”.

9. ”Che” vill förändra människan, skapa det ”fullkomliga” samhället

”Inom vårt system syftar vi mot framtiden, mot en allt snabbare utveckling av medvetenheten och, genom medvetenheten, av de produktiva krafterna”, skrev ”Che” i juni-numret 1964 av *Cuba socialista* som svar på en artikel av Ch. Bettelheim, publicerad i samma tidskrift två månader tidigare. ”I ett givet ögonblick övertar de revolutionära krafterna makten, hoppar över mellanleden, *påbjuder* revolutionens socialistiska karaktär och griper sig an med uppbyggnaden av socialismen. Förtruppen är i stånd att medvetet förutse en hel rad av etapper som skall uppnås och att *påskynda händelsernas gång* ... inom gränserna för vad som är objektivt genomförbart.”

Ändå var det samme ”Che”, som kort före eller efter, fäste uppmärksamheten på de svagheter och brister, som fanns hos de unga arbetarna och deras organisationer. Denna äkta idealist försökte på något sätt *betvinga ödet*; på den vägen skulle han möta fler och fler hinder. Han skulle komma att föra homeriska diskussioner med Carlos Rafael Rodriguez och säkerligen också med Fidel Castro själv, särskilt åren 1964-65. Han skulle slutligen komma att bättre förstå de enorma svårigheter som var förenade med förverkligandet av hans dröm om ett ”fullkomligt” samhälle, alldeles särskilt på Kuba men även överallt annorstädes.

Hans sista betydande skrift har efteråt blivit ett slags ideologiskt testamente: *Socialismen och människan på Kuba*.⁹ ”En av våra väsentligaste uppgifter, ur ideologisk synpunkt, är att finna en formel för att *göra denna heroiska hållning beständig i det dagliga livet*. Initiativet kommer i allmänhet från Fidel och det högsta befälet. Folket får det *förklarat* för sig och gör det då till sin egendom ... Men Staten *misstar sig* ibland. Denna mekanism räcker inte till för att säkerställa en rad effektiva beslut och det fattas *en skarp utformad förbindelse med massan* ... För att bygga upp kommunismen gäller att *man måste ändra människan* samtidigt med den ekonomiska grunden.”

Ändra människan: här står vi plötsligt inför kärnan av socialismens problem, ja, kanske rent av mänsklighetens framtid. ”Förtruppen är ideologiskt mer avancerad än massan. De främsta offerar sig i sin uppgift, de andra är mindre medvetna och *bör utsättas för påtryckningar ... ty proletariats diktatur utövas* inte bara över den besegrade klassen utan även, individuellt, *över den segrande klassen* ... Vi har ännu inte lyckats etablera revolutionens institutioner¹⁰ ... Vi eftersträvar (för att framgången skall bli *total*) en *fullkomlig* identifikation mellan regeringen och samhället ... Skolastiken har bromsat den marxistiska filosofins utveckling¹¹. Vi

⁹ Petite collection Maspéro 1968.

¹⁰ Fortfarande sant 1970-71 . . .

¹¹ I Sovjetiska ”filosofer”, lägg märke till detta!

*måste tillstå att vi ännu ligger i vaggan. Socialismen är ung och den gör sina misstag.*¹² Här har vi ett högst värdefullt erkännande som jag gång på gång upprepar för dem som förebrår mig att jag kritiserar de sätt på vilka socialismen har förverkligats: mänskliga och därför diskutabla.

10. Revolutionären jagar bort den sakkunnige: "Che" går sin väg

Samma år, 1965, förklarar Castro att en icke kompetent revolutionär är mer värd än icke revolutionär kompetens. Ett högst betänkligt uttalande! "Che" hade ofta uttryckt en motsatt uppfattning, ty politiskt sett kunde han bättre kontrollera kompetensen än graden av revolutionsivern. Vid denna tidpunkt drar det ihop sig till en ny avfärd av tekniker, som på ledande poster ersatts med konformister. Vid sidan av de stridbara som offerar sig, finns det andra som ger sken av att besitta en stor hängivenhet som inte alltid är mycket värd. Det gäller inte alls så mycket att ligga i som att ge sken av att göra det, och i synnerhet att alltid hålla med. "Che" var en vi eller kan erkänna att den nya människan inte duger. Just vid denna tid finner han sina konkreta uppgifter som industriminister allt svårare att förena med sina krav på fullkomlighet. "Genom att våra fabriker dirigeras från Havanna, per radio eller per telefon, bör vi kunna få dem att fungera perfekt, som urverk", förklarade han ungefär. Men det fanns gott om sandkorn i urverken, främst på grund av blockaden och livsmedelsbristen, för att inte tala om en ofta föga effektiv byråkrati.

"Che" ger sig då iväg på en omfattande utlandsresa, från november 1964 till den 14 mars 1965. Hans främsta syfte med resan var att försöka förena de socialistiska och de underutvecklade länderna. Han skriver till sin mor och talar om att han skall ge sig ut på en månad och skära sockerrör och sedan under fem år leda en fabrik som sorterade under hans f. d. ministerium.¹³

Hans mor förebrår honom hans inställning, och detta gör hon "i egenskap av en gammal dam som skulle vilja att hela världen omvände sig till socialismen". Men han har fattat sitt beslut. Inför svårigheterna i sin uppgift, som han antligen förstår att han inte snabbt kan bringa till fulländning; inför de kompromisser som han skönjer inom den kubanska politiken; inför en tendens — som han troligen fördömer till skärpning och militarisering snarare än till samarbete, anser han sig bättre kunna tjäna världsrevolutionen som gerillakämpe. Han är inte okunnig om riskerna: "Jag hör till dessa *äventyrare* som riskerar sitt skinn för att bevisa att vad de tror på är *sant*."¹⁴ En strävan efter det sanna, efter fulländningen: "Che" är trogen sina principer och kommer att sluta som martyr, mördad av fascisterna men också sviken av större delen av de bolivianska kommunisterna, om vilka han, uttröttad och uppgiven, skulle komma att skriva i sin dagbok "att de är svin". Men för ungdomen lyser hans död upp revolutionens strålande väg vars alla svårigheter de inte ser.¹⁵ De måste först ena sig i handling i stället för att gräla i oändlighet om de marxistiska änglarnas kön.

Denna idealism hos "Che", som har drivit sin övertygelse ända till det yttersta offret, framtvingar respekt från en hel värld, till och med från vissa av hans fiender. Men trots detta lyckas han inte vinna allas obetingade stöd för sina idéer. "Che" sökte på det hela taget efter en övergång till kommunismen. Vi skall alltså tills vidare hoppa över den tredje perioden i den kubanska socialismen, tiden 1968-70. Vi skall höra på Fidel Castro och några ansvariga på Kuba och försöka ge en bild av hur dessa tänker sig den fjärde perioden av denna kubanska

¹² Kineserna försöker förstå folkets tankar och behov, för att stödja sig på de förra medan man anstränger sig att tillfredsställa de senare.

¹³ Han tog alltså mycket diskret avsked från sin ministerpost.

¹⁴ Gonzalez och Sanchez Salazar, *Che Guevara en Bolivie*, Stock 1969.

¹⁵ Bland de sympatiserande vänsterelementen vid Sorbonne, som satte upp Guevaras porträtt, var inte alla villiga att skriva under på hans appeller om nödvändigheten av att förena studier med disciplin, arbete med vapen ...

socialism, som i princip bör leda fram till ett kommunistiskt samhälle.¹⁶

¹⁶ De kubanska ledarnas vänsterglidning kan också ha sin förklaring i ett visst demagogiskt överbudande de nya makthavarna emellan; de tycks inte alltid kunna styra sina egna trupper. Det händer t. ex. att Castro låter en viss tävlan utvecklas för att sedan själv ansluta sig till den segrande gruppens åsikt. Såvida inte någon av dem missbrukar sin ställning, för då reagerar han skarpt, som när han, både 1962 och 1968, avlägsnade Annibal Escalantes grupp från allt inflytande.

Kubas underutveckling ligger inte bara i den materiella eftersläpningen. Det finns också en eftersläpning i fråga om kunskaper och mentalitet som gör modernismen så svår att förstå, på detta stadium av ”teknisk oskuld”. Dramat under denna period bestod i att nära 600 000 invånare (1970) reste sin väg. Många av dem var statsanställda, ingenjörer, lärare ... Nyutbildningen inom dessa kategorier räckte inte till att ersätta förlusten, som accentuerades på grund av den påföljande befolkningsexplosionen. Vi betonar att de kvarvarande inte utnyttjades till fullo.

III. Ett föregripande: Glimtar från vägen mot kommunismen, fjärde etappen i den kubanska socialismen

1. Det parallella uppbyggandet av socialismen och kommunismen: Egoismen försvinner

Marx har varnat oss för att det alltid skulle vara farligt att förväg alltför preciserat dra upp riktlinjerna för det kommunistiska samhället och ansåg att det var klokare att närma sig det pragmatiskt. Men redan den 1 maj 1966 börjar Fidel helt blygsamt kalla sig ”revolutionär lärning ... vi bör icke förakta erfarenheterna och vi bör undvika det mekaniska kopierandet av (utländska) formler ... kommunismen kan utvecklas i ett enda land¹... Kommunism och socialism bör byggas upp parallellt. När vi strävar mot socialistiska mål, bör vi varken dra växlar på framtiden eller avstå från att utveckla och forma den kommunistiska människan.”

”Kommunismen kan etableras i det mänskliga samhället endast om *egoismen försvinner*. Man kan uppnå välstånd utan kommunism. Kommunismen innebär välstånd utan egoism ... När vi en gång har fått en tillfredsställande standard i fråga om livsmedelsförsörjning, utbildning, sjukvård och bostäder, anser vi inte att vår plikt är att ge varenda person en bil, innan vi sett till att varje familj i de länder som ligger långt efter oss i utvecklingen åtminstone har fått en plog.” Denna lektion i internationell solidaritet riktar sig indirekt till Sovjetunionen², med vilket relationerna vid denna tidpunkt inte var de bästa. Sovjetunionen ser inte gärna att underskottet i Kubas handelsbalans ökar alltför snabbt, i synnerhet som detta land vägrar att anpassa sig politiskt. Vid samma tid och för att snabbare skapa detta välstånd vill Fidel under de kommande tio åren inlemma en miljon kubanska kvinnor i produktionen. Detta i ett land där kvinnorna gärna stannade hemma, vilket också de svartsjuka äkta männen föredrog. Han utvidgar också den ”frivilliga” arbetsinsatsen: redan från sina tidigaste år skall det kommunistiska barnet lära sig att älska både arbete och studier. Vid sex års ålder skall barnet odla ett salladshuvud. Alla unga skall genomgå ”grundskolan” i de skolor som undan för undan kommer att inrättas i anslutning till jordbruksfälten, där de också skall delta i arbetet. Det gäller att ”lära sig betrakta arbetet såsom icke föraktligt, icke som en uppoffring utan som ett nöje, något som är ytterst angenämt och behagligt, som icke längre är en plikt utan en moralisk nödvändighet ...” När jag skriver en bok, studerar ett land eller håller en föreläsning, vilket jag betraktar som angenäma uppgifter, har jag lättare att förstå en sådan uppfattning än den kubanske sockerskördearbetaren med sin *machete*, när han håller på med sitt hårda och enformiga arbete i solhettan.

2. Den 26 juli 1968 i Santa Clara: Den nya människan

Vid firandet av femtonårsdagen av angreppet på Moncadakasernen erinrar Fidel om att ”revolutionens stora uppgift är att forma den nya människan som 'Che' har talat om, med ett verkligt revolutionärt medvetande, verkligt socialistiskt, verkligt kommunistiskt ... Vi menar inte att vi är de mest fulländade revolutionärerna, men vi har vårt sätt att tolka socialismen, marxismen-leninismen, kommunismen. Inget mänskligt samhälle har lyckats förverkliga en kommunism, inom vilken människan kan uppnå den nivå av *förståelse och broderskap* som hon någon gång har uppnått inom familjens trånga ram”.

”Vi strävar mot en livsform där människan *inte skall ha behov av pengar* för att tillfredsställa

¹ En mycket diskutabel tes: inringningen av detta land, som ensamt fortsatte en samhällsuppbyggnad, ständigt misstänkliggjord av de omkringliggande länderna, skulle krävt en stark statsmakt, en polismakt, en armé och en hela tiden förnyad byråkrati. Däremot kan man räkna med att en utvecklad socialistisk civilisation, rik och *mänsklig*, utvecklar känslan av medmännisklighet.

² Chrusjtjov hade också lovat indierna att dela allt med dem: tomma ord, som det skulle visa sig. Vägran att ”dela” allt med kineserna blev en av huvudanledningarna till den sino-sovjetiska brytningen.

sina fundamentala behov i fråga om mat, kläder och förströelser, som fallet redan är när det gäller sjukdom och undervisning ... Revolutionen strävar efter att jämna ut inkomsterna nedifrån och upp så att de som tjänar minst skall lyftas upp till en högre nivå ... Skall man sänka lönen för en ingenjör? Nej. Men en dag skall *el machetero* (det kommer förresten inte att finnas några sådana längre) och lastbilschauffören tjäna lika mycket som ingenjören. Ty vem har betalat den senares studier? Folket ... Man får inte skapa medvetenhet genom rikedomar; man måste *skapa rikedomar genom medvetenhet* ... Medvetenheten måste utvecklas i samma grad som de produktiva krafterna.”

Jag är inte kandidat till en lärostol i ”Revolutionär medvetenhet” vid universitetet i Havanna. Däri ligger den väsentliga svårigheten, och det vet Fidel Castro mycket väl. ”Om man tror att människan är oförbätterlig, inte är i stånd att utvecklas annat än under trycket av egoistiska motiv, ur stånd att utveckla sitt samvete, då har de lärda ekonomerna rätt: revolutionen rusar mot en katastrof ... Kampen för att komma fram till en högre form av socialt liv är *något av det svåraste som finns*, en av de svåraste vägar ett folk kan slå in på.” Elva månader efter detta tal var det fortfarande den tanken som mest upptog honom. Som en sammanfattning av vårt första samtal i slutet av juni 1969 avslutade han så mänskligt, nästan klagande: ”Revolution, vet du, det är en svår sak.”

3. Tillkännagivande av ett utomordentligt överflöd på jordbruksområdet: Fördubblad avkastning på fyra år, fyrdubblad på tio år, mer än femdubblad på tolv år!

I alla tal som Fidel Castro hållit sedan slutet av 1968 deklarerar han att en utomordentlig produktivitet på jordbrukets område kommer att uppnås inom en mycket nära framtid. Han tänker sig att landets mjölkproduktion skall ”*fyrdubblas på två år*”³, det vill säga till slutet av 1970”. I början av 1969 tillkännager han en ökning av jordbruksproduktionen med 15 % om året, en takt som skall hållas under de tolv närmaste åren. Senare preciserar han: ”En fördubblad produktion under de fyra närmaste åren”. 15 % om året med ränta på ränta, det blir en *fyrdubbling på 10 år*. Enligt denna hypotes skulle man alltså på nytt fördubbla avkastningen under de följande sex åren. På tolv år skulle på det sättet den totala kubanska jordbruksproduktionen multipliceras med 5,35!

Svindlande utsikter om man betänker att den maximala tillväxtprocent för jordbruket som hittills observerats i ett stort land har uppnåtts i Mexiko. Där har man officiellt noterat en årlig tillväxt på 8 % mellan 1946 och 1955, men därefter 4 %. Siffran 8 % förefaller tvivelaktig för dem som närmare granskat uppgifterna; de tror nämligen att skördarna underskattades mer 1946 än 1955. Exemplet Israel med 9 % årlig tillväxt under tjugo år är knappast tillämpligt för Kuba. I fallet Israel är det nämligen fråga om en närmast kolonial situation med mycket stora investeringar som till betydande del finansierats utifrån, ett snabbt växande tillskott av en genomsnittligt välutbildad befolkning, och ett nationalmedvetande⁴ som har skärpts genom en fientlig omgivning i en situation som påminner om belägringstillstånd etc.

Framstegstakten inom de europeiska och japanska jordbruken har trots den senaste tidens uppgång hållit sig på en nivå som ligger mycket lägre än i de båda förut nämnda fallen. Med tanke på de naturliga och historiska villkoren och med hänsyn tagen till den senaste agronomiska utvecklingen har dock Kuba potentiella förutsättningar för en utomordentlig framstegstakt, beroende i huvudsak på fyra faktorer.

³ Även om alla utförde ett perfekt arbete skulle det målet ha varit ouppnåeligt.

⁴ Skulle sionismens etno-religiösa medvetenhet visa sig överlägsen? Nej, problemet är mer komplicerat, där finns allt för många fristående variabler. Kunskapsfaktorn, organisationsförmågan och därmed utvecklingen förefaller utslagsgivande.

4. Bevattning, ärftlighet, "pangola", nyodlingar ...

xxxRegnmängden på Kuba uppgår i medeltal till 1 400 mm, vilket i princip borde vara tillräckligt för rikliga skördar. Men regnet är mycket ojämnt fördelat; vissa månader, som t. ex. juni 1969, kan det överstiga 400 mm, vilket utgör 2/3 av den genomsnittliga årliga nederbörden i Paris. Utpräglade torrperioder har tre gånger på elva år reducerat skörden av sockerrör med 20 till 35 %. Observationer vid institutet för vattentillgångar har klarlagt att om man samlar upp allt ytvatten och pumpar upp alla tillgängliga underjordiska vattenreserver, då skulle man kunna ha omkring 22 miljarder kubikmeter vatten per år till sitt förfogande. Med ett varierande uttag skulle dessa reserver räcka till att bevattna så gott som hela den kubanska jordbruksarealen.

De dammar som fanns före revolutionen uppsamlade inte mer än 30 miljoner kubikmeter, en särskilt med tanke på städerna löjligt ringa mängd. Därtill kom några pumpverk som tog upp vatten från floder och underjordiska källor, framför allt för att bevattna risfälten och grönsaksodlingarna, samt för vattning av boskapen. I juni 1969 hade man redan magasinerat en miljard kubikmeter. De då påbörjade arbetena kommer snart att möjliggöra reserver på ytterligare en miljard. Och pumpningen från grundvattensskiktet utvecklades mycket snabbt. Men man borde göra större ansträngningar för att undvika att grundvattnet uppblandas med saltvatten genom alltför många källflöden vid havsstränderna *samt förebygga att havsvatten strömmar in genom avloppen från dräneringskanalerna*. På grund av bristande skyddsåtgärder har havsvattnet trängt kilometerlångt in i landet och gjort ansenliga områden salthaltiga. Vi kommer ofta att stöta på de ödesdigra verkningarna av den bristfälliga eller otillräckliga dräneringen, som motverkar bevattningsanordningarnas effektivitet.

När det gäller ärftligheten är två utomordentliga framsteg särskilt påfallande. Det arturval som gjorts vid Internationella institutet för risodling i Los Banos grundar sig på strängt vetenskapliga experiment, utförda i närheten av Manila på Filippinerna. Urvalet möjliggör att man hädanefter, även i tropikerna, kan uppnå mycket hög avkastning vid risodling, vilket hittills varit förbehållet länder med medelhavsklimat. Där förut varianterna "Honduras" och "Blue Bonnet" även under intensiv odling sällan gav mer än 3 ton per hektar, kan man nu ganska lätt med I.R. 8 och en ökad tillförsel av gödningsämnen, särskilt kvävehaltiga sådana, skörda 6 till 7 ton varje gång, om odlingen sköts med omsorg. De nya sorterna lovar ännu mer, och på Kuba skyndar man sig att mångfaldiga de små odlingarna av I.R. i 60, I.R. 48o etc. Fidel drar sig inte för att den 26 maj 1969 tillkännage: "Vi är på väg mot en risodling som hör till de modernaste i världen, med en större produktivitet per capita än i USA!!" Vi skall få se att han skämtar.

Boskapsbeståndet på Kuba utgjordes huvudsakligen av sebukor som tålde den tropiska miljön ganska bra, uppfödda speciellt för köttproduktion men medelmåttiga som mjölkkor: två till två och en halv liter om dagen i genomsnitt för hela landet, däri inbegripet vad kalven dricker. Först införde man för dyra pengar "Holsteinare" från Kanada, med hög mjölkproduktion. Men dessa kor fick inte alltid det lämpliga fodret och har haft svårt att acklimatisera sig. Numera övergår man i allt större utsträckning till artificiell insemination⁵ med rasrena "Holsteinare" som avelstjurar och frambringar en hybridtyp, de berömda F1.⁶ Om dessa sköts väl, kan de i de små ladugårdarna kring Havanna ge 2 500 till 3 000 liter mjölk om året redan efter första kalvningen och avsevärt mycket mer efter den andra.

De naturliga tropiska grässlätterna är, till och med på bördig jordmån, häpnadsväckande

⁵ Konstbevattningen och den artificiella inseminationen förefaller mig vara de två största framstegen inom jordbruket på Kuba och de är en följd av Fidel Castros personliga och direkta påverkan.

⁶ Den vetenskapliga populariseringen är skickligt gjord: nästan alla kubaner vet att F1 betyder. Bland "gallegos", spanjorer av galiciskt ursprung, som fortfarande är stolta över sin ljusa hudfärg, tenderar det för övrigt att användas om afrikansk-vit folkblandning, ibland med en något ringaktande biton: man tar inte kål på raskänslan med ett enda hugg, den kryper bara undan!

magra. Redan införandet av Guineagräs⁷ omkring sekelskiftet medförde en avsevärd förbättring. Men för mjölkkor är *pangola*⁸ ännu bättre, då den ger större och mer regelbunden avkastning året om och dessutom är rikare på protein. Med bevattning, gödsling och tillförsel av melass från sockerbruken kan man, utan tillsats av koncentrat, föda 3 å 4 kor på en hektar god pangolamark genom att lägga upp ett förråd av överskottet under den regnrika årstiden att användas under den torra vintern: detta gör att man kan få fram en bättre mjölkproduktion per hektar än på våra bästa normandiska beten. I jämförelse med länder med tempererat klimat finns det inte några inneboende svårigheter för boskapsuppfödningen på Kuba, med dess lerhaltiga, fruktbara Matanzasjord och öns ”marginal-tropiska” klimat, som är mycket gynnsammare än vad fallet vanligen är i tropiska länder. Allt detta utgör framstegsfaktorer av största betydelse för den som förstår att rätt utnyttja dem.

Därtill kommer att nyodlingarna, särskilt efter 1968, utvecklas med snabbt ökande fart. Man planerar att under de närmaste åren i första hand odla upp 270 000 hektar⁹ för *citrusfrukter*, avseende att med fullt utnyttjande av marken producera 5 miljoner ton sådan frukt (det bör noteras att man under år 1969 inte kom upp till 200 000 ton). Kaffesorten ”Cattura” planteras med stor energi över hela ön, oftast omkring städerna och t. o. m. i trädgårdarna (”var och en bör producera sin kaffeförbrukning”) under förhållanden som inte alltid är gynnsamma. Denna kaffeodling bedrivs som ett provisoriskt mellanspel; när fruktträden vuxit till, skall kaffebuskarna avlägsnas. Beträffande kaffeplanteringar på lång sikt föredrar man varianten ”Nuevo Mundo”, men man har inte tillräckligt med frön för att genast kunna sätta igång odling av den överallt. Då denna variant redan har odlats i Brasilien åtminstone i femton år, har man kanske inte bedrivit eftersökningarna efter utsäde tillräckligt energiskt.

För att slutligen nämna ananasodlingen så mångdubblas den med hjälp av moderna arter och modern teknik, något som jag, efter ett besök på Martinique, hade tillrätt redan i maj 1960. 55 miljoner sticklingar av ”Cayenne lisse” hade kommit på plats i juni 1969, planterade i dubbla, täta rader under ett tak av svart plast ... Claude Pys klassiska bok om ananas har översatts till spanska på Kuba. Jag tillrådde att man skulle driva forskningen ännu längre när det gällde den modernaste tekniken i fråga om andra nyplanteringar, i syfte att ytterligare effektivisera dessa omfattande investeringar.

5. Kommer Kuba att med stor marginal gå om Latinamerika? ...

Under FAO:s tionde regionalkonferens, som hölls i december 1968 på Jamaika, hade den kubanske delegaten Carlos Rafael Rodriguez en lätt uppgift när det gällde att framhäva den kolossala kubanska ansträngningen på jordbrukets område. Landet investerar mellan 25 och 30 % av sin bruttointkomst, och större delen av detta går till jordbruket. Man har utvunnit så mycket att det står i stark kontrast till utvecklingen i Sydamerika under perioden 1962-1985, så som den skisserats i FAO:s världsomfattande riktplan.¹⁰ Och då bör man främst lägga märke till att Central- och Sydamerika med 250 miljoner invånare och en yta på mer än 17 miljoner kvadratkilometer har en befolkning och ytvidd som är 30 resp. 150 gånger större än Kubas.

Under denna period, 1962-85, skulle Sydamerika enligt riktplanen sätta som mål att bevattna 3,5 miljoner hektar, dvs. 160 000 hektar om året. Enligt C. R. Rodriguez kommer Kuba att bevattna 325 000 hektar nyodlad mark under 1968 och 1969 och man planerar att bevattna

⁷ *Panicum maximum*.

⁸ *Digitaria decumbens*.

⁹ Det offentliggörs att man planterat 10,7 miljoner citrusfruktträd 1967, vilket skulle betyda 32 000 hektar. Men skillnaden mellan de ytor som planterats den 25 april 1967 och den 10 februari 1968 utgör 3 323 hektar! Skulle man ha planterat 10 100 hektar mellan den 1 januari och den 15 oktober 1969?

¹⁰ I sitt tal den 2 januari 1969 tar Castro åter upp samma argument, men i hans mun får de en oerhörd slagkraft! Vilken talare! Men när man läser om hans texter ...

ytterligare 300 000 hektar nyodlad mark mellan 1970 och 1975, dvs. 1,8 miljoner hektar på 6 år! Under de tjugotre åren mellan 1962 och 1985 hoppas Latinamerika kunna odla upp 35 miljoner hektar, dvs. 1,3 miljoner hektar om året. Under de närmaste tio åren skall enligt planerna 15 miljoner hektar odlas upp, varigenom den odlade arealen ökar med omkring 15 % eller omkring 100 miljoner hektar. Bara under 1967 odlade Kuba upp 300 000 hektar och planerar att under tioårsperioden från 1969 till 1979 öka den odlade arealen med 4 miljoner hektar till 6,7 miljoner hektar, dvs. en ökning med 65 % på tio år.

1975 hoppas Sydamerika kunna utnyttja 2 miljoner ton av de gödningsämnen som finns i den naturliga gödseln. 1968 utvanns en halv miljon ton, dvs. en fjärdedel av vad hela kontinenten då hoppades kunna utvinna sju år senare. ”År 1975”, säger Fidel, ”kommer Kuba inte att använda mindre än en miljon netto, dvs. mer än hälften av den mängd gödningsämnen som FAO föreslår för hela Sydamerika.” — ”Samma år”, säger han, ”bör landet ha minst 40 000 km asfalterade vägar, dvs. 1 km sådana vägar på 2 km² odlad jord” etc. etc.

Den berömda ”Framstegsalliansen” som skulle ”utveckla” Sydamerika inom ramen för de nuvarande, föga moderniserade samhällsstrukturerna, är förresten helt död, eftersom den officiellt har begravts av sin fadder, USA.¹¹ Att Kuba har gått framåt anser vi redan nu som nästan obestridligt. Emellertid måste vi före ett slutgiltigt bedömande närmare undersöka vilken effekt de väldiga investeringarna kommer att få.

6. Specialplaner, stora framsteg för de alltför diversifierade granjans: Monokulturer

De förstatligade jordbruken drevs fortfarande som blandbruk, präglade av många traditionella drag. Men Kuba strävar efter de modernaste brukningsmetoder av amerikansk typ, när det gäller industrialiserat jordbruk, där man kan utnyttja flyget (sådd, spridning av gödningsämnen, ogräs- och insektsutrotning ...).

Mot slutet av 1967 bestämde man sig alltså för att låta specialplaner gälla över hela ön. Vi skall snart påvisa hur man misslyckades med detta. Varje provins hade gjorts självförsörjande i fråga om livsmedel, i syfte att därmed nedbringa transportkostnaderna och svinnet under vägen. Nu försöker man i stället koncentrera varje produktion till närheten av den fabrik som förädlar produkten, om inte rent av till vederbörande exporthamn. Syftet är egentligen att över hela linjen genomföra principen om ”en stor sockerrörsproduktion i anslutning till en sockerfabrik”.

Vi har redan framhållit hur sockerröret kommer i första rummet. I andra rummet kommer mjölk- och äggproduktionen jämsides med odlingar av exportprodukter, framför allt citrusfrukter, kaffe och ananas. Först i sista rummet kommer de odlingar som är nödvändiga för de lokala livsmedelsbehoven, samt köttproduktionen. Detta allmänna utkast, som skisserats av den politiska byrån och mer ingående fastställts av den centrala planeringsjuntan, har ytterligare kompletterats med en nyligen uppgjord tabell över fördelningen av olika odlingar för hela ön. Denna fördelning har skett framför allt på grundval av studier av jordmånen, höjden över havet, och tillgängliga bevattningsmöjligheter.

Risplanteringarna på de bevattningsbara *lågslätterna* på öns sydkust, särskilt i den låglänta dalgången kring Cauto en Oriente där man redan förut odlade lite *ris*, kommer att utvidgas ända till 230 000 hektar, när man utdikar kärren och ordnar med bevattning, ibland också dränering. På de bördiga och ganska platta slätterna, som ligger något högre och ofta har en sandblandad lerjord av samma sort som i Matanzas, Havanna etc., kommer sockerrörsodlingen att utvidgas efterhand som den förflyttas från mer kuperade områden, där brukningen och framför allt skörden av sockerrören är svår att mekanisera. På de djupaste jord-

¹¹ Jfr *Le Monde*, ledare den 2 och 3 november 1969; samt kapitel IX, 3 i denna bok.

lagren odlas citrusfrukter; detta gäller även i fråga om sandjord, exempelvis grapefruit-odlingarna på Pinjeön. Och dessutom "Nuevo Mundo"-kaffet, bananer ... De mindre djupa jordlagren ägnas åt ananas och andra fruktträd, speciellt mangoträd. Där kommer också att beredas ett *litet* utrymme åt rotfrukter, trädgårdsprodukter för egenbruk och vintergrönsaker för export.

I kuperade områden kommer odlingarna att försvinna och ge plats åt betesmark, först naturlig och senare anlagd, för att tjäna boskapsuppfödningen: mjölkkor och biffkor. Ängarna kommer på det sättet att sträcka sig upp över de lägre bergssluttningarna. Hittills har i princip de torftigaste jordarna återplanterats med skog, vilket inte gett lyckade resultat.¹² Varje provins och varje region skall på så sätt indelas i ett antal *områden* som kommer att ge ön en mycket utpräglad fysionomi, vilket man redan märker i trakten kring Havanna.

Emellertid förefaller skörden av kaffe och citrusfrukter ganska bekymmersam med tanke på den snabba flykten från landsbygden: man hade stora svårigheter med sockerrörs-skörden 1969 och ännu mer 1970. Men man har kommit på en originell lösning av problemet. På varje enhet av citrusplanteringar tänker man upprätta en "grundskola" för 500 unga elever. Den vuxna, specialiserade arbetskraften skall utföra plöjningsarbetet, beskärningen, behandlingen ... Men skörden, som fortfarande måste ske för hand, kommer att skötas av dessa ungdomar¹³ under principen "hälften arbete, hälften studier". Den synnerligen bristfälliga organisationen av manlig arbetskraft tvingar Kuba att i ökad mån sätta kvinnor och skolungdom i arbete.

Varje liten självständig odling är skyddad mot cykloner genom en inhägnad av häckar som samtidigt utgör en sorts återplantering i smala bälten av värdefulla trädslag.

7. Många "specialplaner" har misslyckats

Historien om dessa "Fidel-planer", alla lika dyrbara, är en enda rad av misslyckanden, och mycket få framgångar. Trädgårdsodlingsplanen för Pinarés de Mayari igångsattes på järnhaltig jord som släpper igenom vatten för snabbt och även är utsatt för erosion, alltså högst otjänlig för grönsaksodling.¹⁴ Här skulle barrskogar vara mer på sin plats. Kaffeplanen för San Andres de Caiguanabo, en provins i Pinar del Rio, där man föresatte sig att omedelbart övergå till kommunism, har misslyckats. Jag lade märke till att öster om Havanna fanns kaffeplanteringar på kalkhaltig grund utan möjlighet till bevattning; dessa fick knappt mer än tusen millimeter regn och drabbades många månader i följd av fullständig torka.

I augusti 1960 tvekade jag att framhålla för Fidel Castro de överdrivna kostnader som var förenade med krokodilfarmen i Cienaga de Zapata, ett infall som jag då betraktade som mindre viktigt. Jag ville inte gärna se honom envisas med att genomföra en obetydlig nyck därför att han på så sätt trodde sig få mera inflytande över större planer. Häri misstog jag mig. Ett stort upplagt hydroponiskt företag med odling utan jord i en lösning av gödningsämnen, vilket påbörjades 1960 med stora kostnader, gav löjligt låg avkastning: 30 ton färska grönsaker per hektar, då man i andra länder, under motsvarande omständigheter, skördar 200 till 300 ton. Planen "Banao de las Villas", som grundade sig på jordgubbar, vindruvor, sparris, vitlök och vanlig lök, gick omstyr 1967. Vid den tiden skröt man väldigt med att kunna odla vindruvor på Kuba.

1969 fann jag i närheten av Bayamo tiotals hektar vinodlingar i dåligt skick. Inte underligt, eftersom de hade planterats på den svarta massiva lerjord där vi senare skulle konstatera att

¹² Största delen av de planterade träden har inte tagit sig: hälften har dött och bara en fjärdedel är användbara.

¹³ Fortfarande har man en benägenhet att behandla barnen som lärlingar i verkstäderna dvs. på dem lasta över de föga uppskattade arbetsuppgifterna, som de knappast lär sig något alls av: att rensa ogräs, bära, samla ihop ...

¹⁴ Den unge Castro odlade här med framgång grönsaker på uppslammad jord. Men resten är alltför filtrerande och lider av vattenbrist. Man har tillfört tusentals billaster jord, tiotals kilometer ledningsrör, byggt fina ladugårdar ... och man saknar foder.

man misslyckats med bananer och sockerrör. I närheten av Sancti Spiritus hade man planterat vin på sluttningar som var bättre dränerade, men när jag var där hade man lagt på närmare ett kilo gödningsämne per vinstock och hopat gödseln kring stammen: vid första regn skulle den frätas upp. Jag hoppas att man senare har spritt ut gödningsämnena så som jag tillrådde, i all synnerhet vad gäller vinplanteringar. 1965 måste man lämna väldiga gethjordar och 1966 stora kaninbestånd mer eller mindre åt sitt öde. 1967-68 planterar man över hela ön Angola-ärter, *Gandoul*, som inte ger mycket i avkastning och som boskapen vägrar att äta, liksom människorna. Den tropiska *kudzun* ger inte heller de mirakelskördar som man hade väntat sig. Vi skall få se att de stora plantager som påbörjades 1968 för citrusfrukter, kaffe, ananas och bananer inte alltid är anlagda på bästa sätt. Planerna på att producera färska grönsaker för export kommer också att påkalla vår uppmärksamhet.

Det skulle vara en överdrift att säga att allt har misslyckats; den artificiella inseminationen är en stor framgång; ängarna med *pangola* ger, när de sköts väl, god avkastning som dock kostar för mycket. Och bevattningsarbetena är fortfarande mycket lovande, trots en del missgrepp. Riset I.R. 8 är också en framgång. Många av dessa projekt har ett visst värde, och misslyckandena beror på att de lanserats på en nyck av "lider maximo", den store chefen, utan tillräckligt grundliga förstudier, alltför brådstörtat och i alltför stor skala. Fidel inbillar sig att han vet allting bättre än andra i de flesta fall; denna hans fåfänga kan en dag bringa honom på fall.

8. Sjukvården, en av regimens stora framgångar; men undervisningen diskutabel

Jag bugade mig djupt för den unga kvinnliga läkaren på landsbygdskliniken i Victorina uppe i Sierra Maestra. Hon har just slutat sina medicinska studier och sköter nu med hjälp av tre sjuksköterskor en klinik på landsbygden som skall sörja för 10 000 invånare. Hennes distrikt kommer dock snart att bli mindre i och med att nya kliniker träder i funktion. Denna lilla kvinna, handikappad av sviterna efter polio, hade haft 84 patienter under dagen, därav hälften pediatrika. Till kliniken hör också en förlossningsavdelning. Här hade vi äntligen en social sjukvård, helt fri från det vinstbegär som i någon mån befläcker den alltför sällsynta men dock obestridliga hängivenhet för kallet som man träffar på i de s. k. utvecklingsländerna.

Doktorerna Molina och Rojas Ochon berättar för mig hur något över 2 500 läkare av de 6 300 som i januari 1959 arbetade på Kuba har rest sin väg¹⁵, särskilt mellan 1961 och 1965 och i synnerhet de äldre och mer erfarna, som var specialister och professorer vid universitetet. En avsevärd del av denna lucka fylldes av utländska kolleger, ofta latinamerikaner. I juli 1969 uppskattade man redan antalet kubanska läkare till 7 200, vilket var mer än 1958; men det övervägande flertalet av dem var unga, och man saknade fortfarande specialister. Man satte då upp som mål att utbilda ytterligare 2 000 specialister till 1971. "Det som kostar mest är att återskapa den kvalitet som vi förlorat."

De små landsbygdsklinikerna, som ofta inte har mer än tio sängar, och rådgivningsklinikerna i städerna innebär ett stort framsteg. Man har främst satsat på — och lyckats att utrota sumpfebern (13 500 fall 1962 men bara 4 under 1968, och de kom alla utifrån) och polio. Antalet fall av diarréer, maginfektioner och andra tarmsjukdomar har också i hög grad minskat. För närvarande ägnar man sig åt att systematiskt uppspåra fall av cancer i livmoderhalsen. Det finns många problem kvar att lösa när det gäller dricksvatten, avlopp, tekniskt utbildad personal ...

Dödlighetsprocenten är redan mycket låg, sju promille; detta hänger givetvis samman med att befolkningen är mycket ung: 46 % är under 15 år. Man räknar inte med mer än 4 % spädbarnsdödlighet. Födelseantalet uppskattades officiellt till 29 per 1 000 invånare, men många

¹⁵ När jag delger Fidel Castro dessa siffror säger han emot mig med sin vanliga hetsighet, som ofta är oklok: "Det var mer än hälften som reste sin väg". Han vet allt, och bättre än sina tjänstemän!

trodde att den pågående undersökningen skulle ge en högre siffra. Hur som helst räknade man på sommaren 1968 med att alltifrån oktober 1965 mer än 50 000 personer per år lämnat Kuba, lika många som antalet döda per år. De som lämnat Kuba har varit sådana som inte kunnat foga sig efter den nya regimen; det har inte uteslutande rört sig om borgerliga element utan också om arbetare och t. o. m. ungdomar som skrivit in sig i partiet men blivit besvikna.¹⁶ Även om preventivmedel och abort är lagligt tillåtna, gör man ingen propaganda och man ställer sig negativ till den systematiska malthusianismen. Det anses att urbaniseringen, kvinnornas yrkesarbete, och den obligatoriska militärtjänsten redan efter 1965 avsevärt sänkt födelsetalet och att den utvecklingen ytterligare kommer att accentueras.

Från och med 1969 vårdades 44 000 barn på 365 barnkrubbor. För att göra det möjligt för kvinnorna att yrkesmässigt gå ut i arbetslivet är det ju nödvändigt att någon tar hand om barnen under dagen. Och barnen (inkvarterade, liksom stipendiaterna, i Havannas lyxvillor) är regimen verkliga favoriter och får en i alla avseenden föredömlig behandling.

De ansvariga kubanska myndigheterna radar upp imponerande siffror när det gäller undervisningen: antalet elever och lärare mångfaldigas snabbt i de tre undervisningsstadierna: det grundläggande, det sekundära och det högsta. Det nya skolbegreppet, som inte längre går ut på att skolan någon gång skall göra utflykter till landsbygden utan som innebär att den stadigvarande skall etableras ute på landet och förena studier och manuellt arbete, kommer att motverka den segregation som hos oss åtskiljer kroppsarbete och intellektuellt arbete. I princip anser vi detta nya skolbegrepp mycket lyckligt, under förutsättning att det tillämpas på ett tillfredsställande sätt. Det fordras att man som i Kina låter jordbrukstekniker, arbetare och bönder samarbeta med lärarna om uppläggningsprogrammen, även om de tre förstnämnda kategorierna inte deltar i skolledningen. Men på detta område är man fortfarande alltför auktoritär på Kuba.

I de flesta länder i världen är den allmänna tendensen att man mer och mer ålägger samhället ansvaret för åtminstone större delen av kostnaderna för hälsovård och undervisning. Den kommunism, som man ser fram emot på Kuba, syftar som vi har sett ännu längre både på det politiska och ekonomiska området. I detta sammanhang är det lämpligt att på basis av först och främst officiella källor beskriva de medel man i huvudsak begagnar sig av för att åstadkomma denna övergång till kommunism vilken, enligt vad man hävdar, redan är på väg att förverkligas.

9. Partiet: Utsett snarare än valt

All heder åt varje ledare, fastslår det kubanska kommunistiska partiet, som själv befinner sig i full utveckling. Det finns en centralkommitté (vi skall återkomma till den), arvtagare till den nationella ledningen för det förenade socialistiska revolutionspartiet. I början var centralkommittén inte så omfattande. Vidare har vi centralkommitténs sekretariat, en politisk byrå med 8 medlemmar, bland vilka befinner sig president Dorticos och major Guillermo Garcia (1969 står den sistnämnde också i spetsen för ledningen av öns största provins, Oriente). Partitoppen, som fattar de viktiga besluten, utgörs av sekretariatet för denna politiska byrå. Dess fem medlemmar är: *Fidel Castro, Raul Castro, Armando Hart, Blas Roca* och *Carlos Rafael Rodríguez*.

Var och en av de sex provinserna på Kuba har sin provinskommitté av partiet, och dessutom finns det två special-kommittéer för Havanna och för Ungdomens ö, förut Isla del Pinos. Sedan kommer kommittéerna för distrikten och municipalsamhällena och därefter bascellerna i produktionsenheterna. Sektionerna för de stora nationella organen ministerierna, universitetet, de över hela landet utgrenade företagen — dirigeras direkt av centralkommittén och inte

¹⁶ Medan de väntar på att kunna fara, tvingas de att utföra kroppsarbete, där de ofta uträttar mer än de övriga, men ändå föraktas av en del.

av den lokala styrelsen.

Tendensen är nu att i spetsen för provinserna, de viktiga distrikten och de mest omfattande sektorerna av produktionsplaneringen tillsätta politiska förstaplanspersoner, medlemmar av centralkommittén. Syftet är att befolkningen skall kunna ta direkt kontakt med de högsta ansvariga, och att dessa skall känna till hur situationen verkligen är i det inre av landet. Som en följd av detta återfinner vi major Curbelo som styresman för ett distrikt och för planen för ”Camaguey-rektangeln” och Faustino Pérez för distriktet Sancti Spiritus. I Havanna är också Jesús Bétancourt, förste provinssekreterare, ledare för jordbrukets provinsstyrelse.¹⁷ Juan Almeida är partiets förtroendeman hos konstruktionsministern, som tillsammans med honom skall besluta om väsentliga frågor, etc.

Partiet rekryteras i princip bland mönsterarbetare eller särskilt framstegsvänliga sådana, som valts av massorna därför att de är hängivna saken, ivrigt engagerade i det produktiva arbetet, goda kamrater m. m. De församlingar som skall välja dem är inte beslutsfälliga såvida de inte omfattar tre fjärdedelar av arbetarna. De aktiva, *som redan är inskrivna* i Partiet, diskuterar sinsemellan de problem och eventuella brister som kan vidlåda dessa ”mönstergossar”. Detta förfaringssätt möjliggör också för *denna grupp* att välja ut vilka av dem som kan få inträde i Partiet. Gruppen presenterar sedan de utvalda för församlingen, som antar dem med acklamation.

På valet följer då omedelbart utnämningarna. Härmed understryks att makten kommer från toppen snarare än från basen. Om den aktive partimedlemmen begår något misstag, döms han av sin cell. Därtill kommer att på central och provinsiell nivå ”ledare med viktiga poster utpekade av den politiska byrån”. Man kan alltså med skäl fråga sig om det fortfarande rör sig om demokratisk centralism *som korrigeras av folklig kontroll*, i enlighet med vad Lenin förordade.

Sedan upptar distriktskommittén bland sina medlemmar de kamrater som har godkänts, snarare än utnämnts, av väljarna: om det finns 25 kandidater till 20 platser, vilket ofta händer, så är valmöjligheterna ytterst begränsade. När det gäller armén, polisen och ministerierna utpekade ledningen direkt uppifrån, eftersom man där kommer in på försvars- och säkerhetsproblem som inte kan framläggas för offentligheten.

10. Staten: Underordnad partiet?

Osvaldo Dorticos, republikens president, före detta förespråkare för Camillo Cienfuegos, som deltog i motståndsrörelsen i städerna, är inte Kubas förste man. Alla vet ju att det är Fidel Castro, premiärminister i den revolutionära regeringen och samtidigt överbefälhavare för revolutionsarmén och förste sekreterare i det kubanska kommunistpartiet. Vilken som helst av dessa tre uppgifter skulle vara tillräcklig för att hålla även en ytterst aktiv person fullt sysselsatt. Men Castro är också högste jordbruksminister. Han kan sina saker, men vi skall snart se att han lika litet som andra är felfri, vilket kommer att få fruktansvärda konsekvenser med tanke på hans maktställning utanför all kontroll. Landet styrs samtidigt av ministerier enligt klassiskt mönster och nationella organisationer som ofta är ekonomiska, exempelvis sådana som jordbruks- och boskapsfrämjandet (DAP) eller institutet för fiskeri och skogsbruk (INDAF), *Diname* som fördelar den maskinella utrustningen, *Ceseta*, som sörjer för underhållet av maskinerna, *Acopio*, som samlar upp jordbruksprodukterna, det nationella fjäderfäkombinatet, *Cubatabacco* m. fl. Det finns också kulturella organisationer som Filminstitutet, Institutet för böcker, för vänskap mellan folken (med uppgift att ta hand om inbjudna utlänningar som mig), Nationalrådet för kultur och undervisning, Casa de las Américas ... Universitetet i Havanna skall i princip sortera under undervisningsministeriet.

¹⁷ Med vilken krigisk uppsyn han träder in i förläggningens matsal! De i jackor klädda kyparna trängs för att få passa upp honom. Men han gör sig verkligen all möda.

Trots detta är det självständigt, vilket har direkt samband med att universitetsrektorn har nära förbindelser med Fidel, som till denna post utnämnt *en person som han hyser obegränsat förtroende för*.

Detta är just lösenordet för all maktfördelning på Kuba: antingen har man eller har man mist Fidels förtroende. Befogenheterna beror mycket på personliga förbindelser. När det gäller att leda de för ekonomin viktigaste organen anförtror man dem till människor som ”chefen” litar på. Varje ministerium och varje nationell organisation upprättar provinsorganisationer och ibland även distriktsorganisationer.

Relationerna mellan partiet och staten har genomgått häftiga kast. 1960-61 satte sig partiet alltför ofta i statens ställe, innan det ännu nått tillräcklig duglighet för att kunna ingripa med gott resultat. Något liknande händer ibland ännu i dag i Sovjetunionen. Därefter uppstår en viss klyfta mellan staten och partiet. Numera försöker man snarare anförtra åt partiet att träffa de viktiga besluten, att handha basorienteringen, på villkor att partiet håller fingrarna borta från den dagliga ledningen, som reserveras för organisationernas administrationer, de som har ansvar för produktionsenheterna.

Direktören för en fabrik eller för en plan är ensam ansvarig för denna. Vid sin sida har han particellen, som i princip skall stödja och hjälpa honom, dock utan att frånta honom ansvaret. Nyligen har det utvecklats en tendens (1969) att ofta *anförtra samma person motsvarande funktion inom partiet som han har inom administrationen*. Compañero (kamrat) Hermes Herrera, som ledsagade mig under hela rundresan juni—juli 1969¹⁸, är chef för ekonomiska institutet vid Havannas universitet, samtidigt som han är sekreterare för institutets particell. Hans rektor är också förste sekreterare i partiets universitetssektion. Migul Martin, som administrativt sett är ansvarig för Holguinregionen (Oriente), är samtidigt förste sekreterare i partiets regionalsektion, osv. Under sådana förhållanden *smälter ställningen som organisatör och kontrollör samman, i och med att de innehas av samma person*. Det finns följaktligen i princip inte längre några motsättningar: men är det inte på dem som systemets hela drivkraft grundar sig? Och slår man inte på så sätt in på en väg som leder fram till *en ännu mycket mer auktoritär struktur*?

”Fidel Castro skall bestämma vår framtida utveckling”, sammanfattar Hermes Herrera. Men man försöker inte att som i Sovjetunionen skilja sovjet och parti åt. På det hela taget befinner sig uppbyggnaden i ständig utveckling, och på Kuba vill man göra gällande att pragmatismen alltid har försteget framför dogmatismen. Och detta gör det möjligt för Fidel att fortfarande vara den store, allestädes närvarande om än inte allvetande ledaren.

Man kan notera en tendens att minska fackföreningarnas inflytande, ett steg som möjligen kan antyda att de kommer att försvinna¹⁹. Man gillar inte deras traditionella, oppositionella roll. Numer opponerar de sig nämligen bara mot staten—arbetsköparen, som (endast i princip) är arbetarnas stat. Arbetarnas avant-garderörelse tillmäts större betydelse, därför att denna skall samla de duktigaste arbetarna, ”de präktiga karlarna” som vill utföra flest timmar obetald övertid och som på så sätt går fram längs den kommunistiska vägen innan de har kunnat komma in i partiet, som är reserverat för eliten. Men är det fråga om en elit i egentlig betydelse? Här har vi en fråga av allra största betydelse, en stötesten för alla världens kommunistpartier.

11. Den centrala planeringsjuntan, planen

Här har vi — eller hade vi? — högsta ledningen, på en gång finansministerium och allmänt överministerium som inte bara drar upp riktlinjer utan också fördelar produktionsmedlen. I

¹⁸ Och som för mig har förklarat de olika mekanismerna inom partiet, staten, planeringen osv.

¹⁹ I oktober 1970 förefaller tendensen vara den motsatta.

fråga om jordbruket söker man i planeringen samordna de nationella syftena med de förefintliga möjligheterna och de regionala särdragen. Jordbruksplanen står i nära samband med både nyttoindustrierna (livsmedel, fibrer) och leveransindustrin (gödningsmedel, material ...). Maskintjänsten förser produktionsenheterna med nödvändiga maskiner, utrikeshandeln svarar för import och export, transporten har också en väsentlig och svår roll, etc.

Det centrala planeringsrådet är, med ett ord, den stora organisation som skall koordinera alla produktionsenheter, transporten, utvecklingen, distributionen och landets import och export. I januari börjar planeringsrådet utarbeta de viktigaste produktionsmålen för det kommande året, på basis av de nationella direktiv som har fastställts av den politiska ledningen. För även om planen stöder sig på vetenskapliga fakta, är rådet på det klara med att det inte ligger i dess förmåga att utarbeta den vetenskapligt bästa planen. På ett visst stadium får valet en godtycklig karaktär, det påverkas av sociala och psykologiska faktorer, förbindelserna med utlandet osv. Det är givetvis nödvändigt att träffa ett *avgörande av politisk karaktär*. Planeringen påverkas mer och mer av politiska hänsynstaganden, och rådet förefaller att inskränka sig till att vara ett dokumentationscentrum å ena sidan och ett kontrollorgan för verkställigheten å den andra.

Ty denna plan delas sedan upp i provinsplaner, i vilka i möjligaste mån hänsyn tas till vad som tidigare föreslagits av provinsen. Man utarbetar kontrakt med varuframställande fabriker ... Där uppstår det i dag brännande problemet med arbetskraften. De vanliga arbetarna sorterar under arbetsministeriet. Sedan flera år tillbaka räcker denna arbetskraft inte till: man försöker införskaffa frivillig arbetskraft, särskilt genom de kubanska arbetarnas sammanslutning, den kommunistiska ungdomsorganisationen, olika förvaltningsråd, kvinno federationen etc.

Då man gjort en sammanställning av de tillgängliga resurserna, *preciserar och fastställs* den av planeringsrådet utarbetade nationalplaneringen av *den politiska ledningen* och regeringen. Den bryts ned i delplaner för provinser, regioner och produktionsanläggningar, och samtidigt tilldelas varje enhet de resurser som är erforderliga för verkställandet. I varje provins kontrolleras läget med vissa mellanrum av *en delegat från den politiska byrån*, som också övervakar planens genomförande och söker förbättra detta kvalitativt, varvid särskild vikt läggs vid jordbrukssektorn. De nationella organisationer, som vi redan talat om, sätter i gång med att bygga vägar, dammar och kanaler, ordna transporter, fördela material, reparera ...

Hela gången blir ännu mer invecklad när man kommer till basen, som även den har tagit del i utformningen av planen. Om man i toppen drar upp de stora linjerna, tar basen del i lokalisering av planeringar, i mångfaldiga detaljer i genomförandet vilka kan medföra mindre rättelser. Ty i stort sett är inom hela rörelsen riktningen *uppfifrån och ned* fullt klar, och basen ingriper betydligt mindre i utarbetandet av planerna än vad som var fallet 1964-66. Hela uppbyggnaden verkar mer hierarkiserad och mer auktoritär. Varje produktionsenhet, varje jordbruksplan får sig tilldelad de resurser den skall ha och utnyttjar dem efter eget gottfinnande. Men den viktiga materielen och t. o. m. en stor del av traktorerna förvaltas på regionalnivå eller rent av på provinsnivå

12. Pengarna sätts ur spel genom gratistjänster men också genom varubrist

Redan nu spelar pengarna en betydligt mindre roll på Kuba än i de övriga socialistländerna. Denna reducering av pengarnas betydelse har dock två mycket olika aspekter — en positiv och en negativ. Den första representeras av utbyggnaden av fria tjänster, som är fullt genomförd i fråga om vård på kliniker och sjukhus (fast somliga föredrar att anlita privat sjukvård). Detsamma gäller om alla stadier av undervisning, inbegripet skolmateriel och böcker (som det är ont om). Detta innebär redan ett visst kroppsarbete för eleverna, som vi anser vara nyttigt, även om det inte tjänar till annat än att den blivande "eliten" får en viss respekt för kroppsarbete. Detta är sant endast i den mån man inte samtidigt sänker kvalitén på undervisningen.

Stipendiaterna, som i synnerhet väljs ut på landsbygden, underhålls helt på statens bekostnad. De bor i hus, som till en del styrs av eleverna själva, men det är inte alla familjer som är glada åt att i så hög grad vara tvungna att leva skilda från sina barn. Hyrorna kommer i stort sett att bli gratis från och med 1970 eller 1972. Vi skall snart få se de problem som bara underhållet av husen innebär. Inträde till idrottsplatserna, vatten och telefon är också gratis.

Pengarna spelar också mindre roll på grund av de låga priserna på alla nödvändighetsartiklar såsom mat, transporter etc., men också i särskilt hög grad genom den allmänna varubristen, den på alla områden genomförda ransoneringen, den påfallande bristen på konsumtionsvaror och många livsmedel. Det är alltså inte fråga om en övergång till överflöds kommunism men kanske mot den restriktivitets kommunism som kineserna är förespråkare för.²⁰

Man hoppas här kunna övervinna umbärandena, och man får aldrig glömma den höga investeringsprocenten, *blockaden*, de oerhörda inledningssvårigheterna och den relativa underutvecklingen. Men skulle bästa sättet att snabbt övervinna dessa fruktansvärda hinder verkligen vara att ta avstånd från materiella stimuli? Det tycks inte vara Carlos Rafael Rodriguez' åsikt, när han betonar att t. o. m. "Che" erkände behovet av en viss stimulans. Ett viktigt steg i riktning bort från materiella stimuli togs redan 1968, när det blev allt vanligare att avstå från övertidsbetalning. Var denna vägran alltid spontan; var detta avstående frivilligt? Det må tillåtas oss att betvivla detta, men vi skall återkomma till saken. Först måste vi emellertid lämna dessa framtidsvisioner och åter komma ned på jorden, till Kuba 1969, som kämpar med en mångfald svårigheter.

²⁰ Jfr. *Chine surpeuplée, Tiers-Monde affamé* av R. Dumont, Le Seuil, 1965.

IV. Den tredje etappen i den kubanska socialismen 1968-70, den hårda verklighetens år*

1. Jag trodde på det under några dagar¹

Under mina första dagar på Kuba i slutet av juni 1969 trodde jag att en snar övergång till kommunismen utan märkbara uppoffringar rätt snart skulle förverkligas. Men jag reserverade mig fortfarande inför möjligheten att årligen öka jordbrukstillväxten med 15 %, vilket nu fördröjts i över tolv år. Men den visshet som Fidel Castro visade under vår rundtur på sex och en halv timme på eftermiddagen och kvällen söndagen den 29 juni verkade övertygande. F I-korna, som betade på de vackra, konstgödslade pangola-ängarna, verkade friska.² Han sade att de hade sexton på avelscentralen i Nina Bonita som han besökte nästan varje dag. Betesmarken där var på ungefär 1,6 ha, dvs. 10 kor per ha! Uppskattningsvis är denna betesmark på över 2,5 ha, sade en expert till mig; och dessa F I-kor får så mycket koncentrerad näring de behöver, vilket utgör ungefär hälften av deras utfodring. I verkligheten skulle det betyda 9-10 kor på 2,5 ha, alltså nästan 4 kor per ha, vilket redan det är bra. När stammen ytterligare förädlats kommer de att under andra och tredje mjölkningsperioden ge i genomsnitt mer än 3 000 liter.

Jag var helt beredd att tro på de storartade resultat man nått med ”mirakelriset”, IR 8, som experimenterats fram på Filippinerna. Det uppfyllde på Kuba alla förväntningar; men dess efterföljare, särskilt IR 160 och IR 480, förklarades vida överlägsna utan att någon allvarlig forskning gjorts. Möjligheten att odla ris utan att sätta fälten under vatten och i stället bevattna dem, vilket nu prövas i Nina Bonita, skulle vara enormt vattenbesparande. Hittills har risodling krävt ofantliga mängder vatten; Fidel understryker med rätta att det traditionella sättet, att sätta risfälten under vatten, är det dyraste ogräsmedlet.

Det som imponerade mest på mig var den totala förändring som huvudstadens omgivning genomgått, liksom också hela den omgivande provinsen, i jämförelse med vad jag såg 1960 och 1963. Där förut vackra lantställen legat insprängda bland mer eller mindre primitiva jordbruk, åkrar i träda och naturliga betesängar fanns nu nyodlingar av fruktträd och kaffebuskar med ymnigt grönskande blad. Längre bort såg man välskötta ladugårdar på pangola-ängar, omgärdade av täta, vitmålade staket, som hos Boussac!

En stor del av sockerrörsodlingarna ingav förhoppningar om att skördar som 1960, och i synnerhet 1963, var otänkbara. En del såg ut att kunna ge upp till 200 ton per ha dvs. 24 ton socker om man räknar med 12 % netto av den i fabrik förädlade varan.³ När jag tillsammans med Fidel reste runt på ön fick jag ibland känslan av att det var öns godsägare som visade mig sina åkrar och ängar, sina kor och t. o. m. sina män. Intrycket var inte så felaktigt eftersom han är den högste ansvarige, samtidigt statschef och generaldirektör för ett ofantligt produktionsföretag. Det framgår också tydligt i hans tal, som ofta domineras av intresset för produktionsresultaten.

Storgodsägaren vårdar sig alltid mer om de närmast liggande markerna än om de mer avlägsna. Så var det i Kina, där storstädernas, framför allt Pekings och Shanghais, omgivning hade undergått mycket större förändringar mellan mina två besök där 1955 och 1964 än resten av

* På Kuba ger Fidel den 2 januari åt varje år ett namn som samtidigt fungerar som en utmaning: 1969 var den avgörande ansträngningens år, vilket också anger ett slags förfallotid som kan te sig skrämmande. 1970 var de 10 miljonernas år, 1971 produktivitetens ...

¹ Men många utländska besökare stannar bara några dagar ...

² Somliga kor åtnjuter luftkonditionering. Ingen kan ange utdelningen på den investeringen. Ibland är den modernaste tekniken inte den allra mest ekonomiska ...

³ Den franska sockerbetan, som ger en avkastning på 6-8 ton socker per ha, anses ge en mycket god avkastning.

de kinesiska jordbruksområdena. Ändå hade dessa blivit föremål för enorma upprustningsprogram, framför allt genom bevattningsprojekt. Eftersom Fidel tycktes fästa en viss vikt vid mina framställningar skickade jag honom varje dag en sammanfattning av mina iakttagelser.

Redan i min första skrivelse, där jag också påpekade de enorma förändringar jag sett runt Havanna, förklarade jag att jag bara en gång i mitt liv tidigare kunnat iaktta en sådan djupgående förändring av jordbrukslandskapet, nämligen i Kina mellan 1955 och 1964. Men också att denna enorma, denna ofantliga ansträngning bara åstadkommit blygsamma resultat i fråga om de kinesiska skördarna, vilket ingalunda motsvarade de gjorda satsningarna. Detta⁴ hade jag först tillskrivit bristen på gödningsämnen men därefter snarare att *böndernas arbetsinsats sjönk*, vilket var en följd av folkkommunerna som i början sågs med oblida ögon av flertalet kinesiska bönder.

Kuba saknar ingalunda gödningsämnen. Men på kvällen den 29 juni när jag, imponerad av vad jag sett under mitt första besök, sade till Fidel Castro att han kanske kunde slå alla rekord på jordbruksområdet bland de socialistiska länderna såg han tveksam ut. ”Tror du det?” sade han och fortsatte, i ett uppenbart försök att vara ärlig — något som han fortfarande ibland kan vara — ”Revolution, förstår du; är en svår sak”. En modig bekännelse!

2. Oändliga köer och en ledsen husmor

Det är viktigt att från början betona att man på Kuba inte hittar den enorma misär som finns i vissa delar av Mexiko,⁵ på flera håll i nordöstra Brasilien, i Anderna, i Colombia och från Peru till Bolivia. Ingen lider här av hunger, även om det råder allmän knapphet, och livsmedelsbristen på nytt är lika svår som 1962 — om inte värre. Basransonerna⁶ är billiga, busstaxorna låga och lönerna har höjts: majoriteten kubaner har mer pengar än de kan göra av med men de vill varken spara eller investera. Det propagerar man heller inte för, då det skulle kräva löfte om räntor: kätterska tanke. Alla vill snabbt spendera sina pengar men det finns få möjligheter att göra det. När chansen kommer störtar alla i väg och köerna blir följaktligen längre och längre. Även i detta avseende har läget förändrats avsevärt jämfört med 1963 men till det sämre. Det händer att man på kvällarna i Havanna köar tre timmar för att köpa en ”Coppelia”- glass,⁷ som visserligen är god, det måste erkännas.

Man har indelat konsumenterna i olika grupper för att minska köerna till de offentliga ransoneringsaffärerna. Men köerna ringlar fortfarande eftersom de som kommer först får bättre varor och är säkra på att bli betjänade. En lång kö hela natten i regnet i en småstad för att köpa sandaler: det fanns två par! Ofta delar man ut en liten apelsin eller hälften av en stor till varje spädbarn ...

För att få äta ett mål mat (utan kuponger) på restaurang väntar man stående utan protester en halv till två timmar, i alla städer jag besökt. Även om Bayamo i början av maj 1960 strålade av glädje under firandet av både den traditionella festen och befrielsefesten skulle Ania Francos inte längre tala om *Den Kubanska Festen* om hon återsåg det trista Bayamo (eller vilken annan stad som helst) i juli 1969 med tomma butiker och trötta ansikten. Man ser ibland barn klädda i säcktyg och unga flickor som skäms över sina trasor. Livet i det gamla Havanna var förr så glatt! Även om man inte saknar prostitutionen så var ändå allt det gamla inte negativt.

Man köar för att gå på bio, för att åka hästdroska i staden Holguin, för att få en stol på ett utekafé som varken har kaffe (”det här kubanska cafecito, det älskar min man”) eller öl men

⁴ Jämför *Chine surpeuplée, Tiers-Monde affamé*, Le Seuil 1965.

⁵ *Sanchez och hans barn* av Oscar Lewis, Rabén & Sjögren 1970.

⁶ I bilaga I anges ransonen och priset liksom några priser på svarta börsen i Havanna i juli 1969.

⁷ Den kapitalistiske producenten av denna glass finns fortfarande på Kuba där han lär vara föremål för viss uppmärksamhet och också få vissa privilegier.

däremot läskedrycker och fruktjuice — med mer socker än frukt. Man köar till de glest rullande bussarna, vilket förlänger arbetsdagen och tröttar havande och överansträngda kvinnor. Genom att lönerna stiger snabbare än produktionen, eftersom importen av konsumtionsvaror är så begränsad, blir resultatet, till följd av det hopplösa köandet — *en improduktiv trötthet* — sänkt levnadsstandard. Före mars 1968 fanns det grönsaker, böcker, litet kläder ...

De ekonomiska lagar, som inte helt satts ur spel i en socialistisk regim, kan ofta ta en djävulsk hämnd. Med samma basresurser skulle en mer rättvis penningfördelning och en bättre organiserad distribution kunna undgå eller åtminstone avsevärt minska de negativa effekterna. Att bortse från dessa fundamentala ekonomiska lagar har stått Sovjetunionen dyrt och det rubbade landets utvecklingstakt att alltför länge dröja med att åter acceptera deras giltighet. *Måste Kuba göra om alla de ekonomiska misstag som socialistiska länder gjort?* ”Ni måste skriva om det”, sade en vanlig hemmafru till mig, ”vi har brist på allt. Många av våra ransoneringskuponger får vi inget på. Kyckling får bara sjuka och havande kvinnor. En grannfru som har en son på snart två år, väntar fortfarande på den kyckling hon skulle ha fått som havande. Jag har inte lyckats komma över ett par nya skor sedan 1963.⁸ Några av grannarna har lyckats, men vilka köer de fick stå i! De senaste fyra åren har vi bara fått ett par byxor om året och en skjorta på arbetscentralerna. Om man lagar fläskkött känns det i hela grannskapet. Om kvarterskommittén för revolutionens försvar får veta det blir man angiven. I slutet av månaden kan man bara tvätta sig med något förfärligt tvättmedel. Månadsransonen av bönor räcker till tre portioner.⁹ Med en minimilön på 85 pesos i månaden kan man knappast, om man har många barn, kosta på sig något extra: pizza kostar 1,20 pesos, en liten flaska öl 0,80 (när det finns öl), en vann korv (perro caliente, på spanska) 0,40; och 0,60 om man vill ha ost till.”

”Om man en dag saknar arbete får man inget betalt; har man sjukintyg får man en tredjedel av lönen.” Offentligt är uppenbarligen alla för Fidel men mellan fyra ögon är hans anhängare betydligt färre.¹⁰ Alla går till demonstrationerna på Revolutionstorget. Man tar sig dit direkt från arbetsplatsen för det måste man.¹¹ Om lastbilen stannar under vägen är det många som smiter i väg. Ibland säljs meloner och apelsiner på torget. Vilket fynd! Men bums, avspärning och långa köer. Försäljningen måste avbrytas under det stora talet och människorna närmast guldgruvan ilsknar till. ”100 år av kamp”, säger propagandan; ”och 10 år av lögn”, tillägger folket. Den som arbetar vid ett företag får ett mål mat där, vilket är utöver ransonen. Men en soppeslev majs kokad i vatten är måltidens huvudrätt för de unga arbetarna vid Colonne medan cheferna får kyckling med ris, avocados, cigarr och kaffe. Den officiella utländske gästen blir rikligen förplågad. Men för en ensam kvinna med barn, för gamla människor, för en äldre hemmafru vilka umbäranden!

En del köer skulle kunna vara borta redan i morgon dag bara genom litet sunt förnuft och en vilja att bryta mot fördomar som ärvts från den kapitalistiska eran. På söndagsmornarna väntar militärernas familjer utanför de Väpnade Styrkornas Sällskapsklubb, som öppnar först kl. 8, i Marianao, en finare förort till Havanna där nu studenter med statsstipendier bor i villor som rika emigranter lämnat — en vacker turernas vändning. Där finns nu också en badstrand.

På mornarna håller arbetare, både män¹² och kvinnor, på att sopa och göra rent. Portarna skulle kunna öppnas gott och väl en timme tidigare och städningen fortgå i badgästernas

⁸ Sedan hösten 1969 lär man sälja enbart plastskor och ibland tygskor.

⁹ Kubanen är sällan förutseende.

¹⁰ Vilket inte betyder att de är proamerikanska.

¹¹ Den 20 maj 1960 skedde det mycket spontant. Den 14 juli 1969 dominerade militären.

¹² Ett kvinnoyrke liksom hårfrisörskans. Men förändringen går långsamt eftersom de svartsjuka äkta männen (”vi är väl spanjorer”) inte tycker om att deras fruar arbetar. Ansvariga i kommunistpartiet håller vackra tal om nödvändigheten av att kvinnorna går ut i arbetslivet samtidigt som de hindrar sina egna fruar (deras egendom) att göra det.

närvaro.¹³ Det är så skönt att bada innan den outhärdliga hettan kommer. Hotell Habana Libre öppnar inte sin swimmingpool förrän kl. 9 liksom på den tiden det hette Hilton och huvudsakligen hårbärerade lyxturister. Man borde låta den utländske experten, som har en krävande arbetsdag framför sig, koppla av på morgonen när det är skönt, i stället för att tvinga honom arbeta till sent på kvällen, om han nu tycker om att bada. Man hade tänkt sig att alla som åt på kantinerna (statliga matställen) också skulle lämna sina livsmedelskuponger där. Den tanken har man nästan helt övergett inför de praktiska svårigheter som det skulle medföra; hushåll som har skolbarn eller arbetare i maten skulle då få extra tilldelning, vilket ytterligare understryker olikheterna. Eftersom man i vissa kretsar har väldigt gott om pengar — lönerna varierar mellan 85 och 900 pesos — bibehålls bristen på jämlikhet. Man sparar inte de pengar man får över — det uppmuntras inte heller — och man kan bara göra av med dem på restauranger eller på svarta börsen. En enkel måltid med soppa, spaghetti, glass, kaffe och öl kostar 4,5 pesos. En minimilön räcker då bara till 19 sådana måltider per månad. En rikligare måltid kostar mer än det dubbla.

En ung tjänsteman som just avslutat sina universitetsstudier tjänar 300 pesos och får då gratis måltidskuponger värda 7 pesos under sina tjänsteresor — verkliga och ibland bara fiktiva. Hans standard står i skarp motsättning till den som råder i ett pensionärshushåll, där pensionen bara räcker till den knappa officiella ransonen. Här får man ibland verkligen svälta (1 800 kalorier om dagen vid vissa tillfällen).

3. Svikna löften: "Fyrdubbla mjölkproduktionen på två år"

Jag möter häpna blickar när jag inför utlänningar eller kubaner påstår att det finns vissa konkreta och närliggande möjligheter att snabbt öka den kubanska jordbruksproduktionen, även om de siffror Fidel angett är helt orimliga. En ung fransk expert uttrycker t. o. m. sin förvåning över att jag, när det gäller Kuba, tycks sakna vad han älskvärt kallar min sedvanliga klarsyn. Större delen av den diplomatiska kåren, även den från öststaterna, tror mellan skål och vägg att den kubanska ekonomin är på väg mot en snar katastrof. Jag ställer mig däremot mer tveksam eftersom jag bemödat mig för att få fram alla positiva faktorer och med hågkomsterna från 1963 i huvudet hade jag aldrig trott på alla de löften som svikits under de föregående åren. Besvikelsen som detta väckt hade jag heller inte stött på eftersom jag inte var där.

I maj talar Fidel till de bönder som samlats till den andra — och förmodligen sista — kongressen för Småbrukarnas Nationalorganisation, ANAP. Han förklarar fördelarna med storbruk och fördömer entydigt mikrofundierna, de små jordbruken. Han går så långt att han förnekar värdet av böndernas egna erfarenheter som ändå är väsentliga om man rätt kan tolka dem och inte svälja allt med hull och hår. Detta fick honom att göra många misstag när det gällde specialplanerna och vi kommer att bevittna många fler.

En del delegater försöker på ett försynt sätt att försvara de bönder som klarar sig bra. Fidel vidhåller sin tes med långsökta exempel och drar fram den extrema fattigdomen i Sierra Maestra. Han avråder följaktligen från bananplantering på dessa historiska bergs branta sluttningar där varje odling sätter i gång erosion. Han meddelar att de statliga *granjas* skall plantera bananer på 2 000 caballerias (27 000 ha) bara i Orienteprovinsen. 1969 kommer de att ge full avkastning. "Då får vi så mycket bananer att vi inte säljer dem utan *ger bort dem*." Han tillägger att 1969 kommer denna provins att producera 1,3 miljoner liter mjölk om dagen ...

I juli 1969 studerar jag förhållandena i Orienteprovinsen och upptäcker uteder huvudvägen på ön hundratals ha med ruttnande bananträd bara i dalgången kring Cauto. De hade planterats i

¹³ I egenskap av ledarens gäst stod alla dörrar alltid öppna för mig. Det gjorde det möjligt att arbeta bättre. Men det var obehagligt att gå före i alla köer.

alldeles för fuktig jord som var dåligt dränerad¹⁴ — ett misstag så grovt att vilken medelmåttig bonde som helst skulle ha undvikit det. Men ett sådant misstag är oförlåtligt för ett statligt företag vars enda berättigande är de bättre tekniska resurserna. På provinsens jordbrukskontor berättar man för mig att det fanns ytterligare 4 350 ha statliga bananodlingar i gott skick: *mindre än en sjättedel av vad som 1967 utlovats för detta år*. Mjölproduktionen uppgick uppskattningsvis till 310 000 liter per dag dvs. mindre än en fjärdedel av vad som utlovats. Men bönderna på Sierran, förutseende som alltid, hade turligt nog ändå planterat bananer som i viss mån utgör deras dagliga bröd. Om de inte gjort det hade de inte ens kunnat köpa en banan. Det fanns bara just så mycket som behövdes för prioritetsutdelningen till främst barn och sjuka. I staden uppgår ibland försäljningen till en och en halv banan per person.¹⁵

Samma dag lovar Fidel att *hundratusen lägenheter årligen skall byggas* från och med 1970, en alldeles enastående siffra. Den skulle motsvara över 600 000 bostäder efter franska förhållanden. Sommaren 1969 säger man mig att ungefär 24 000 lägenheter skall bli färdiga samma år. Det skulle innebära ett enormt framsteg jämfört med 1958 då man nästan bara uppförde lyxbyggen. Man hoppades nu att man 1970 skulle kunna bygga 28 000 lägenheter (vilket svårligen kan lyckas). Det betyder mer än en fjärdedel av vad som utlovats.

I slutet av 1968 lovar Fidel Castro uttryckligen att *på två år fyrdubbla mjölproduktionen på Kuba*. Fyrdubbla produktionen på två år med en boskapsstam på sju miljoner — det fick mina glesa hårstrån att resa sig på huvudet när jag läste om det i Frankrike. Visserligen föds det F1-kalvar i massor genom artificiell insemination och av dem blir det kor, som skall producera mjölk 1970.

I de bästa småladugårdarna runt Havanna får man ofta 3 000 liter under första mjölkningsperioden om man rensat ut de medelmåttiga korna och dem som har kort mjölkperiod och om skötseln är perfekt. 500 000 gånger tre blir 1,5 miljoner ton mjölk ytterligare per år, säger Fidel. Om man därtill lägger nuvarande 800 000 ton tredubblas siffran. Det blir snabbt en fyrdubbling med en smula fantasi. Fidel har gott om den varan.

I Camagueys mjölktriangel finns det redan 6 000 produktiva F1-kor vilka lever under ganska medelmåttiga förhållanden, vilket kanske blir hela kreatursstammens öde år 1970. I stället för 10 liter under 300 dagar ger de i medeltal 6 liter under 250 dagar, dvs. 1 500 liter för varje mjölkperiod. Men trots artificiell insemination uppgår den årliga proportionen dräktiga kor ännu inte till 70 % av det totala beståndet. Om vi nu antar att man når denna siffra år 1970, då skulle man få en avkastning på *1050 liter per levande ko* dvs. ytterligare 525 000 ton mjölk inkluderande de 500 000 existerande F1-korna. Med denna mer realistiska hypotes skulle man ändå uppnå *mycket avsevärda framsteg* som inte har många motsvarigheter i jordbruks-historien. Men man skulle långt ifrån *fördubbla* produktionen på två år.

Det har blivit klassiska fenomen i kommunistländer att skapa förvirring i begreppen maximalvärde och medelvärde. Fidel blandar ofta ihop ett teoretiskt projekt med dess möjligheter att realiseras. För att få dessa 525 000 ton krävs att ganska många villkor uppfylles, främst bättre betesmarker.

Det skulle också vara nödvändigt att rensa ut 20 % av F1-korna, dvs. de sämsta, som ger för litet och under för kort period, för att höja avkastningen och den genomsnittliga produktionen.

För närvarande vill man behålla alla, vilket är ett stort misstag. En utrensning skulle höja medelavkastningen men då skulle man också tvingas grunda beräkningarna på 400 000 produktiva kor. Underverkens tid är tyvärr förbi; men möjligheterna när det gäller jordbrukets tillväxt blir säkerligen enorma i takt med vetenskapens framsteg. Men då ökar också svårig-

¹⁴ Med magnesiumsalt i det underjordiska vattnet.

¹⁵ I ett land där denna frukt inte är en lyx utan vardagsmat som man föredrar framför det dagliga brödet.

heterna att omsätta dem i praktiken i samma takt, i synnerhet — vilket vi kommer att upptäcka när man vill *gå alltför fort fram*.

4. Anti-NEP: "Den revolutionära offensiven" av den 13 mars 1968

Den 2 januari 1959 segrar rebellerna. Den 13 mars 1957 anfaller Batistas presidentpalats. Den 26 juli 1953 attackeras Moncada-kasernen. På varje årsdag av dessa historiska händelser håller Fidel Castro ett tal som är ännu viktigare, ännu mer politiskt än de tidigare. Den 13 mars ägnas ofta åt de inrikespolitiska problemen. 1968 angriper Castro de sista resterna av privat affärsföretagsamhet och låter bilan gå över de barer som "hemsöks" av kontra-revolutionärer och som säljer illegal alkohol med enorma vinster. Han gör också utfall mot de små grillbarerna och beslutar att, med omedelbar verkan, nationalisera alla dessa företag.

Ägarna till dessa ställen var ingalunda några änglar, men samtidigt med dessa småbutiker och serviceställen försvinner också viktiga möjligheter att dryga ut mathållningen; det var ofta bönder i utkanterna som försåg småbutikerna med varor. Eftersom den statliga företagsamheten ännu inte var i stånd att ersätta dem blev det, genom denna anti-NEP, plötsligt svårt att klara av livsmedelsförsörjningen. Svarta börsens varulager blir mycket knappa och priserna högre. Grönsaker och frukt försvinner ur butikerna från Havanna ända till Bayamo och samma sak gäller kläder. Bristen på nödvändighetsvaror, som dittills ändå varit uthärdlig, *blir plötsligt akut*.

Med de små privata hantverksbutikerna försvinner också vissa viktiga servicemöjligheter såsom till exempel att få småreparationer utförda. I fortsättningen får man vända sig till statliga organ. Om man inte har förbindelser blir nu minsta målningsarbete, minsta reparation av rörledningar eller elinstallationer en statlig angelägenhet. Alla småbutiker lyder nu under den lokala myndigheten och deras skötsel ger upphov till hård kritik från kundernas sida. Sedan dess förenar sig också många småhandlare med dem som vill lämna Kuba och deras barn ansluter sig i betydande omfattning till oppositionen, som växer i styrka.

5. Den tredje jordreformen 1968-69: Bonden utarmas av marxismens jultomte

Benämningen "tredje jordreformen" används inte på Kuba. Den skulle inte ens godtas där. Den officiella beskrivningen, såsom den ges i propagandaboken om bältet kring Havanna, låter som en saga. En vacker dag besöker Fidel överraskande en fattig bonde i huvudstadens utkant. Han har utvalts därför att han har dålig bostad, saknar redskap och är föga produktiv. Fidel erbjuder honom (gratis) ett nytt, helt möblerat hus; han lovar att staten skall odla hans jord inom ramen för den *mikroplan* som fastställts för varje jordbruk. Enligt denna plan skulle varje bondfamilj få behålla 2-3 ha att odla för egen konsumtion, i synnerhet rotväxter. Resten skulle planteras med träd som planerats för mikroregionen ifråga och skötas av mobiliserade frivilliga från staden.¹⁶ Planteringen som han sålunda fått gratis och också sköttes gratis skulle sedan i princip ge honom en viss avkastning. Men detta skrevs på en oviss framtid, som så ofta på Kuba.¹⁷ Det möjliggör att man kan ändra uppfattning utan att riskera att motsäga sig. De Gaulle har fått många lärjungar.

Så var planen 1968. 1969 ändrades den totalt. Bonden är fortfarande mark för husbehovsodlingar men resten av hans jord har *integrerats* i de statliga planerna. Denne bonde, som vid tiden för de två första jordreformerna tillförsäkrats en *evig äganderätt* till sin jord, får i princip en viss gottgörelse. Man talar om 800-1 000 pesos i arrendeavgift per caballeria på 13,42 ha. Andra påstår att dessa tusen pesos snarast är statens *inköpspris*. I några fall skulle

¹⁶ En av dem tyckte det kändes bittert att kupa jorden åt bonden som från hästryggen inskränkte sig till att litet hånfullt övervaka arbetet. Sådant främjar inte ett närmande mellan arbetare i staden och på landet!

¹⁷ Det var samma sak med de första kooperativerna som fungerade på lösa boliner från 1959 till 1961.

det vara mycket, i andra bra litet. Att döma av det fåtal intervjuer jag gjort får den sålunda exproprierade (låt oss kalla saker vid deras rätta namn) bonden — förutom sitt möblerade hus — en livränta vars storlek är beroende av försörjningsbördan.

Bönderna mottog förslaget mycket olika, beroende på vars och ens tidigare situation. Den som fick liten eller dålig avkastning accepterade förslaget utan vidare. I Havannas omgivningarna drev ofta hustrun på när hon såg att grannfrun fått mycket bättre bostad. Barn som gått i skola har ofta ingen lust att fortsätta med ett småbruk. De vill i allmänhet flytta till staden. Om de måste stanna på landet blir de snarast tekniker eller traktorförare.

För att nyansera bilden av *marxismens jultomte*,¹⁸ en bild präglad av stor optimism, är det bäst att tala med några av de berörda, utvalda slumpvis. Den förste bonden som jag, i närvaro av en grupp högre tjänstemän, frågade om det var en bra lösning svarade: "es bueno", det är bra, men med ett tonfall som från "en piskad hund" vilket lät föga övertygande. En annan, som brukade 31 ha med hjälp av en traktor och mest odlade sockerrör, sade att han, enligt sockercentralens våg, mellan januari och maj 1969 levererat 148 000 arrobas (1 700 ton) sockerrör som han själv (70 år), hans son (36 år) och tre daglönare skördat. I juli 1969 hade han ännu inte fått betalt för sockerrören och han var rädd att han aldrig skulle få något.

I detta fall gällde det en yrkesjordbrukare ("jag har varit jordbrukare i 45 år utan en enda dag ledig") som var skicklig, fick god avkastning och ingalunda ville lämna sitt jordbruk. Hans son är för gammal för att bli något annat. Också i närvaro av en ledande partiman, som utan att vara ombedd följt med oss, dolde denne bonde ingalunda sin bitterhet. Den mark som han fått kvar var för vattenrik och dög bara till regnris. Den livränta på 120 pesos som han fått löfte om fruktade han att han aldrig skulle få se på grund av sin "reserverade" inställning till de maktavande. Några av hans yrkesbröder lär t. o. m. ha tagit livet av sig, sade man mig. Nu håller en ny grupp av bönder på att förena sig med oppositionen mot regimen, som denna gång inte drar sig för att attackera de små i samhället.

I själva verket låg bakom dessa egendomsberövanden en hel serie av åtgärder som kan sammanfattas på följande sätt. Fram till 1967 samlade en kontrollör från ANAP in uppgifter från bönderna till vilket omfång de uppskattade sin odlade mark. Syftet var att skaffa ett statistiskt underlag. Samma år, 1967, framlade kontrollören förslag om önskvärda ändringar beträffande odlingsprogrammet. 1968 gav han dem *order* enligt det regionala odlingsprogrammet, som måste följas. Samma år startar en kampanj för att odlarna skall leverera hela avkastningen till det statliga handelsföretaget (Acopio). Från att först ha varit ett frivilligt åtagande gör man det strax därefter obligatoriskt och offentliggörandet av vad som drabbat de motsträviga får resten att foga sig.

Samma år vill man få bönderna att förstå att de statliga jordbruken lider brist på arbetskraft och att det vore önskvärt att de frivilligt friställer en del av sin arbetskraft till förmån för *granjas*. Samma procedur upprepas: kort efteråt förbjuds bönderna att anställa arbetskraft och deras barn finns vanligtvis på internatskolor. I dag har många sålt största delen av sina ägor till staten.

Andra, som hade mer lönsamma jordbruk, klamrade sig fast vid dem. Det var då man gjorde upp ett jordbruksprogram som omfattade hela ön. Tidigare program hade lämnat de privata jordegendomarna på kartan som vita fläckar och de officiella planerna omfattade enbart de statliga egendomarna, berättade man för mig på Institutet för fysisk planering. Men nu omfattades alla av planen och de privata jordägarna kom att betraktas som motsträviga personer. De ombads hövligt att frivilligt avstå från sin jord till staten, som i gengäld erbjöd dem att i den kommande planen — eller litet senare — få en avlönad anställning.

De har kvar rätten att bo i sina hus och odla för sin nödtorft men bara som ett provisorium.

¹⁸ Om dessa två begrepp går att förena ... Det trodde Stalin.

Och även om man upplåter åt dem några vackra boningshus i Havannas omgivningar, *dit utländska besökare inbjuds*, är det självklart omöjligt att göra detsamma överallt. Det finns ännu några som hållit ut, som säger sig ha blivit lurade, grundlurade av Fidel ”som så ofta svurit på att bonden aldrig skulle mista sin jord, att nationen hade en hedersskuld till oss ...”

6. Kaffebältet kväver Havanna, ”den förfallna staden”

Sedan all privat affärsverksamhet och hantverksaktivitet upphört kom turen till bondeklassen som också försvinner utan att ha bett om det. En del accepterar medan andra fortsätter som självständiga bönder med sin husbehovsodling och sina förmånsbostäder. Man skulle kunna säga att de i viss mån blivit köpta. Men de duktigaste, de som redan byggt sig hus och sparat ihop ett visst kapital känner sig plundrade. Många av dem har svårt att foga sig. Ett av de icke tillståndda skälen till åtgärden är utan tvekan försöken att komma åt svarta börshandeln genom att få bort de bönder som försåg den med varor.

Allt detta hade varit lovvärt om man bara samtidigt kunnat ordna livsmedelsförsörjningen på annat sätt. Inne i Havanna har jag lagt märke till små och mycket välskötta trädgårdar där det ibland också fanns småboskap. Efter att ha talat om att man, inte långt från korsningen av 128:e gatan och 29:e avenyn, födde upp tre små griskulingar på bröd fann jag, vid min andra avskedsvisit, att man av sanitära skäl satt stopp för verksamheten. Om varje familj, *som själv ville det*, fick disponera en liten jordbit, skulle man säkert kunna producera betydligt mer livsmedel.

Om man nu velat bekämpa den individualism som hängde samman med dessa privata små täppor, skulle man i stället kunna tänka sig en form av kollektivt trädgårdsbruk där en grupp arbetare från staden skötte odlingen under en särskild administration eller ett produktionsföretag.

Jag föreslog att sådana projekt skulle kallas ”kommunistiska hektar” och att varje hektar skulle skötas av ett 30-tal arbetare som kunde odla rotfrukter, grönsaker, bananer, papaya och andra frukter¹⁹ som snabbt ger avkastning. Resultatet skulle sedan fördelas in natura bland arbetarna som då skulle känna större arbetslust. Om man nu vill införa en annan moral och inspirera till familjesammanhållning måste man tillåta var och en att *företrädesvis* arbeta för den egna familjens bästa. De kinesiska grönsaksodlarna liksom deras motsvarigheter på Kanarieöarna tjänade pengar men arbetade hårt och producerade mycket.

I stället för ”det gröna bältet”, ”Green Belt” med frukt, grönsaker, rotfrukter, bananer och färsk mjölk, som jag föreslog i min första rapport till Fidel Castro 1960 finner jag 1969 intill alla tillfartsvägar till staden fruktträdgårdar och odlingar av kaffebusken ”Cattura”. De bönder som förut försåg staden med grönsaker och frukt m. m. måste nu plantera sockerrör och kaffe och blir därmed stadsbor som kräver ransoner i stället för att själva producera livsmedel.

Detta program har genomförts utan tillräckliga förberedelser: en fuktig, stenig eller alltför mager jordmån är föga lämpad för detta slags odling. Även om de hårdiga citronträden klarar sig gör inte kaffebuskarna det; några har man redan fått rycka upp, särskilt längs Via Monumental. Eftersom det regnat mycket i juni 1969 såg kaffebuskarna vid min ankomst friska och gröna ut. Sedan såg jag att de snabbt gulnade och det ända fram till huset, där jag bodde. Under mitt besök var man t. o. m. tvungen att rycka upp kaffebuskarna från ett stenigt markstycke, mot vilket det hus vetter där regeringschefens jordbrukstekniker arbetar!

¹⁹ En grupp arbetare från staden upptäckte intill fältet där de arbetade en odling med mangoträd som låg mer eller mindre övergiven och som var full av saftiga frukter som ingen plockade. De bad om tillåtelse att få plocka dem för att de inte skulle förfaras. De fick inget tillstånd men veckan därpå kom soldater och samlade in de mer eller mindre ruttna mangofrukterna för svinmat. Sådana saker upprepas alltför ofta och resultatet blir att de som får finna sig i onödiga försakelser blir irriterade. Fidel förstår det inte därför att han själv inte lider av det.

Kaffebusken ”Arabica” tycks här inte ha funnit de bästa klimatiska förutsättningarna; medeltemperaturen är litet för hög för att den skall trivas. Det är visserligen bara fråga om temporära odlingar men de 50 000 arbetare som mobiliserades för ändamålet från mars till maj 1968 anser icke desto mindre, när de ser buskarna ryckas upp, att deras arbete i anletes svett varit förgäves. De statliga grönsaksodlingarna, som skulle ha ersatt böndernas egen produktion har råkat ut för förseningar. Skörderesultaten för provinsen Havanna uppgick i början av juli 1969 till mindre än 70 000 ton grönsaker jämfört med mer än 90 000 för 1967 utan att detta års produktion ändå var särskilt bra. En del av denna skörd exporterades också, antingen i form av färskvaror eller som konserver. Sommaren 1969 hade frukt och grönsaker praktiskt taget försvunnit från Havanna, dvs. saknades i icke-prioriterade ransoner.²⁰

Exporten är självfallet en absolut nödvändighet, livsviktig för Kubas ekonomiska och därmed politiska oberoende, också — och i synnerhet — gentemot Sovjetunionen. Men jag kan ändå inte låta bli att fråga mig om inte denna likgiltighet för städernas behov, medvetet eller omedvetet, också rymmer baktanken att man vill ta hämnd på en borgerlig, intellektuell och mer eller mindre genomrutten stad, som är svår att behärska och som tidigare parasiterade på praktiskt taget hela ön. Man har redan gjort allt för att hindra stadens tillväxt. Men att plantera träd på de små fria markytor som ännu finns kvar i staden skulle antingen hindra en nödvändig stadsplaneändring, som är oundgänglig även om staden inte expanderar, eller också utmynna i att man blev tvungen att på nytt rycka upp plantor, vilket bara är en annan form av slöseri — dock ingalunda den enda.

7. Slöseriet med den ”frivilliga” mobiliseringen, till en orimlig produktionskostnad

Iden att få tjänstemän, studerande, kontorister, butiksbiträden, maskinskriverskor, servicepersonal (hotellpersonal, frisörer), intellektuella etc. att arbeta i jordbruket förefaller mig utmärkt. Dessa många småborgare (vilket är vad de är) hade alltför lätt att se ned på kroppsarbete, i synnerhet inom jordbruket, och därmed på dem som utförde det. Sockerrörsodling var länge ett arbete för slavar och ända fram till 1959 behandlades många av deras ättlingar fortfarande som sådana.

Det är emellertid nödvändigt att ett arbete som kallas ”produktivt” också blir det i realiteten; något som bara delvis är fallet i fråga om de mer långvariga mobiliseringarna, såsom ungdomsbrigaden för Camagueys hundraårsjubileum. Söndagsmornarna i Havanna får man vänta alltför länge på lastbilstransporterna. Man kommer ut till fälten först när solen bränner het. Om det nu finns skuggande träd i närheten av den aktuella kaffeodlingen är det mänskligt att dröja sig kvar där. Ännu mindre effektivt förefaller nattarbetet att vara eftersom bristen på ordentlig belysning ger dåliga resultat. Ofta när jag påpekade olika brister i odlingarna, grenar som brutits eller rötter som skadats av hackorna, fick jag till svar: nattarbete. Vid hotell Habana Libre stod en grupp, som samlats kl. 20.30 för att vänta på lastbilstransporten, ännu kvar två timmar senare. I vilket tillstånd skulle de utföra morgondagens normala arbete?

Enligt mina observationer och efter vad som sagts mig av regimens sympatisörer utgör avkastningen av dessa arbetsinsatser bara en fjärdedel²¹ av jordbruksarbetarnas utom när det är fråga om verkliga volontärer. När det gäller sockerrörssköörden kan en god arbetare skära 3,5-4 ton dagligen och som mest 7 ton.²² Elever på en jordbruksskola, vilka är psykologiskt väl förberedda, klarar 1,5-1,8 ton och övriga ungdomar knappt ett ton. De duktigaste stadsborna klarar 500 kg och övriga — när det rör sig om byråkrater och intellektuella, som är

²⁰ Eller, om man på en dag sår 50 ha med sallad (i stället för att göra det två gånger i veckan) så blir alltihop färdigt för skörd på en och samma dag. Då blir det för mycket, en del ruttnar och man lider brist på sallad lång tid. På ett kooperativ, där lönerna är avhängiga av resultaten, skulle man snabbt ha rättat till sådana misstag.

²¹ Ofta t. o. m. bara 10 % vilket inte ens betalar transportkostnader, mat och kläder.

²² Stachanoviterna får ofta hjärtfel.

otränade för fysiskt arbete — 250300 kg. Under uppbådet får stadsborna, under de veckolånga turnéerna, behålla sina löner vilka är betydligt högre än jordbruksarbetarnas samtidigt som de utträttat betydligt mindre. Detta är alltför dyrbart för den kubanska ekonomin och man får sämre resultat vilket i sin tur drar med sig andra förluster ...

Förvisso har flykten från landsbygden på Kuba antagit enorma proportioner. Jordbruket saknar arbetskraft medan unga stadsbor för inte alls så länge sedan gick arbetslösa och många av dem höll på att glida in i kriminalitet. Man hade verkligen skäl att mobilisera dessa ungdomar. Vuxna med arbete mår också bara väl av att arbeta på fälten. Men det vore rimligt om de fick se något resultat av sitt arbete i det egna hushållet. Enligt min uppfattning vore det en bättre lösning om man fördubblade de lägsta lantarbetarlönerna, arbetarlönerna och lönerna för de mest förtjänta. På så sätt skulle man minska klyftan mellan manuellt arbete och intellektuellt, mellan arbetare i städerna och arbetare på landsbygden. En sådan åtgärd skulle hålla kvar och återföra den verkliga arbetskraften landsbygden. Detta kunde åtföljas av en allmän prishöjning på nödvändiga livsmedel och på så sätt minska den outnyttjade penningvolymen, inflationen och därmed köerna.

8. En socialistisk tävlan kan ibland sänka produktionen

Ciego de Avila vann hundraårsjubileets kanon i juli 1969. Det vimlar av hederspris²³ i brist på mer materiell uppmuntran. Visserligen föredrar jag att se arbete och arbetare hedras framför filmstjärnors ”behag”. Men när jag satt på nationalkongressen för revolutionens försvar²⁴ log jag när någon berättade för mig om ”mönsterfäder” vilka belönas för att de regelbundet skickar sina barn till skolan i rätt tid²⁵ och som deltar i föräldraföreningens möten. Exemplet från Sovjetunionen har visat det begränsade värdet av socialistisk tävlan, som ändå medförde avsevärda materiella fördelar för stachanoviterna. Systemet tycks fungera bättre i Kina där andan och den politiska stämningen är annorlunda.

En sockercentral ville gärna vinna i maj-priset genom att den dagen klara av många fler sockerrör än någonsin tidigare. Därför började centralen ställa upp en massa vagnar fulla av sockerrör vid porten till fabriken och minskade därmed dess resultat för den 29 och den 30 april. Men centralen slog alla rekord och vann priset vilket firades med öl den 2 maj. Ända fram till 4 maj var arbetstakten starkt nedsatt eftersom den normala rytmen för vagnarna och lastbilarna som fraktade sockerrören totalt hade rubbats ... I själva verket innebar belöningen *en stark minskning* i produktiviteten för tiden 29 april-4 maj. De flesta arbetarna visste om det men de hade lika roligt som om det gällt en idrottstävling. Men den kubanska ekonomin rubbas av dessa upprepade störningar. *Den höga investeringskostnaden ger således här, liksom i Kina, en blygsam avkastning.* 1969 producerade man bara 4,3 miljoner ton socker mot 6 miljoner 1961.

Ett departement har nyligen förklarat sig som ”guerillero” och bestämde sig därmed för att arbeta till sent på kvällarna utan att begära betalt för övertiden. Man gör i ordning matsalen, förbereder måltiderna, dukar av borden, diskar och diskuterar — vilket håller på till kl. 21.30. Därefter arbetar man åter en smula — fram till kl. 23. Men tröttheten dagen därpå, då många kommer senare än vanligt till arbetet, jämnar gott och väl ut det obetydliga övertidsarbetet. ”Det verkar mer picknick än gerilla”, sammanfattade ”Ches” syster modstulet. Man kunde dra fram dussintals liknande exempel.

Ämbetsmän i staden Camillo Cienfuegos hade mobiliserats för en veckas jordbruksarbete.

²³ Man delar t. o. m. ut sand från Playa Giron i pris — vilket påminner om Lourdes.

²⁴ 2,2 miljoner medlemmar i maj 1969 och 2,5 i juli 1969, vilket tycks bekräfta intrycket att medlemskap är praktiskt taget obligatoriskt.

²⁵ Den vanligaste affischen på Kuba sommaren 1969 uppmanade ”alla i tid till skolan”, med en klocka som visade på åtta precis.⁷

Denna stad befinner sig i full utveckling och industriområdets uppbyggnad för med sig många problem. Trots detta blev också stadsplanedirektören mobiliserad. Sista dagen, då flertalet ämbetsmän var frånvarande, beslutar den lokale partisekreteraren att förlänga mobiliseringen med två veckor. Stadsplaneraren hade en massa viktigt arbete som blivit liggande och bulgariska experter väntade på honom. Han ber om permission för att få träffa dem men sekreteraren vägrar. Det kan tänkas att denne arbetare hade en dunkel baktanke att hämnas på en intellektuell i total okunnighet om landets verkliga behov och om arbetsprioriteringen.

En expert som kom med materiel till en hydraulisk verkstad hade också i sin jeep en säck med 50 kg utsädesris. Arbetarna upptäckte snart innehållet och mer och mer enträget bad de att få litet ris. Fransmannen svarade: ”Men ni vet ju att det inte är mitt ris, *det tillhör folket*”. Ett gapskratt blev svaret och vår vän blev mycket generad. Ungdomen, som tagits om hand vid spädare ålder, börjar visa tecken på en mindre utpräglad individualism.

9. Fädernearvets förfall och en riktig kommunistbrigad

Hyrorna har sänkts kraftigt och fastställts i relation till lönerna. Från och med 1970-72 kommer de nästan att vara helt avskaffade och bostäderna blir så småningom de boendes egendom. På så sätt disponerar vissa ensamstående över flera rum medan de flesta unga som vill gifta sig inte kan få tag i bostad. Varje arbetsförflyttning komplicerar problemet. Därför försöker man genomföra våningsbyten. Detta gäller inte de högt uppsatta, för vilka allting alltid ordnar sig. Ett sådant system bidrar till att bevara och t. o. m. förstärka vissa sociala orättvisor.

Sedan den 13 mars 1968 står nationaliserade företag för underhållet, vilket medför alla möjliga slags problem, först och främst när det gäller materiel, målning, rör, elektriska ledningar, taktäckning och arbetskraft ... Man gör en framställning hos vederbörande avdelning om att få en viss reparation utförd ... och sätter sig att vänta. Under tiden förfaller snabbt den äldre bebyggelsen på ön. Det är särskilt nedslående att se vad som händer med de gamla stadsdelarna i Havanna, i Santiago de Cuba, i Bayamo, i Holguin och i Camaguey — städer som jag väl känner till efter två besök 1960 och därefter 1963. Fasaderna spricker och ibland har man spikat bräder för fönstren i stället för fönsterrutor. Man kan verkligen undra om inte investeringar i nybyggen till stor del är meningslösa så länge man inte investerar för att hindra detta förfall.

Vid min återkomst efter resan förebrådde Fidel Castro häftigt mina följeslagare för att inte ha visat mig byggplatsen för den nya konstgödsselfabriken i Camilo Cienfuegos. Det var nämligen lika mycket fråga om en byggplats som om ett centrum för att utbilda kvalificerade arbetare och tekniker. Varje ny arbetare får, oavsett bakgrund, börja med schaktningsarbeten och den tekniska och kulturella utbildningen är en del av brigadens dagliga arbete ... ingen tvingas försumma sina kurser för arbetets skull, på vilken nivå han än befinner sig.

Man hade räknat med en arbetsstyrka på 4 000 man under tre år för byggnadsarbeten som täckte 2,5 ha. Men 1 600 arbetare, ”varav flertalet utan yrkesutbildning”,²⁶ kommer nu att avsluta arbetet på tre år. ”Varje arbetare deltar i studierna och i tolkningen av den arbetsplan som skall realiseras.” Jag skulle gärna ha sett ett sådant deltagande från arbetarnas sida också när det gäller jordbruksprogrammen där goda råd från praktiserande bönder på platsen skulle ha fått de jäktade cheferna att undvika många misstag. Låt oss hälsa detta alltför sällsynta exempel med gillande och önska att denna deltagaranda inte alltför mycket motarbetas av militären — av dem som alltför ofta uppför sig som militärer.

²⁶ Granma, den 24 juli 1969.

10. Obegränsad prioritering av exporten och brist på ekonomiska kalkyler

Denna prioritering är förklarlig av minst två skäl. Kuba har en starkt negativ handelsbalans, i synnerhet gentemot Sovjetunionen, och lider allvarlig brist på utländsk valuta. Detta hindrar landet från att köpa all den utrustning som behövs och försätter det i ett ekonomiskt och därför politiskt beroendeförhållande till Sovjetunionen. Den nästan totala avsaknaden av de flesta konsumtionsvaror och den stränga ransoneringen berättigas i viss mån av den höga investeringstakten på Kuba. Den närmar sig 30 % och torde slå alla rekord bland de underutvecklade länderna.

Men dessa uppostringar, som pågått sedan 1961, har på sista tiden börjat bli påfrestande för befolkningen. Vad har den ledande gruppen för rätt att påtvinga befolkningen sin uppfattning om framtiden och det genom en omvälvning vars verkningar blir desto värre som man snabbt vill nå fram till ett mer utvecklat stadium. I synnerhet när de ansvariga inte själva lever under så hårda villkor, som deras kinesiska kolleger gör. Om det fanns ett verkligt demokratiskt *deltagande* i beslutsfattandet skulle man kunna tala om frivilliga uppostringar. Vi kommer snart att få se hur *de alltför dåliga resultaten av de enorma investeringarna* i hög grad minskar deras realvärde.

Uppbyggnaden av den kubanska ekonomin har gjort det nästan omöjligt att ställa upp ekonomiska kalkyler som kan ge bättre vägledning och inrikta prioriteringarna på mer rationella investeringar. Det skulle göra det möjligt att maximera produktionsökningen. Därför är det, enligt min uppfattning, nödvändigt att ge produktionsenheterna *ekonomisk autonomi* för att därefter kunna fastställa mindre godtyckliga prisindex. Därefter måste man utdela viss ränta på i företagen investerat kapital ... När det gäller jordbruksproduktionen har vi, efter att ha studerat det sovjetiska jordbruket²⁷ och för att undvika alltför stora orättvisor, försökt visa att det både socialt och ekonomiskt är nödvändigt att införa en grundränta. Detta skulle vara ett försök att ge de arbetare, som fått jord med ganska olika naturliga (jordmån, klimat, vatten ...) och ekonomiska (avsättningsmöjligheter, infrastruktur) förutsättningar, mer rättvisa villkor.

Det kubanska jordbruksprogrammet går främst ut på rent fysiska målsättningar, som att så och plantera per hektar. Inte heller har man hittills tillräckligt bekymrat sig om *arbetskvalitet*. Alla anstränger sig för att det skall gå fort, ibland alltför fort, vilket ger ett dåligt arbetsresultat. Produktionskostnaderna stiger allteftersom misstagen hopas vilket i sin tur leder till sjunkande avkastning. Eftersom man med orätt förkastat en lösning med producentkooperativer är det ingen som för den lilla gruppens räkning han tillhör, är direkt intresserad av att de statliga företagen drivs mer effektivt, *vilket är lätt att se*. Även om de högsta ledarna är synnerligen medvetna om sitt nationella och revolutionära ansvar tillfredsställer de samtidigt sitt maktbegär. Arbetaren för sin del lider både av den brännande solen och den dåligt ventilerade baracken, särskilt när han får klagobrev från sin familj, där vardagens många problem räknas upp. Då börjar han bli led på det hela vilket återverkar på produktionen.

11. Ett av skälen till de ökade svårigheterna

Aleksej Kosygin, Sovjetunionens regeringschef, tog hösten 1967, på väg till FN, vägen om Kuba och det förefaller som om han gjorde klart för Fidel Castro att "lånen" till Kuba inte var av obegränsad storlek. Den "friska och glada" revolutionen har fått ge plats för ett hårdare klimat. Fidel skulle ha försökt uppskjuta ransonering av bensin genom att förklara för Kosygin att kubanerna inte kunde undvara söndagarnas besök på badstranden. Men han gick inte in på att kollektiva bussar drar mindre bensin än privatbilarna.

Följden blir, att ryssarna i oktober 1967 klargör för Castro att han misslyckats kapitalt. Fidel

²⁷ Se Sovkoz, Kolkhoz ou le problème du communisme, Le Seuil 1964.

ville att de goda kubanerna (inte *gusanos* — förbannelse över dem!) skulle få det bra men han inser att ”allt som han gjort för dem”, de många gratisförmånerna, bara vore möjliga om de ansträngde sig i motsvarande grad — vilket inte varit fallet. Revolutionen är hotad och förödmjukad. För att ta hämnd på dem som informerat ryssarna startar man en process mot Escalantes lilla fraktion och avslöjar dess förbindelser med den sovjetiska ambassaden (i februari 1968).

De som stod för det tekniska biståndet, som dittills i mycket stor utsträckning — utan täckning — finansierat det, är inga internationalister—proletärer—filantroper. Raul Castro har alltid förordat en hårdare linje efter mönster från armén — den enda administration som blir åtlydd och som fungerar. För att stärka leden och ta upp en hård, bitter och oviss kamp igen finns knappast längre någon annan lösning. Denna hypotes ger en intressant belysning åt utvecklingen av den revolutionära offensiven den 13 mars 1968²⁸ och åt den tredje jordreformen som skall avslutas med en *allmän militarisering* av den kubanska ekonomin.

²⁸ Vilket gav upphov till många överdrivna tolkningar, som att nattetid lägga beslag på symaskinen för en husmor. Miliskaptenen som återställde den sa: ”Om jag gör om det förlorar jag allt mitt inflytande”. Om en cykel gått sönder och reparatören i kvarteret blivit nationaliserad sänder den ”lokala myndigheten” iväg kunder långt ut i förorterna, 25 km bort (säkert till fots). En av dem som är vän med några utländska experter, som ger honom litet bensin, blev därför tvungen att ta ut sin gamla Buick igen. Man beslagtogs en handdriven köttkvarn, modell 1900, och bröllopsgåva till en gammal bondkvinna som sålde köttbullar till förbipasserande resenärer. Hädanefter åker de förbi utan att stanna. Även om vissa barer i Havannas hamn var kontrarevolutionära nästen gjorde Castro ett mycket stort misstag när han därför förbjöd all privat verksamhet förutom att ta ifrån bönderna deras egendom — i strid med upprepade, högtidliga löften.

V. Vad det kostar att förhasta sig

1. En övermänsklig ansträngning för 10 miljoner ton socker

Fidel Castro upprepar ofta att en man som fallit i en brunn inte kan ta sig upp vare sig han anstränger sig litet, måttligt eller mycket. Han kan bara lyckas genom en alldeles enastående ansträngning. Och det är just en sådan ansträngning som han kräver av sitt folk för att det snabbt skall kunna ta sig upp ur underutvecklingens brunn. Och alltifrån mobiliseringarna i april 1961 och oktober 1962 har också produktionen ökat, trots bristen på mobiliserade. Var och en gjorde då nämligen en extra stor ansträngning. Med utgångspunkt från dessa erfarenheter kallade Fidel 1969 för *den avgörande ansträngningens år*. Men den benämningen får också många att tänka på en sista ansträngning och till och med — i bakhuvudet — på möjligheten av ett misslyckande. Det är ett militärt språkbruk: av soldater kräver man ofta övermänskliga fysiska ansträngningar.

Men striden varar bara några månader och därefter kommer nederlaget, döden eller en lysande seger. Kampen för ekonomisk utveckling på Kuba är långt ifrån avslutad fastän den 1970 går in på sitt elfte år. Överallt talas det visserligen om att ”spänna krafterna till det yttersta” men man kan inte fortsätta att vara övermänsklig i flera decennier.¹

Fidel tillägger att om han inte redan 1964 ställt upp 10 miljoner ton socker som mål för år 1970 hade man lyckats betydligt sämre. Därmed tycks han ändå vara inne på tanken att inte lyckas med det uppställda målet. Denna kamp för de 10 miljonerna ton socker inleddes således utifrån en viss kännedom om det kubanska folkets mentalitet; och man presenterade målet som ett svåruppnåeligt idrottsresultat; ”ett helt folks ära står på spel”. Men det är fortfarande svårt att tro på målsättningen som rimlig.

För att lyckas har man redan offrat en del av skörden för år 1969, som knappast har överstigit 4,3 miljoner ton – således mindre än hälften. Lagercentralerna, som var under full uppbyggnad, fungerade inte alltid så bra och den nya utrustningen passade ofta inte och var ibland svår att kombinera med den gamla. Dessutom skapade prioriteringen av sådden för ”de tio miljonerna *zafra*” stor förvirring för arbetet 1969, i synnerhet när det gällde transporterna. I Camaguey låg sockerrören och väntade upp till en månad på frakten till fabriker efter det att de skurits. Detta fastän man rekommenderar att inte dröja mer än 24 timmar och allra högst 48 timmar. Förlusterna blir omedelbara och i stället för de vanliga 12 % i medeltal sjunker ibland utvinningen av färdigt socker till nedåt 3 %. I genomsnitt för hela landet, säger Fidel att man förlorat över 1 % socker när man inte kommit upp till en utvinning av 11 %. Överskottet på melass kan inte uppväga den förlusten.

Ett parti av sockerrören som skulle ha kunnat behandlas 1969 fick ligga till 1970. Och skördetiden, *zafra*, som sedan gammalt till övervägande delen infaller mellan januari och maj, började officiellt en första gång den 14 juni 1969, avbröts sedan och påbörjades igen den 27 oktober 1969.

Den skall förlängas ända till juli 1970. Man hade fått alltför mycket raffinerat socker från skörden 1969 som man var tvungen att hålla över i fat för att saften från den förtidiga skörden skulle kristallisera sig. Sockerhalten var bara 5,5 %. Den i november 1969 hade man sedan den 14 juli fått sammanlagt 200 000 ton socker, dvs. 2 % av det uppställda målet. Den omständigheten att armén skördar 20-30 % av sockerrören, säger Castro den 6 november, understryker hur allvarlig bristen på arbetskraft är. Att man räknar med att varje man bara skall

¹ I oktober 1969 genomgick många av dem som skulle mobiliseras för sockerskörden läkarundersökning och försökte övertyga läkarna om att de inte skulle klara av att arbeta i stående ställning. Läkarna svarade: ”Det är kommissionen som bestämmer.” På kontoren låg listorna på dem som skulle ”delta i den stora kampen” redan färdiga.

hinna med 1 150-1 300 kg varje dag, medan en *bra* ”machetero” hinner med 4 ton och en rekordhållare 7 ton, visar att de föga arbetsvilliga bland de mobiliserade kommer att dominera. På de 200 ”macheteros” som arbetar på ett ställe finns det ofta bara 5-7 riktiga yrkesmän.

Var finns då alla de andra, de duktiga och yrkeskunniga arbetarna? Somliga finns på inrikesdepartementet eftersom de är politiskt pålitliga. De gamla är pensionerade och de unga anstränger sig knappast för att fylla deras platser. De föredrar de tekniska instituten. Andra är soldater, traktorförare och inseminatörer ... De har ersatts med arbetare och bönder som mobiliserats till hundraårsjubileets ungdomsbrigad, med studenter och skolungdom och t. o. m. armén. Armén, säger Fidel, har den största erfarenheten när det gäller organisation och disciplin. I den allmänna oredan tycks armén vara den enda lösningen. En stor del av sockerrören skärs således på fel tid, antingen omogna eller övermogna eller under regnperioden. Det gör att sockerhalten minskar. I juli 1969 fann jag det troligt att de 10 miljonerna ton socker fortfarande fanns på fälten.

Men än är det inte fråga om rent socker.² Ty det krävs en betydligt bättre samordning mellan själva skördandet och transporterna. Fraktmöjligheterna är otillräckliga och reparationsarbetena försenade. Man är ingalunda säker på att regelbundet kunna ”mata” alla mottagningscentraler. Även om man räknar med de 10 miljonerna, blir medeltalet för de två skördarna 1969 och 1970 knappt 7,2 miljoner ton. Litet längre fram skulle det inte vara så svårt att ställa upp en hög målsättning eftersom man planterat sockerrör på ytterligare 500 000 ha. Brådskan har orsakat så många allvarliga misstag att man för framtiden borde veta hur man skall undvika dem. Men på Kuba har man nu ansträngt sig i snart tio år utan att därför ha lärt sig så värst mycket ...

2. Sockerrör och bananer i Orienteprovinserna

Denna provins, som utgör en tredjedel av hela Kuba, borde kunna ge 3 miljoner ton socker, dvs. 30 % av landets hela produktion. Där har man många vackra odlingar men andra är också ojämna, fula och illa belägna. Den genomsnittliga avkastningen kommer därför att bli avsevärt sämre än i Havannaprovinserna. *Tvärtemot de lokala böndernas inrådan* har man odlat på så vattensjuk mark att plantorna dött. På vissa av dessa sumpmarker har man planterat tre gånger om innan man ger upp inför ansamlingen av dyrköpta erfarenheter.

Längs den stora huvudvägen, öns mittaxel, kan man, inte långt från dessa ruttnande sockerrörsodlingar, se vidsträckta bananodlingar som också håller på att dö därför att sumpmarken inte dränerats. Redan 1926 visade den första undersökningen av Kubas jordmån att denna svarta, vattensjuka jord, som var dåligt dränerad och rik på magnesium, knappast var lämpad för annat än betesmark och risodlingar. Nu har man äntligen börjat med risodlingar efter en rad felsatsningar som kunnat undvikas om man bara rådfrågat äldre agronomer med kännedom om problemen eller helt enkelt bönderna.

En stor del av sockerrörsodlingarna på slätterna skulle ge betydligt högre avkastning med en bättre dränering. Det skulle i medelgod jordmån kunna ge en avkastning på 3560 ton rör per ha, säger Faustino Pérez. Det skulle kosta betydligt mindre per ton än de sockerrör som med mycket större arbetsinsats odlats på de nya områdena. Det gäller särskilt när man utnyttjat undermålig mark. Där man inte ordentligt dränerat jorden, som i Central Naranjo, har erosionen åstadkommit djupa raviner vilka försvårar en mekaniserad skötsel. En del sockerrörsodlingar har man inte kunnat rensa från ogräs i tid och stadsbon från Bayamo, som inkallats för att skära rör, gnisslar tänder utan att för den skull tappa sitt sinne för humor: ”Finns det några sockerrör i år bland ogräset”, säger han till sina vänner när han till slut, efter ett långvarigt köande, slår sig ner i matsalen.

² I februari 1970 tror man allmänt på Kuba att man inte kommer att lyckas.

Visst finns det också positiva inslag bland dessa högt ställda målsättningar. Man hoppas kunna göra en exceptionell satsning. Mekaniseringen av skördarbetet och användningen av ogräsmedel framskrider. Allt detta gör det möjligt att snart skörda sockret utan att behöva slava alltför mycket. Om bara det så högt ställda målet med 0 miljoner ton hade skjutits fram några år, vilket vi var många som förordade redan 1964, skulle tillgängliga resurser ha kunnat utnyttjas bättre. Vi kommer att påvisa det i fråga om vinterskördarna men det gäller i lika hög grad för risodlingarna.

3. Risprogrammet i Orienteprovinserna

Den djupa Cautodalen håller nu på att omvandlas till ett stort risfält som 1970 skall omfatta 67 000 ha. Samtidigt kommer riset (som en följd härav) att försvinna från högplatåerna. 1966 hade Kuba så gott som gett upp sin risodling då man räknade med en omfattande import från framför allt Kina (där riset trivs bättre än sockerröret) i utbyte mot socker genom ett särskilt avtal. Ställd inför sin egen brist på ris föreslog Kuba i förhandlingarnas slutfas ett mer fördelaktigt handelsutbyte: 2 kg socker mot 1 kg ris. Det kan tyckas mycket men på världsmarknaden är ibland 1 kg ris värt mer än 2 kg socker.

1965 utövade Kina ett visst politiskt tryck på Kuba och försökte övertyga det om att sovjetpolitiken var ”revisionistisk”. Kinesiska propagandaskrifter på spanska skickades direkt till ett stort antal kubanska ämbetsmän. Castro reagerade i två tal i januari och mars 1966 där han med rätta energiskt hävdade *de små nationernas rätt att bli respekterade*.³ Även om den kubanska risproduktionen på bara 31 000 ha 1967 sjunkit till en fjärdedel av 1957 års nivå förbereddes redan kraftansträngningar som, om man inte prioriterat sockret, skulle ha kunnat ge utdelning snabbare men som ändå kommer att bära frukt så småningom. Vi har redan påpekat den höga avkastningen av experimentriset från Filippinerna, som nästan är det enda slags ris som från och med 1970 kommer att odlas på Kuba.⁴

De insatser vi kunnat iaktta vid Puente Guillen i den djupa Cautodalen hade utförts under stor brådska. Då vi for förbi där den 12 juli 1969 var bara 9 400 hektar planterade — av sammanlagt 40 000 hektar. Visserligen gick arbetet framåt med stora steg men då ofta till förfång för kvaliteten. Marken jämnades med illa lämpade metoder och utan hydrauliska hjälpmedel, vilket gav otillfredsställande resultat. Detta i sin tur gynnade växtligheten på högre belägen mark och äventyrade dräneringen på lägre områden. Vissa plöjningsarbeten utfördes i alltför fet och vattnig jordmån. En del av risfälten hade planterats på ganska olämpliga ställen. Allt detta hade, i förening med försenad ogräsbekämpning och konstgödning, lett till en ymnig ogräsväxt.

Över hela Kuba monteras de skrapor, som används till att göra ren plogbladen, på skaft som är alldeles för långa och smala och därför viker sig⁵ vid minsta motstånd så att de blir helt oanvändbara: gräset fastnar då på bladen. Inte heller finns det en reparationsverkstad på ett arbetsfält som ändå använder 135 traktorer — vilket för övrigt är för många; de krockar nästan med varandra men någon annanstans finns inget arbete för dem. Bara därför att ett enda blad gått sönder måste man anlita centralverkstaden. Vidare är banden på dessa traktorer, av märket Richard, för hårt spända, de förslits alltför fort. De 50 Richard-traktorer som anlände i slutet av mars hade den 12 juli bara avverkat 11 138 arbetstimmar allt som allt, vilket gör 222 timmar per traktor. Visserligen hade det regnat mycket men åtminstone 40 dagar hade det varit vackert väder. Med två förare per traktor blir det en arbetsdag på bara fem och en

³ Tyvärr glömde han den rätten den 23 augusti 1968 när det gällde Tjeckoslovakien. Han torde då ha befunnit sig i en annan beroendeställning.

⁴ Men Sydostasien har redan övergett IR 8 för IR 5 och Kuba ligger tre år efter.

⁵ C. R. Rodríguez uppger att en liten Herrera-plog som konstruerats litet för hastigt och tillverkats i 2 000 exemplar, visat sig oduglig för jordmånen i Camaguey, som slet ner knivarna för fort. ”I ett utvecklat kapitalistiskt jordbruk skulle man ha provat ännu längre tid. Det krävde en övermäktig ansträngning att ersätta dem.”

halv timme. *Bristande organisation på arbetsplatserna och svag arbetsmotivation* tycks vara de främsta orsakerna till allt detta men jag kan inte säga vilken som är den avgörande.

Regeringschefens tekniska experter hade vid min ankomst en viss benägenhet att multiplicera den planerade storleken på risfälten med den högsta avkastningen man hittills fått. I stället för de 450 000 ton (eller mer) som de i juli delgav mig torde i själva verket skörden knappast ha uppgått till ens 200 000 ton råris, vilket gör knappt 150 000 ton ris. På FAO-konferensen i december 1958 talade C. R. Rodriguez om 167 000 ha och 2,7 ton råris per ha. Det var då i verkligheten 115 000 ha, ofta dåligt skötta, och 2 ton per ha. Man har således inte uppnått medelproduktionen av råris för 1955-60, dvs. 310 000 ton trots enorma investeringar. Fidel Castro hade kort före mig besökt dessa risfält och jag fick veta att han inte besiktigat de dåliga fälten. Mina kubanska kolleger hade ändå inte dragit sig för att visa dem för mig.

Man utnyttjar den allra modernaste tekniken och tar också flygplan till hjälp i stor utsträckning. De sovjetiska tvåmotoriga Antonov 2 är utomordentligt stabila. Major Pedro Miret berättade att två Antonov-plan krockat i luften och vardera förlorat en vinge men ändå lyckats fint med att landa. Inga enmotoriga plan skulle ha lyckats med det. Men de slukar enorma kvantiteter bränsle, jämfört med västerländska motsvarigheter, säger malierna på Nigers konsulat. Men de är så illa tvungna att använda dem.

Den del av det kubanska jordbruksarbetet som anförtros flygplanen förefaller att fungera tillfredsställande även om det ofta uppstår förseningar. Man sår riset med flygplan, sprider gödningsmedel och ogräsmedel, besprutar mot insekter och sjukdomar. Bevattningssystemet byggs också snabbt ut; om det blir några dagars försening, som inträffade söder om Sancti Spiritus (Las Villas), står alla traktorer stilla. Kanalbyggnadsprojekt lämnas ibland ut av konstruktionsbyrån utan att de innehåller avledningsmöjligheter vilket närmast får en att misstänka sabotage.

Men låt oss återgå till fälten. De som har ansvar för odlingarna är före detta boskapsuppfödare, "ganaderos", som rider omkring och inte velat skilja sig från sina lassar,⁶ tecken på deras tidigare yrke, då de såg ner på de gamla sockerrörsslavarna som arbetade, krökta över sin hacka eller sin machete. Nu har de snabbt förvandlats till bevattnare och till risodlare. Chefen för ett risfält på 500 ha är ansvarig för odlingen och diskuterar det arbete som utförts på "hans" fält med chefen för maskinparken som i sin tur ansvarar för 50 stora traktorer och vars utbildning är högre. Om det blir bråk kräver "el jefe de lote" kvalitet, men det är maskinparkschefen som måste realisera programmet snabbt. Det är han som bestämmer, oftast till förfång för arbetets kvalitet; den förre kan inte lägga någon större tyngd bakom sina krav.⁷

4. "Rektangel-programmet" för Camaguey börjar med röjning

Nu återvänder vi till huvudstaden. Strax efter vår ankomst till Camagueyprovinsen skall vi besöka de berömda majorenerna Curbelo och Rangel som ansvarar för öns största boskapsuppfödningssystem. Det sträcker sig över en yta på totalt 175 000 ha, en tredjedel av ett franskt departement och utgörs av en rektangel på 60 gånger 30 km. Där håller man på att anlägga konstgjorda betesmarker på 135 000 hektar genom att inplantera det berömda *pangola*-gräset efter en bestämd plan. Var femte kilometer finns en avtagsväg till olika betesmarkslotter som var och en omfattar 4 betesängar på 27 ha, dvs. totalt 108 ha. I mitten skall finnas ett skydd där boskapen kan vattnas och i särskilda kar få melass från sockerbruken.

För att bilda dessa geometriska fyrkanter *börjar man med att röja bort allt*. Vi skall se hur Che Guevara-brigaden röjer och hur arbetet fortskrider utan att man i förväg bestämt i vilken ordning det skall utföras. Man griper sig samtidigt an både med de täta *marabu*-snåren på

⁶ Det är visserligen sant att man i området för risprogrammet stöter på stora hjordar som, då de går över vattendragen, snabbt förstör stränderna.

⁷ Tilläggas bör att de polska torkkrummen för råris inte klarar av mer än 20 % av det man räknat med ...

rektangelns nordsida, nära Nuévitás, som är svåra att få bort, och med sankmarkerna som skall dräneras; eller också slätterna på sydsidan där det utan plöjning och höga kostnader går att plantera det vackra *pangola*-gräset. En elementär ekonomisk kalkyl skulle ha visat att man borde ha börjat med att plöja de naturliga ängarna som var i gott skick innan man satte in bulldozers mot *marabu*-snåren. Om man gjort upp ett sådant program hade man behövt färre bulldozers, sluppit skuldsättning och varit mindre pressad.

Man river ner allting, alla befintliga stängsel, därför att programmet, som militären gjort upp,⁸ måste följas snörrätt, exakt, rationellt och perfekt. Man planerar t. o. m. en ytterligare uppdelning av varje betesäng på 27 ha i 4 bitar på vardera knappt 7 ha. Detta är inte, enligt min uppfattning, det mest ekonomiska tillvägagångssättet. Små kanaler skulle erbjuda en billigare lösning på bevattningsproblemet om de många rektangulära betesängarna fick kortsidorna mot vattendragen. Det finns stängsel gjorda av ståltråd som fästs utefter de små trädalléer som gör landskapet i Camaguey så vackert och som samtidigt ger boskapen litet skugga. Man skall plantera häckar som vindskydd men det tar sin tid innan de växer upp. Tidigare fanns där stora, vackra träd som spred en behaglig skugga och utgjorde både billigare och vackrare skydd än de planerade skjulen med cementtak. Utefter vattendragen är det nödvändigt att bibehålla träden för att hindra erosionen.

”Det är svårt att hindra att männen med bulldozers river ner också de träden”, talar Curbelo om för mig. Ett nät av vägar och stängsel som komplement till vad som redan finns skulle, tillsammans med allt annat som kan användas, såsom träd och häckar, successivt och till lägre investeringskostnad, ha gjort det möjligt att realisera mer av det uppställda programmet. För övrigt kan bara erfarenheten visa om detta program verkligen är det bästa, vilket är ytterligare ett skäl att gå fram etappvis. Men man föredrar att kasta sig rätt in i striden (alltjämt gerillatakter) efter mycket approximativa beräkningar och *utan att ta reda på vad det kostar*. I synnerhet om man heter major Curbelo och åtnjuter Fidels förtroende. Då får man större krediter och kan ta emot gäster på ett mer frikostigt sätt. Om programmet krävde ränta på de investerade medlen och om de skulle återbetalas skulle han tänka sig för två gånger.

De stängsel som uppförts består av enorma cementstolpar som vid första anblicken verkar dubbelt så stora och som står med två meters avstånd från varandra, sammankopplade med femdubbel taggtråd. Kostnaden för ett sådant stängsel känner ingen till och *ingen bryr sig om det eftersom ingen är med och betalar det*. Lyckligtvis är bara stolparna utefter vägarna konstruerade av betong, de övriga av trä. Men för de små ladugårdarna i Havannadistriktet skall de enligt planerna byggas av betong.

Vi skall nu bese ett fält där man så småningom skall plantera *pangola*. Ingen av de traktorplogar som användes fungerade tillfredsställande. En stor del av plogbladen, fabricerade i Nordkorea, där man ännu inte lyckats så bra med specialstål, hade gått sönder; man fortsatte ändå att plöja. Rengöringsskraporna var i olag eller helt ur funktion, mellanrummen mellan bladen var fulla av jord, ståltråd hade snott in sig runt bladen ... Den ansvarige förmannen är likgiltig inför alla dessa brister när jag påpekar dem. Sedan fortsätter man att plöja ... lika illa. Jag tycker mig höra hur min farbror kulaken, om han fått se ett sådant arbete, skulle ha talat om fuskjobb och skyndat sig att stoppa arbetet och rätta till missförhållandena innan man började på nytt. Särskilt skulle det ha upprört honom att det inte fanns några rengöringsredskap, något som varje traktorförare borde ha bredvid sig. Man satsar på kvantitet, inte kvalitet, när man gör upp programmet. C. är en bra revolutionär, han behöver inte kunna sitt jobb. Han är mer intresserad av sina relationer med bönderna eftersom det är ett politiskt problem. Det projekt han fått på sin lott omfattar 11 000 familjer som äger en fjärdedel av den berörda boskapsstammen, 75 000 djur; resterande 225 000 tillhör redan staten. Dessa bönder har tre

⁸ Hos oss kan militärerna tillåta sig många nycker eftersom de parasiterar på näringslivet. På Kuba är det de som tar kommandot — det är mycket farligare.

alternativ att välja på. Antingen kan de fortsätta som förut efter eget skön ”men den utvägen har ingen valt” — naturligtvis. Eller också acceptera programmets direktiv och då får de tjurar som skall födas upp — några har ”valt” denna möjlighet. Men den möjlighet som Curbelo föredrar och följaktligen flertalet bönder, är att staten löser in deras egendom så när som på 2-3 hektar som varje familj behåller för egen husbehovsodling. ”Våra relationer med det lokala ANAP är mycket goda.” Självklart! Den lokale ANAP-basen i Camaguey talar nästa dag om för mig att han liknar sig själv vid en ”transportrem som skall överbringa partiets idéer till bönderna”. Han tänkte aldrig på att det var lika nödvändigt att idéerna också gick i motsatt riktning om det varit fråga om ett demokratiskt samhälle.

Programmets målsättning är att föda upp ungtjurar som köpts upp vid åtta månaders ålder och som säljs igen uppemot tvåårsåldern. De skall under mellantiden öka 700 gram om dagen dvs. från en medelvikt av 180 kg öka till ca 425 kg. När *pangola*-ängarna är klara skall man föda upp 500 000 tjurar på 135 000 ha betesmark. Ganska snart — omkring 1980 — skall man ha 1 miljon djur, dvs. 800 på varje enhet av 108 ha. Då skall man också mer intensivt odla foderväxter. Allt detta förefaller inte vara någon överdriven målsättning *om man bara lär sig arbeta betydligt bättre* och få alla detaljer att klaffa. Som förhållandena nu är skulle jag inte vilja stå som ansvarig för skötseln av 1 miljon djur. Men detta perspektiv skrämmer ingalunda major Curbelo mer än han oroades av den dåliga kvaliteten på plöjningsarbetet. Det är denna frånvaro av oro som oroar mig mest.

5. Triangelprogrammets vansinniga stängsel

Den lätt kuperade platå, som omger staden Camaguey och som sträcker sig ända till de delar där man odlar sockerrör, var avsedd för intensiv boskapsuppfödning. 1960 besökte jag ett ställe på 6 000 ha där man födde upp 6 000 tjurar. Där fanns bara ett tiotal permanenta arbetare och ett hundratal säsongarbetare som i oktober med machete högg av de buskage som ständigt växer upp. I början av seklet hade man inplanterat guineagräs som ger bättre bete än de naturliga betesmarkerna. Men odlingen bedrevs inte särskilt intensivt. *Detta långt gångna underutnyttjande av både människor och mark*, som var karakteristiskt för största delen av det kubanska jordbruket 1958, fullkomligt ”ropade på” en revolution.

Mjölprogrammet kommer att betyda ett viktigt framsteg. Enligt det skall man först samla 746 miljoner m³ vatten i 13 stora och ett hundratal mindre reservoarer.⁹ Här ska man också odla *pangola* som ger mer än guineagräset om man bara gödslar och vattnar. Man delar upp platån i stycken på 85 ar för korna, 1,7 hektar för spädkalvarna och 3,4 ha för större kalvar. En sådan uppdelning förefaller mig helt vansinnig på grund av den höga kostnaden. Programmet omfattar en yta på totalt 470 000 ha, dvs. som ett mindre franskt departement. Av den ytan skall 360 000 ha användas för jordbruk. Om man då vet att de områden som reserveras för kor dominerar i antal betyder detta mer än 250 000 inhägnade betesängar på i medeltal 1,44 ha, dvs. 120 gånger 120 meter.

En sådan kvadratindelning, med vägkanter och tillfartsvägar till mjölkcentralerna inräknade, betyder stängsel på *över 60 000 km*, en och en halv gång runt jorden! Om man skulle ha lika mycket stängsel på de 3,2 miljoner ha betesmark som Kuba kommer att ha 1980 skulle det innebära 500 000 km stängsel!! Om man använde stora betongstolpar på 50 kg inte på varannan utan på var fjärde meter skulle det behövas 132 miljoner stolpar. Om varje stolpe väger 50 kg, vilket innebär 6,5 miljoner ton cement, skulle man behöva importera mer än en miljon ton cement. Jag vet inte om den klick som gjort upp programmet lagt fram sådana siffror.

⁹ När jag lämnar Ciégo de Avila ser jag från vägen dammen till en liten reservoar, vars kanter var lika skarpa som om de gjorts med kniv, efter en regnskur, men på ett sätt som får mig att misstänka en vårdslös konstruktion. Men det skulle gå fort. För att Faustino Pérez vägrade att gå för fort fram avsattes han från styrelsen för vattenförsörjningen.

Som väl är kommer det inte att bli så men det är på tiden att undersöka om stolparna måste vara så stora och stå så nära varandra, vilket inte förefaller rimligt. Mindre och mer lämpade stolpar, placerade på fyra meters avstånd från varandra med en träribba emellan för att hålla ståltrådarna på jämnt avstånd från varandra, borde mer än väl räcka.

Om Fidel Castro inte sagt (som alltid litet för snabbt) att elektriska stängsel var omöjliga skulle man ha kunnat göra avsevärda besparingar. Till mig sade han att de ”skulle skapa kaos!”. Men arbetarna på centralen för foderforskning i Indio Hatuey, som ligger i Matanzas-provinsen, lärde sig på bara några dagar hur de skulle användas. Elektriska stängsel skulle framför allt möjliggöra tio gånger så stora inhägnader. Det skulle också i motsvarande mån minska kostnaden för stängslen. Kostnaden för den elektriska apparaturen skulle bli jämförelsevis löjligt liten.

Men det är inte den enda fördelen. De små inhägnaderna på 57 ar runt de små ladugårdarna kring Havanna betas av på fyra dagar under sommartid. De båda första dagarna åt korna upp de översta bladen som är alltför proteinrika och de två sista dagarna fiberstjälkarna.

På så sätt blev näringstillförseln mycket ojämn. För att vara säker på att de hela tiden skall få tillräckligt med kväve ger man dem överallt ett halvt kilo tilläggskoncentrat per liter producerad mjölk — ett koncentrat som till största delen importeras från det socialistiska lägret och betalas med utländsk valuta eftersom ryssarna köper upp det i Canada.

Om korna varje dag i stället åt upp plantan i dess helhet skulle de inte bara kunna avvara koncentratet för att kunna producera den mjölk som F1-avkomlingar normalt ger utan man skulle också kunna ge dem — man borde ge dem melass utan att de för den skull skulle behöva lida av kvävebrist. Man ser således hur man skulle kunna göra en hel serie besparingar. Man måste även på detta område, liksom vad gäller för arbetsbrigaden vid konstgödsel-fabriken i Camillo Cienfuegos, genom praktik utbilda arbetarna ... och ta avstånd från varje *a priori* även om det kommer från Fidel — vilket är betydligt svårare!

Enligt planen skall man relativt snart kunna föda upp tre kor per ha vilket är möjligt på bra betesmark. Man planerar att gå ännu längre för att 1980 ha 1,4 miljoner kor av vilka igenomsnitt 840 000 dagligen skall ge mjölk. Det blir en liter per medborgare och dag. Om man använder något mindre än 300 000 ha för korna blir det *fem kor per ha*, vilket helt enkelt är för många. Den skarpa skiljelinjen mellan mjölkplanen och köttplanen är inte alltid berättigad. På mark med svartlera eller kalkrik mark eller mark som är starkt kuperad har guineagräset slagit så fast rot att det är bättre att behålla det. Det tar också snabbt överhanden över *pangola* om man planterar in det. Men det bästa sättet att utnyttja ”guinean” är för köttproduktionen. Man kan utnyttja det för att föda upp utmönstrade kor eller avelsdjur.

Dessa två planer — köttplanen och mjölkplanen — förvisar husbehovsodlingen av rotfrukter och bananer till små jordbitar här och där i utkanterna. Ingen talar om trädgårdar, om grönsaker och frukt. Jag hoppas att man så småningom också skall börja tänka på att arbetarna behöver bättre föda; det vore naturligt för en regim som *säger sig vara* socialistisk. När jag nu konstaterat att fem kor per ha är för mycket låt oss då gå vidare till ett annat, och mer omfattande, projekt som avancerat betydligt längre.

6. Kommunismen leder bara till ett mål, seger. Ungdomens ö

Den hette Pinjernas ö och den ligger utanför Havannaprovincens sydkust. Det sägs att den var tillhåll för pirater och att där finns nedgrävda skatter ... Den gamla regimen byggde där ett fängelse och 1959 fanns bara 13 000 invånare och 11 11 000 nötkreatur. Av de 500 ha som var uppodlade och som speciellt befann sig i sänkor med uppslammad jord, utnyttjades 400 hektar till grapefruktodling. På 2 200 km² väl bevattnad jord har Ungdomens ö, som den nu heter, en befolkning på nästan 40 000 som beräknas öka till 125 000. År 1969 finns där 70 000 nötkreatur och man vill öka antalet till 240 000, vilket kommer att ge 1 miljon liter mjölk

per dag. I detta syfte håller man på att förvandla 110 000 hektar till bra betesmark och att samla upp närmare en halv miljard m³ vatten. Man hoppas nu kunna göra citrusfrukter till öns stora tillgång men fördämningar dränker de bästa sänkorna ... Redan på flygplatsen på Ungdomens ö möter man den första affischen: ”Vi vill förvandla naturen.” Den andra affischen tillägger: ”och samhället”. Vad som irriterar mig är att den senare visar en soldat i hjälm med hakrem. Han är mer framträdande än den unge man och unga flicka som står på varsin sida om honom. Det blir allt tydligare: *det är armén som fått till uppgift att omvandla samhället*. Risken finns att det blir en militärstat.

Major Mir som ”styr” ön förklarar: ”Den mänskliga naturen har två utmärkande drag: förnuftet och känslolivet. Dragningen till kollektivet bör vara utgångspunkten för skapandet av rikedomar. En människa *förverkligas* genom sitt arbete samtidigt som hon utför det. Vårt parti, vårt folk vill förvandla hela ön till en trädgård, ett slags paradiset.” Sedan sammanfattar han mer häftigt och litet generad:¹⁰ ”För resten har kommunismen bara ett mål: seger.” Man får ett intryck av att denna inställning är påtvingad. Det gäller också Fidel Castro, vilket förklarar hans attityder.

Vi skall besöka den del av ”paradiset” som ligger på öns 'sydsida, en av de tre centralerna för boskapsuppfödningen, nr i, kallad ”Reforma”. Den omfattar mer än 36 000 hektar, en sjättedel av ön, varav 14 700 planterats med *pangola* och resten med *napier*. Det övriga området — på nästan 21 000 ha, utgörs ännu av naturlig ängsmark, vars avkastning säkerligen inte uppgår till mer än fjärdedelen av de artificiella betesmarkerna. De senare är inte välgjorda och *pangolan* dominerar inte. Dessutom har man haft för bråttom med arbetet, vilket också gällde ”Rektangeln”. Intrycket bekräftas genast av det faktum att boskapsstammen är för stor: 23 000 nötkreatur i alla åldrar där de yngsta dominerar. De fullvuxna djuren uppgår bara till 11 000. Det betyder *mindre än ett vuxet kreatur per hektar på de uppodlade betesmarkerna* om jag räknar med att de naturliga ängsmarkerna utgör en fjärdedel. Denna siffra står i skarp motättning till de 10 djur som Fidel talade om i avelscentralen Nina Bonita och också till de 5 kor per hektar som ”triangelprogrammet” förutsatte eller vad man kommit fram till i en liten ladugård på Carretera Centrale, öster om Havanna, strax innan man kommer fram till Matanzas och som också kallas Nina Bonita. Där har man 288 kor på 54 ha, varav hälften på vackra *pangola*-ängar, och hälften på *napier*- och *lusernfält*. Projekt i större skala ger aldrig lika stor avkastning som mindre projekt som man kan ägna mer omsorg. Sådana skillnader får en att tvivla på utsikterna för 1980 både vad gäller Camaguey och hela Kuba. Av alla de siffror jag lade fram för Fidel är det den som gäller den bristande tätheten som gjorde mest intryck på honom och det till den grad att han trodde jag misstagit mig. *Han får inte alltid korrekta uppgifter från sin omgivning*, som fruktar hans lynnesutbrott. Detta är mycket allvarligt eftersom han därför inges falska förhoppningar, vilket får honom att fatta felaktiga beslut.

7. På den statliga farmen minskar ibland avkastningen till hälften

Basen ”Reforma” har 550 vad som kallas fasta arbetare. I verkligheten betyder det att 95 % är mobiliserade; de arbetar här under perioder mellan 45 dagar och två år. Därtill kommer 545 soldater, jordbrukselever som *inte ens* kommer upp till *hälften* av arbetarnas resultat. Även om man inte räknar med soldaterna, blir 550 arbetare på 23 000 djur, som bara ger 5 000 liter mjölk per dag, en ganska låg avkastning även om man tar hänsyn till installationerna och det faktum att man mjölkar för hand.

En liten ladugård som hör till basen har 90 F1-mjölkkor som i juli dagligen gav 836 liter mjölk. *Sju fasta arbetare* skötte djuren med hjälp av *18 soldater* indelade i två grupper på vardera nio. Den första kommer kl. 2 på morgonen och håller på till 9 och den andra från kl. 2 på eftermiddagen till kl. 9 på kvällen. Om man räknar med att 18 soldater kan likställas med 7

¹⁰ Efter att ha understrukit att landstrykare och dagdrivare inte får komma i land på ön.

arbetare blir det 14 arbetare på 90 kor, dvs. mer än dubbelt så stor arbetskraft som små privata ladugårdar nära Havanna har. Och där boskapsstammen var förädlad kunde man komma upp till lika hög mjölkproduktion.¹¹ En modern ladugård i USA skulle klara sig med bara en och en halv arbetare, mer tekniska hjälpmedel men också ge betydligt högre mjölkavkastning.

Soldaternas arbetsflit, det upptäckte jag snart, var densamma som hos våra infanterister — jag var själv en sådan när de sopade kaserngården. Arbetarnas är något bättre men inte större än vad en medelmåttig tjänsteman ådagalägger utan att överanstränga sig: ”Man gör så mycket man har betalt för”, sade en av dem till en vän till mig som besökte ön strax före mig. Jag söker, tyvärr förgäves, efter synliga spår av den berömda ”*revolutionära medvetenheten*”. På basen ”Reformas” daghem¹² finns 14 kvinnor som tar hand om 35 barn, vilket onekligen är mycket förslösad arbetskraft. Samtidigt sysselsätts andra kvinnor i ganska hårt arbete.

En utländsk besökare förvånar sig över att finna fler arbetare sysselsatta med att göra rent än att mjölka när det överallt i världen annars är precis tvärtom. Militärer tycker om att hålla snyggt omkring sig men att alltför ofta tvätta rent boskapens solskydd är barockt. Gödseln kunde gott få samlas där litet grann, det skulle räcka att skrapa rent då och då. Men vad som är mer förvånande: tvättvattnet, fullt av kospillning och urin, släpps ut i vattendragen, som förorenas. Ingen tänker på att samla upp det i avfalls- eller gödselgropar eller i särskilda reservoarer för gödselvatten att användas som gödningsmedel. Följaktligen går det åt *ännu mer valuta för att köpa gödningsmedel*. Men det är inte de som har ansvaret som får betala.

Ibland bestämmer man sig för att utanför ladugårds-ingången gräva en septisk grop, liksom för bostäderna: läkarkåren har i stor skala börjat influera jordbruksområdet, som delvis (forskning och planering) anförtrotts Havanna-universitetets rektor, som är läkare liksom en av hans kolleger. Det skulle utan tvivel vara mindre förorenande men slöseriet med gödningsämnen skulle fortgå. Under alla dessa diskussioner talar jag inte längre samma språk som mina kubanska kolleger, varken militärer eller läkare, för vilka allt förefaller så enkelt. En agronom tycker dock att saker och ting är mer komplicerade, i synnerhet om han sysslar med de ekonomiska frågorna.¹³ Växelbruk med betesmark och odlingar skulle underlätta gödslingen.

8. Citrusodlingarna från 1968 måste göras om

Jag skulle besöka Ungdomens ö måndagen den 21 juli och kl. halv 5 på morgonen stod jag färdig att åka till flygplatsen. Just då kommer en kontraorder som tycks ha något samband med att min allmänna och ganska kritiska rapport av rektorn överlämnats till Fidel Castro kl. 2 på morgonen. Min resa blev följaktligen uppskjuten 48 timmar, förmodligen föregången av instruktioner för mitt mottagande.

Efter att ha demonstrerat boskapsuppfödningen visar man mig gamla grapefruktplanteringar som härrörde från tiden före revolutionen. Då jag insisterar på att få se de nya planteringarna får jag först veta att av de 13 400 ha som man skulle ha planterat 1969, hittills — den 23 juli — bara 1 040 ha planterats. Denna dag hade man planterat 3 ha (mot 4.0 ha dagen före). Men alla är överens om att våren, från mars till maj, är bästa säsongen för att planteringarna skall bli lyckade.

Vid middagstid ser jag tusentals plantor ligga mitt i solen bredvid groparna. De kommer inte

¹¹ Enligt *Jeunesse rebelle* av den 2 november 1969 skall Armando Hart ha sagt: ”Det är sant att kapitalismen lyckades åstadkomma en hög nivå i fråga om organisation, effektivitet och produktivitet som sjönk efter revolutionen.”

¹² För hela Kuba finns 364 ”circulo infantil” som tar mycket god vård om 44 000 barn. Antalet anställda är mindre än i detta fall men förefaller ändå ofta tillräckligt många.

¹³ I de rikaste länderna där arbetskraften är dyr, såsom USA och Sverige, tar man bättre vara på organisk gödsel som garanterar att matjorden bevaras vilket utgör en garanti för att också bördigheten bevaras. Kuba känner inte till matjord och föraktar gödsel!!

att sättas i jorden förrän nästa dag. Med rötterna och litet jord instoppade i plastpåsar kommer de inte att dö men fara illa. Med en rationell organisation skulle man, på kvällen eller mycket tidigt på morgonen, dela ut bara de plantor som skulle sättas samma dag. Planteringen borde utföras mellan kl. 6 och kl. 13. Nu börjar man senare och slutar först kl. 17. Från kl. 15.30 till kl. 17 springer jag förgäves runt med chefen för planteringarna på jakt efter ett fält där man arbetar. Tre minuter över fem hittar vi ett ställe just när arbetet upphör. De unga flickor som planterar har ingen yrkesutbildning alls och gödseln slängs hur som helst vid kanten av gropen, men sådant kan man ju lära sig ganska snabbt.

Erosionen blir märkbar så snart det börjar regna på dessa sandsluttningar. Jag frågar chefen varför man inte följer nivåkurvorna när man planterar. Han ser mycket besvärad ut och rodnar. Han svarar slutligen att det hade man föreslagit högste chefen men denne hade vägrat. Det är alltid han som beslutar om allt, in i minsta detalj. Saken kan visserligen diskuteras (arbete med traktor blir svårare) liksom när det gäller de elektriska stängslen. Men varje gång man är tveksam är det bättre att pröva sig fram, åtminstone i mindre skala, för att därefter jämföra resultaten i stället för att avgöra något *a priori*.

Planteringarna från 1968 utefter vägen västerut på ön förefaller mig sommaren 1969 vara i ganska dåligt skick: nästan alla måste planteras om ... Några har fått för mycket vatten genom att reservoarerna byggts senare — något som man *borde* ha förutsett. Reservoarerna hade vattendränkt den låglänta marken, den som borde ha gett de bästa resultaten. Därför planterar man också i stenjorden runt Citrusplantskolan, en alltför torr och mager jord som inte går att bevattna och där man därför inte kan vänta sig något resultat. Låglandet har fått vänta för länge på den nödvändiga dräneringen och träden gulnar. Men inte ens de som planterats på sluttningar ser särskilt friska ut. Många har vissnat och av de övriga har många brutna grenar och skadade stammar. Överallt ser man tecken på dålig skötsel och på nonchalans från arbetarnas sida. Norr om Ciego de Avila sköts bevattningen av de nya citrusplanteringarna mycket dåligt vilket resulterar i slöseri med vatten och oregelbunden tillförsel.¹⁴ En så intensiv odling kräver ett maximum av tekniskt kunnande vilket man snabbt måste skaffa sig, i synnerhet när det saknas materiella drivfjädrar.

Kubas citrusprogram förutsatte 1969 att odlingarna för citrusfrukter 1975 skulle omfatta 270 000 ha — en fantastisk siffra. Om det lyckas skulle det betyda att Kuba blev världens främsta exportör: över 5 miljoner ton årligen från och med 1985. Visserligen befinner sig många planteringar, som t. ex. den jag såg i Jaguey Grande söder om Matanzas, i mer gynnsam miljö. Men ofta är verktyget man gräver plantgroparna med för fint (60 cm i diameter) och man hade också en tendens att plantera i alltför stenig jordmån.

Ett så omfattande investeringsprogram går inte att genomföra med bara medelmåttiga resurser. Det kräver sunt förnuft och initiativ från basen, djup, väl-dränerad och porös jord och mycket kunnande. Men den dokumentation som finns på Kuba om dessa problem är inte särskilt modern. Man har inte alls uppmärksammat ny teknik eller kampen mot erosion. Jag föreslog att man skulle skicka efter en internationellt känd expert som, *om man lyssnade på honom*, skulle kunna åstadkomma besparingar och ökade vinster på *10-tals miljoner dollar*.¹⁵ Något liknande har man redan gjort på ett annat och mindre viktigt område, nämligen genom att översätta Claude Pys bok om ananas och inbjuda författaren. Samma påpekande gäller för kaffet, bananen och många andra produkter.

9. De monumentala terrasserna på Sierra de Rosario

Erosionsproblemet är något som de ansvariga inte ägnar tillräckligt intresse, i synnerhet när det är fråga om de svaga sluttningarna på slätterna där juniregnen 1969 hade satt tydliga spår.

¹⁴ Bevattning genom besprutning anses förkastlig i Kalifornien där den framkallar rothalssvamp.

¹⁵ En kubansk specialist tillbringade 14 dagar på apelsinodlingarna i Israel, vilket inte är mycket.

Men man har ändå påbörjat planerna för att göra något åt de branta sluttningarna vilka ändå av naturliga skäl kommer i andra hand efter slättmarkerna. I detta syfte har man, på ett område öster om Cayajabos i Sierra de los Organos' vätra delar i Pinar del Rioprovinnsen väster om Havanna, påbörjat ett experiment mot erosionen. Jag sade "påbörjat ett experiment", inte genomfört systematiska forskningar. Man har gjort upp en enda arbetsplan enligt vilken man, antingen det gäller skogsmark eller grässlätt, skall bygga upp vidsträckta parallella terrasser med nivåkurvor.

Man utgår från idén att "*behärska*" bergen. Jag skulle hellre ha velat säga: studera naturen och se efter hur man genom att *anpassa sig därefter* bäst kan utnyttja dess tillgångar och möjligheter. Nej, i detta militäriska samhälle är det människan som kommenderar, behärskar och *våldtar* naturen. Enorma bulldozers drar upp konturerna för gott och väl fyra meter breda terrasser, åtskilda av ungefär 10 meter vertikal nivåskillnad. Man har redan hunnit med 160 km utan att någon har en aning om kostnaden. Jag påpekar genast möjligheten att bygga mindre terrasser med mindre avstånd emellan som i Nordafrika. Man skulle då inte behöva flytta så stora mängder jord och kostnaden blir mindre. Kapten Osmany Cienfuegos, bror till den avlidne Camillo Cienfuegos, svarar att det skulle vara ogenomförbart med maskiner men att det otvivelaktigt skulle vara lättare.¹⁶ Man borde åtminstone ha prövat olika lösningar. Nej, här gäller det att praktiskt genomföra en enda formel som återigen fastställts *a priori*.

På terrasserna planterar man ädelträd såsom caobabs som har ett hårt virke och inte trivs när de växer isolerat. De står mitt ibland kaffebuskar och både på skogsmark och på grässlätten. På de sistnämnda ger kaffebuskarna så litet att de inte är lönsamma, särskilt om buskarna står glest vilket också ökar arbetet med skötseln, plockningen och skörden. Kanske skulle det vara bättre med någon annan odling? Jag tycks alltid ställa olämpliga frågor så snart jag kommer in på ekonomi. Nu har man bestämt att blanda med kaffebuskar eftersom man arbetar efter en plan för kaffe och caobab och därmed punkt. Ett beslut som kommer uppifrån diskuteras inte på fältet, det genomförs mer eller mindre bra, med mer eller mindre svårighet. Och man utför inga experiment för att förbättra resultatet. Ändå är det fråga om ett s. k. pilotprojekt.

På sina ställen är stigningen mindre brant och jorden binds av undervegetation. Här hade man kunnat plantera caobabs bara genom att sätta dem på räta linjer och några terrasser hade inte behövts. Men det hade blivit *mindre iögonenfallande*.

10. Grönsaker för 20-25 miljoner dollar med 3 000 man

Det är vad en representant för hallarna i Paris, herr Brabmilla, erbjöd Fidel Castro, som accepterade. Han gjorde rätt, ty det var fördelaktigt för Kuba. Konsumtionen i Västeuropa av vinterprimörer ökar med mer än 50 000 ton per år, paprika och i synnerhet tomater; 400 000 ton tomater konsumeras i Frankrike från december 1968 till april 1969. Det första avtalet med Brambilla 1968 innebar att Kuba under fem månader 1969 skulle leverera 5 000 ton grönsaker, 1970 20-25 000 ton och 1971 40-50 000 ton.¹⁷ Räknat med 600 dollar per ton för paprikan och 450 dollar för tomaterna som lämnar Havanna, skulle det 1969 bli 20-25 miljoner dollar! Denna siffra utgjorde på inget sätt någon övre gräns eftersom den västtyska marknaden också var intresserad, liksom flera andra. Nordafrikas högsäsong infaller inte förrän i maj och Sydeuropas något senare. Med 60 ton tomater per ha skulle 1 500-2 000 ha, även om man räknar med ett visst spill, och 3 000 *samvetsgranna* arbetare räcka till. En fransk trädgårdsexpert, som jag sett i verksamhet i Pointe Noire i Kongo, Amadiou, arbetade sedan mars 1969 på Kuba. Då hade frön från de nyaste korsningarna — tomat, gurka och paprika — sänts till Kuba.

Fröna hade inte blivit satta och Amadiou hade återfunnit dem efter mycket besvär men då var

¹⁶ Till exempel med Richard-traktorer 180 HP bara försedda med en angle-dozer.

¹⁷ Plus en betydande mängd andra matvaror.

tomatfröna redan förstörda. Jordbruksinstitutet i Catalina de Guinés längst ut på öns västra del kunde inte organisera en riktig försöksodling. Vintern 1969 exporterades 1 200 ton, dvs. en fjärdedel av vad som avtalats. Sommaren 1969 befanns att man knappt skulle kunna exportera mer än 5 000 ton till vintern 1970, vilket skulle innebära 20 % av åtagandet.

För att kunna exportera en låda med grönsaker krävs, förutom arbetet med förpackning, sortering, inläggning i kylrum, exportlicens och lastning, att 13 olika myndigheter, som ingalunda har bråttom, kan fås att samarbeta. *Kampen mot byråkratin* har inte varit särskilt intensiv och i varje fall inte särskilt effektiv på Kuba. Överallt möts man av nonchalans också när det gäller ömtåliga och lyxbetonade matvaror som måste tåla en lång transport och där utseende betyder allt. Men det bryr sig inte de ”ansvariga” på Kuba om. På en lastbil med 50 lådor auberginer slänger man på ytterligare tre ton ananas: 47 lådor ruttnar innan de kommer fram.

Låt oss börja på fältet: ett slarvigt skördearbete skadar en stor del av tomaterna och paprikan. Man tar också med för mycket av den omogna frukten vilket gör att paprikan blir skrynklig och tomaterna inte mognar. Inget går att sälja. För mycket bevattning alltför tätt inpå skördearbetet äventyrar hållbarheten. Det gör också transporterna, en alltför hårdhänt behandling och sorteringsmaskiner som skakar om frukten, ”som om det vore fråga om potatis”. Ibland sorteras frukten av skolbarn som inte vet hur man skall göra, ibland av packerskor som dock *alltför ofta byts ut*.

Allt detta är väsentliga saker. Jag påpekar också särskilt för president Dorticos hur viktigt ett sådant avtal är för den kubanska ekonomin. Det skulle i hög utsträckning kunna hjälpa upp den negativa handelsbalansen med Frankrike¹⁸ så att man åter kunde börja köpa utrustning därifrån såsom Richard-traktorer, Berliet-lastbilar, tunga vägmaskiner från Richier etc. Vad de senare beträffar berättade en tekniker från firman att de bara utnyttjades till knappt 20 % av kapaciteten på grund av bristande organisation i arbetet och en ganska måttlig arbetslust. Ett bättre organiserande av arbetet skulle för Kuba utgöra det säkraste och snabbaste sättet att få utländsk valuta. Osvaldo Dorticos svarar att med nuvarande system med mobiliserad arbetskraft skulle man utan tvivel kunna odla den mängd grönsaker som utlovas i avtalet. Men senare skulle man, av brist på arbetskraft, riskera att förlora alltsammans som en följd av insektsvärningar och sjukdomar som inte behandlats i tid; eller om inte förr så vid skördearbetet på grund av att arbetskraften är okvalificerad. Det är olyckligt att den nuvarande redan fått sådana proportioner att man inte kan sätta in 3 000 arbetare under sex månader i sträck för ett avgörande projekt. *För att tjäna lika mycket dollar på sockret krävs ännu mer arbete och mycket mer utrustning*. Det skulle räcka med att få arbetarna intresserade så skulle man nå resultat. Men det hindras av ledarnas dogmatism — de lider ju själva ingen nöd.

I juli 1969 ansåg Dorticos¹⁹ att det skulle vara möjligt att genomföra grönsaksprogrammet, men på bekostnad av tobaken, som redan hade en säker marknad. Men hittills hade till övervägande delen småbönder odlat tobak. Vad skall det bli av dem om man på alla sätt försöker avskaffa bondeklassen? Det visste man tydligen ännu inte sommaren 1969.

11. Svårigheterna med undervisningen och dess militarisering

Det vore dumt att kritisera Kubas brådska att försöka utrota analfabetismen. Det är en av regimen vackraste framgångar. Som en logisk följd härav utvecklades grundskolan mycket snabbt utan att man i hastigheten hann ge flertalet lärare en tillfredsställande utbildning. Grundskoleundervisningen blir lidande på det, undervisningen på gymnasienivån sjunker i kvalitet liksom på universitetsnivån.

¹⁸ 1968 sålde Frankrike till Kuba för 275 miljoner francs och köpte för 73 miljoner. Brambilla-projektet skulle ge Kuba 120 miljoner francs 1971, dvs. 60 % av 1968 års negativa handelsbalans.

¹⁹ I november 1969 sade Castro till Brambilla: ”Ni skall få de 3 000 man ni behöver.” Låt oss hoppas det. Planteringarna är mycket mer välskötta efter hans besök i trakten. Jag torde inte ha alarmerat regeringschefen förgäves.

1968-69 gick 1 450 000 elever i grundskola och 174 000 i gymnasieskola vilket innebär ett enormt framsteg. Men det fanns 2 200 000 unga kubaner i åldrarna mellan 6 och 16 år vilket betyder att omkring en halv miljon inte gick i skolan. Man uppskattade också "avhopparna" till 137 000 dvs. dem som efter det de skrivits in, slutade efter någon månad. Det var dem som jätteaffischerna överallt uppmanade att återvända till skolan. Dessutom fanns över 700 000 som låg mer än två år efter i sin skolgång.

För att förbättra situationen byggde man halvinternat som lockade eleverna med en skolmåltid. Det underlättar mycket för de föräldrar som arbetar, i synnerhet med tanke på ransoneringarna. Även lärarna vistas på halvinternaten, vilket på första stadiet i gymnasieskolan gör det lättare att rikta in eleverna på tekniska ämnen.

På det andra stadiet skall så småningom bara finnas den tekniska linjen, vilket betyder att humanistiska ämnen sjunger på sista versen! Den tekniska undervisningen sorterar under en viceminister, underställd försvarsdepartementet. Den militära utbildningen ges på alla nivåer: redan i åttaårsåldern marscherar skolbarnen i takt, vilket hos gamla kämpar som Daniel Guérin och mig, som inte glömt vissa anarkistiska och antimilitaristiska traditioner, väcker en viss irritation.

När man kommer in i en skola på landsbygden reser sig alla barnen och ledaren för pionjerna utropar: "Pionjärer för kommunismen". Och eleverna svarar: "Vi skall bli som 'Che'." På den statliga balettskolan får Alvareda vid nio års ålder lära sig att revolutionen har åstadkommit jordreformen och att alla nu är jämlika; det finns inte längre fattiga eller rika. Om det bara vore sant!

Om undervisningen inte fungerar så bra som den borde beror det framför allt på att man vägrar utnyttja flertalet av de gamla lärarna ens i den tekniska undervisningen om de inte är "förutsättningslösa". Man startade alltså från noll och försöker nu i största hast utbilda alla tillgängliga krafter, vilkas grundutbildning dock är både växlande och, ofta, otillräcklig. Man har heller inte lärarkrafter att utbilda dem. På gymnasieskolans lågstadium måste man också alltför ofta ta igen vad undervisningen i grundskolan försummat. Undervisningen på gymnasieskolans lägre stadium är fortfarande icke-specialiserad men kommer troligen inte att förbli så länge till. Den kommer förmodligen att undergå samma utveckling som högstadiet, som på Kuba kallas förberedande universitetsstudier och som nyligen knöts till FAR, dvs. den revolutionära armén. De unga är mobiliserade mellan 15 och 27 års ålder och under denna tid får de inte lämna Kuba. I undervisningen ingår redan (militär) stridsutbildning en hel dag i veckan. 1967 var eleverna tvungna att delta i sockerrörs-"zafran" under 14 dagar, 1968 under 45 dagar, 1969 under fyra månader och 1970 blir det troligen ännu längre tid.

Av brist på lärare undervisas yngre elever i vissa ämnen av äldre kamrater som mer eller mindre bra lär ut vad de själva knappt ens inhämtat. Det blir dåligt ledda repetitionskurser med omogna lärare utan både yrkeserfarenhet och pedagogiska kunskaper. Undervisningen är ytterst specialiserad och den som har ett relativt smalt ämne och inte kan något om närliggande områden eller besitter bara en måttlig allmänbildning kan bara bibringa eleverna en ytlig fernissa i stället för en verklig utbildning. Herr Caty, utsänd av UNESCO, fann mycket allvarliga brister i kunskapsnivån. Lärarna på det tekniska institutet kan inte namnen på de vanligaste växterna och inte heller deras kännetecken och vilket är allvarligare — inte heller betydelsen av sur eller kalkhaltig, bra eller dåligt dränerad, mager eller bördig jordmån ... Likaså är *laterisation* (utsugning av jorden) ett okänt begrepp. Det utgör ändå ett allvarligt hot mot landets framtid, i synnerhet i Orienteprovinserna och på Ungdomens ö, där torrperioderna är intensiva. Att gräva för mycket i sådan jord kan öka hotet, vilket kubanerna är totalt okunniga om. Även om faran inte är lika stor som i Afrika är den långt ifrån obefintlig. Gödsel skulle kunna motverka den men ingen lyssnar till de äldre agronomerna.

I en provins hade den högste ansvarige lovat ett internat för det lägre stadiet på gymnasie-

skolan både pengar och materiel om 95 % av eleverna klarade sin examen. Lärarna fick veta det och satte betyg därefter. Bara läraren i engelska, som var utlänning, svarade att nivån var så usel att bara 1 % av eleverna kunde bli godkänd. ”Det är inte en rekommendation utan en order”, svarade rektorn.²⁰ Läraren gjorde då själv den riktiga översättningen och gav eleverna de rättade proven för att läsa på. Följande dag gick den officiella examen av stapeln och 1 % kuggades. Efter denna framgång trodde Maxim Gorkijinstitutet, som rekryterar blivande lärare, att här fanns många duktiga kandidater; bara en enda togs ut. 90 % av eleverna vid detta institut valde marinen som vapenslag vilket förvånade uttagningsofficeren. Kubaner är i allmänhet inte särskilt förtjusta i havet.²¹ ”Det är det enda vapenslag som låter en resa” (... utanför Kuba), svarade en elev.

Men ungdomen har tråkigt, i synnerhet under veckosluten. Skolflickor på 16-18 år från landet, som måste gå klädda i grå nunneliknande kjolar som ibland når ända ner till fotknölna, blir upproriska när de ser att deras jämnåriga kamrater i staden, som inte går i skolan, spatserar omkring i kort-korta kjolar — verkligen mini. En liten grupp flickor beslutar lägga upp sina kjolar till halva vaden men får utgångsförbud av sin kvinnliga rektor ... som så småningom avskedas. Men kort därefter relegerades de upproriska flickorna av ett slags specialdomstol. Den fattiges dygd är oantastlig.

12. Arbetslivets ökande militarisering

I slutet av oktober 1969 vid avslutningen av sockerrörsteknikernas första kongress håller Armando Hart, medlem av politbyrå, ett tal vars viktigaste punkter jag skall ge ett sammandrag av. Dessa unga tekniker kommer att utgöra basen för allt det tekniska, förkovrande, ideologiska och politiska arbetet och de skall stimulera till ökade ansträngningar ... De utgör nämligen en entusiastisk och politiserad skara, som formats av Revolutionen (här finns således de styrandes stora hopp). Han understryker att rensning av sockerrörs-fälten tar 100-120 000 arbetare i anspråk från juni till oktober med allt vad detta innebär av störningar för industri, byggnadsverksamhet, transportväsende och andra för ekonomin livsviktiga områden.

Och allt detta för arbetsuppgifter som är kännetecknande, inte för ett kapitalistiskt, utan snarast för ett slavsamhälle. I Camaguey har man aldrig haft resurser nog för att rensa alla sockerrörsfält. 13 000 hektar gick förlorade på grund av regnen. Det krävs en arbetsstyrka på 7-8 000 man för att rensa fälten med ogräsmedel. Men ... sockerrörsinstitutet tog in mycket få ungdomar och i år var det bara 24 som utexaminerades. Ungdom från städerna har ingen lust att ägna sig åt ett sådant här arbete, vilket är både otillfredsställande och oacceptabelt. Ungdomen och Partiet måste utföra ett mer intensivt *politiskt arbete* för att informera och värva fler.

I år har ytterligare 3-4 000 jordbruksarbetare övergivit landsbygden för att söka arbete i städerna — en verklig åderlåtning. Deras löner står ingalunda i proportion till det tillgängliga utbudet av varor. Så *spridda* som dessa arbetare är kan man heller inte organisera dem såsom fallet var med Hundraårsbrigaden. Hart understryker därför nödvändigheten av *att samla arbetarna i förläggningar*, vilket jag snarare skulle kalla *mobilisering*. Han fastslår att sådana förläggningar ger enorma möjligheter till politisk verksamhet och kamp för att öka produktiviteten. Revolutionen, tillägger han, har brutit sönder lönemekanismen ... det är lättare att organisera och leda ett samhälle med slavar. I dag drivs arbetarna av moraliska skäl att öka produktionen. Men han betonar också att den nödvändiga omställningen till en modernare teknik krockar med bristen på disciplin och okunnighet om teknikens roll. Detta beror på *de många planerna* som är ägnade att ”skapa spänningar”.

²⁰ Ett svar som en löjtnant gav mig redan på en manöver med 28:e dragonregementet: ”Det är inte en bön, det är en order.” Han var enfaldig.

²¹ Man måste ändå framhålla den kubanska handelsflottans och fiskeflottans stora framsteg. Många av båtarna har sovjetisk flagg eller ryssar bland besättningen.

När han kräver ”en explosiv kraftansträngning snart, mycket snart”, påminner det mig om det ”stora språnget” i Kina 1958 (som inte lyckades särskilt väl). Han erkänner också att det blir mycket svårt. Men ”om all arbetskraft fanns på förläggningarna, som Hundraårsbrigaden, ja vi förutsätter idealiska förhållanden, men det är *dit* vi måste sträva.” Nu framstår det tydligare: man vill *accelerera den ekonomiska utvecklingen på Kuba genom att militarisera arbetskraften*. Men exemplen nedan och ytterligare andra som vi kommer att stöta på är knappast uppmuntrande.

Hart understryker till sist att Kuba har uppnått den högsta graden av socialisering av produktionsmedlen i hela världen. I övriga socialistländer finns nämligen kooperativ äganderätt kvar, liksom *privat egendom på landsbygden* och en hel rad kvarlevor från kapitalismen. Det är första gången som en av de högsta ledarna på Kuba offentligen erkänner att den officiella målsättningen för revolutionsledningen är att all privat egendom på landsbygden skall försvinna.

I juli 1969 ansträngde man sig verkligen för att jag skulle förstå att det skulle ske frivilligt, att man skulle låta privata odlingar för husbehov finnas kvar och att man gav fina små möblerade hus i kompensation ... Betyder då talet att de sista ”privilegierna”, om jag vågar kalla dem så, nu i sin tur skall försvinna?

13. Det går ändå framåt, om än inte för full maskin

Denna kritiska översikt kan inte ge en riktigt representativ bild av situationen på Kuba 1969, som också för en gästande europé är ganska svår att rätt uppfatta. Statistik över produktionsresultaten publiceras vanligtvis inte. Man anger bara hur stora ytor som odlats upp.²²

Det är allmänt känt att bristen på livsmedel ökar, att sockerskörden 1969 blev dålig men att den 1970 kommer att bli mycket bättre. Överallt lägger man märke till de mycket betydande investeringarna och den omfattande utbildningen av tekniker. Men kvaliteten förefaller mycket varierande och är i regel otillfredsställande.

Hur som helst så går i alla fall den kubanska ekonomin framåt. Fidel har klokt nog lagt tonvikten på bevattningsfrågan, och genom artificiell insemination blir F1-korna allt fler samtidigt som *pangolan* alltmer breder ut sig. Odling av intensivriset har äntligen kommit igång, om än för sent, och planteringarna ökar allt mer även om det inte alltid sker under de mest gynnsamma villkor. Den officiella syndabocken till alla tillstådda missgrepp är väl känd — underutvecklingen. Det gör att man slipper tala om bristande kompetens, nonchalans, individens lamslagna initiativförmåga, konformism, storhetsvansinne, slöseri och en bristfällig organisation. Som en reaktion på dessa underlåtenhetssynder fogas nu militariseringen till de tidigare missgreppen som är typiska för auktoritära regimer: osmidighet, brist på nyanser och anpassning till förhållandena, undertryckande av tankeutbyte och passivitet när det gäller att förverkliga fattade beslut.

Regimen gynnar förstås ännu i viss mån lantarbetarna, liksom också barnen. Det gäller också, vilket är mindre försvarbart, de privilegierade som vi kommer att se nedan. De försakelser som befolkningen måste underkasta sig förklaras och urskuldas med blockaden och invasionshotet. Det är förvisso bekymmersamt, men i Havannas hamn ligger många båtar²³ som på grund av dålig organisation får vänta alltför länge på lossning. *Den militaristiska ekonomiska organisationen*, i synnerhet när det gäller jordbruket, bygger upp en struktur som åstadkommer få fördelar och som blir svårmanövrerad på nuvarande utvecklingsstadium. Det gäller särskilt om man, för första gången i världen i den omfattningen,²⁴ inte låter materiella stimuli

²² Se bilaga III.

²³ Förbudet att angöra USA för fartyg, tillhörande rederier som går på Kuba, är moraliskt oacceptabelt. Kuba har ju inte begått någon krigshandling mot USA och vice versa.

²⁴ Föregångarna, såsom klostren, kibbutzerna och falangstärerna, förblev obetydliga företag. Endast Kina gör ett

spela någon nämnvärd roll. Stunden är inne att litet närmare granska detta *militärsamhälle* som är unikt i världen.²⁵

liknande försök men då i ett helt annat politiskt klimat. Även om Mao Tsetungs tankar inte kan ifrågasättas inbjuds alla kineser till partimötena där man, i synnerhet efter kulturrevolutionen, hårt kritiserar de officiella resultaten.

²⁵ Ett av de mest typiska inslagen utgör den snabbhet varmed man utbildar lärare, som ändå inte räcker till för att ersätta dem som reser sin väg, eller för att hänga med i folkökningen och samtidigt täcka de ekonomiska behoven. Undersysselsättning av de kompetenta krafter som ändå finns blir, under sådana omständigheter, ett allvarligt missgrepp.

Ett nationalråd för jordbruket, en sorts tekniskt parlament, skulle begå färre misstag än en enda man om det fick till uppgift att utforma jordbrukspolitiken. Militärerna kunde få till uppgift att avskaffa sig själva, i väntan på (ännu) en ny samhällsstruktur. Om man kunde humanisera arbetsförhållandena och bygga upp verkliga produktionsenheter där människor kunde leva gott. Kommunismen skulle vara så bra om den bara tillämpade de principer den predikar. Men vi skall se att ...

VI. Kommunism, militärt samhälle eller personlig makt?

1. Ett militärt jordbruk, enastående i världen

Det fordras förvisso mycket av arbete och disciplin för att bygga upp socialismen, särskilt när man utgår från en låg nivå. Från och med det att man vägrar begagna sig av den oerhört kraftiga drivfjäder som utgörs av vinstbegäret, den starkaste motivationen för mänsklighetens handlande så snart denna frigjort sig från den primitiva eller patriarkaliska samhällsformen, så måste man finna andra motivationer. Våra revolutionärer från maj 1968 hade inte alla insett hur nödvändigt detta är, särskilt i länder som vill dra sig ur — inte vårt konsumtionssamhälle men underutvecklingen, ett problem som är betydligt svårare. För övrigt är militären från Sudan till Libyen och Peru, och kanske också Mali och Bolivia, i färd med att visa att den kan skapa fröet till en mer eller mindre progressiv evolution i Tredje världen, en evolution som är på en gång nationalistisk och folklig och som en dag skulle kunna leda fram till socialism, även om den kommer att stöta på hinder och opposition och får uppleva sin begränsning.

Det kubanska jordbruket blir mer och mer militariserat. Redan från jordreformens början spelade armén en väsentlig roll. Detta jordbruk dirigeras numera från en nationell militär kommandopost — *puesto de mando* — vars uppbyggnad jag bevittnade. Major Parra ville få mig att dela hans entusiasm genom att visa mig den reliefkarta över Kuba som snart skulle sättas upp i den stora salen, en jättestor karta av 27 meters längd och åtta meters bredd. I skrivande stund finns på den redan alla jordbruksplanerna utmärkta med ljuspunkter, som gör det möjligt att på en gång belysa alla risfält, alla citrusodlingar, alla betesmarker etc. Arrange-manget var ägnat att imponera stort på *utländska besökare*, en kategori som man kanske tar lite för mycket hänsyn till. Bara det faktum att en sådan karta finns ger gärna spridning åt uppfattningen att den nuvarande fördelningen av olika odlingar är en sorts *fulländad lösning*. Det skulle innebära ett farligt stillastående om man tvekade att ändra den.

Sådana *puesto de mando* har upprättats eller kommer att upprättas för provinserna, regionerna och planeringarna. Allt som har med jordbruket att göra blir så att säga kodifierat: varje be-fälsställe får från de underställda produktionsenheterna ta emot viss information, som kommer in dagligen, per vecka, per månad etc. Detta sker på olika sätt: per telefon, telex, radio,¹ telegram eller post. Man lägger med all rätt ned stor möda på att fastställa vilka informationer som behövs på den eller den nivån, hur ofta de bör komma in och på vilket sätt de bäst skall föras vidare. Problemet är svårt; om man informerar alltför flitigt dränks ledningen för produktionsenheterna i papper, vilket är fallet med förvaltningen av *granjas*. Man får då inte tillräckligt med tid över för produktivt arbete. Om ledningen inte får tillräckligt mycket information föreligger risken att de beslut som fattas inte är tillämpliga på den faktiska situationen; det är dock ledningen som på långt avstånd från arbetsplatsen fattar besluten.

När jag såg mina kubanska vänner diskutera denna fråga sökte jag ett svar i riktning mot mer decentralisering, mer initiativ och självständighet och följaktligen ansvar vid basen. Jag hejdade mig innan jag hann uttala ordet självstyre för basenheterna, något som skulle ha gjort att jag hade besköllts för jugoslaviskt kätter.

Denna militära organisation — och det är just det utmärkande för den — litar inte tillräckligt på basen. Alltför mycket beslutas på papperet på högre ort, vilket gör att de mobiliserade och lagindelade arbetarna bara utför order, precis som enkla soldater. Föreståndaren för ett

¹ Planeringscheferna eller ledarna för viktiga organ har vardera en sändar- och mottagarstation för radio installerad i sin jeep, så att de på sina resor står i ständig förbindelse med sitt centrum, kan få informationer och fatta viktiga beslut. Dessa radioanläggningar användes förut av Batistas polis och möjliggör för dem att hålla kontakt med fältradio (militär) och över huvud taget med all personal inom den inre och yttre säkerhetstjänsten. Det råder inget tvivel om att de avlyssnas av USA:s radio-spionbåtar.

område med risodlingar — underofficeren — får instruktioner om vad han skall göra dag för dag alltifrån dagen D, då den utsådda risvarianten börjar gro, ända till dagen D + 110 eller 120, den dag som man har räknat ut att skörd och tröskning bör äga rum.

Det kubanska jordbruket har emellertid en mängd uppgifter som är oändligt mycket mer komplicerade än vad som åligger en armé i fredstid. Metoden har dock flera fördelar. Den gör det möjligt att i ett slag *genomföra en rad reformer* över hela landet, utan att genom en många gånger besvärlig övertalningsprocedur behöva vinna böndernas frivilliga anslutning; många av dem är företagare som inte har tillräcklig utbildning för att snabbt fatta vad som krävs. Mängden gödningsämnen, materialet, odlingstekniken — allt bestäms på ”teknokratisk” nivå, där man *förmodas* vara väl förtrogen med den nyaste tekniken.

Vi har redan stött på åtskilliga svårigheter på fältet, och vi kommer att möta fler. De militärer som står i spetsen för arbetslagen har revolver i bältet, vilket jag finner besvärande även om det är begripligt med tanke på sabotagerisken. Jag har redan betonat att man på egendomarna i Central- och Sydamerika känner igen den som har makten, ägaren eller förvaltaren, på att han bär revolver, medan hans arbetare har en machete. En sådan maktsymbol ger inte precis något sympatiskt intryck.

2. Invasionsbrigaden Che Guevara

Den upprättades 1967-68 och försågs med 36 tungt utrustade plutoner, som var och en omfattade 117 man, 20 tunga traktorer och bulldozers och gjorde det möjligt att omvandla tiotusentals hektar jord till odlingar av sockerrör, ris eller pangola. Dessa nyodlingar påminner rätt mycket om rebellkolonnernas tio år tidigare, vilket betyder att arbetssättet är känslösbetonat och gerillamässigt och inte ger tillräckligt utrymme åt den ekonomiska bedömningen. Jag har redan betonat att man enligt planerna för de förbättrade betesmarkerna i Camaguey arbetade överallt samtidigt i stället för att systematiskt börja där man kunde förutse att investeringarna skulle bli mest räntabla.

Vad värre är: den arbetsmetod som används är utomordentligt brysk. För att kunna rycka upp träden med rötterna avlägsnar man en avsevärd del av den på organiska rester rika matjorden, som sopas undan med trädstammarna. Dessa läggs i rader och antänds, varefter myllan bränns och kväveföreningarna går upp i rök. Redan 1963 hade jag framhållit det ännu mycket farligare i att man skalar bort tunna jordlager som vilar på en grund av vattentät sandsten, *perdigón*, och ett skikt fullständigt ofruktbart järngrus.

Efter de förnäma karavanerna av bulldozers kommer INDAF:s anspråkslösa fotfolk, ”Forestals”, ett otal arbetare som med sina små yxor använder en oändlig massa tid för att hugga upp det virke som kan användas till stolpar, snickerier eller bränsle. Om man hade köpt en bulldozer mindre — det finns massor av dem som inte fullt utnyttjas, och det skulle räcka med att ordna förråden bättre och påskynda reparationerna — så skulle man för samma utländska valuta i stället ha kunnat köpa hundratals motorsågar, med vars hjälp en man kan utföra samma arbete som femtio. Prioriteringen av den *tyngsta* utrustningen innebär inte nödvändigtvis att man får det mest *ekonomiska* och produktiva utbytet av en given summa hårdvaluta. Sådana kalkyler tycks man hittills inte ha brytt sig om att göra på Kuba.

Denna hänsynslösa nyodling, som i Camaguey har ryckt bort alltför många träd som kunde ha givit skugga, skyddat slutningarna eller tjänat som fäste för stängseltråd etc., skapar stora områden som inte längre har något skydd mot en farligare vinderosion. Häckar som skyddar mot cykloner kommer visserligen att inruta landet, men det tar sin tid innan de blir planterade och vuxit tillräckligt högt. Det kommer att ta årtal. Under tiden kunde man ha låtit de stora träden stå kvar, tills vindskyddshäckarna har kommit en bit på väg. De träd som inte längre behövdes kunde man sedan ha sprängt bort med ammoniumnitrat, ett gödningsmedel som kan användas som sprängämne. På så sätt hade man fått bort dem utan bulldozerns farliga angrepp

på matjorden.

Fruktan för cykloner plågar Fidel, särskilt efter oktober 1963, då cyklonen Flora orsakade en översvämning på slättmarkerna i hela Oriente, där han var nära att förolyckas tillsammans med en trupp räddningsmanskap. Men *erosionen oroar honom mindre*. Ty denna påskyndas av den ogenomtänkta nyodlingen på alla småsluttningar, som sker utan att man vidtar tillräckligt allvarliga åtgärder för att motverka den. Vattenreservoarerna har konstruerats så att de inte skall slammas igen på 25 år. Om man skyddade reservoarernas alla vallar bättre och förbjöd odling på branta sluttningar, skulle man avsevärt kunna förlänga reservoarernas användningstid. Det skulle vara viktigare än de monumentala terrasserna i Pinar del Rio.

Bönderna i Sierra Maestra, som måste fortsätta att leva, skulle för detta ändamål behöva tilldelas jordlotter på svagt sluttande mark, som de skulle få i utbyte mot alltför kuperad. På det sättet skulle staten snabbare kunna skydda dessa brant sluttande områden, genom att på nytt plantera skog på dem eller lägga dem i vall. Men här stöter man på en ganska dogmatisk princip som säger att kubanska staten undan för undan skall köpa in all böndernas jord men *aldrig lämna dem någon mark* ens i tillfälligt utbyte. Följden har blivit att tusentals bondefamiljer i Sierran fortfarande brukar mycket brant mark och därigenom eroderar den. Till råga på allt är de ofta undersysselsatta, eftersom de inte har tillräckligt med jord, särskilt för husbehovsodling och grisuppfödning. Hade de mer slättmark till sitt förfogande — och det finns sådan mark — kunde de förse de närbelägna städerna med det kött som dessa nu lider brist på. Men böndernas jordbruk ses med oblida ögon och skall försvinna ...

Michel Gutelman² understryker att alla arbetare, traktorförare och officerare i Che Guevara-brigaden har samma lön, 160 pesos i månaden, utöver mat och husrum. Det bör påpekas att detta ger dem en privilegierad ställning jämfört med de vanliga arbetarna på *granjas* och planenheter; dessa tjänar mellan 85 och 120 pesos i månaden och får i allmänhet betala sitt uppehälle själva. Jämlikheten i denna brigad är för övrigt inte genomförd i armén, där man i allmänhet har tre olika slags mathållning, en för officerarna, en för underofficerarna och de stamanställda och slutligen en tredje för rekryterna, som inte känner någon lust att varenda dag säga att ”soppan är bra”, särskilt när de hör vad deras kamrater som passar upp i officersmässarna har att berätta.

3. Jordbruket i arméns hand; ett övningsfält för militärerna

Först gjorde man slut på ett kapitalistiskt jordbruk, som var behäftat med stora brister (otillräckligt utnyttjad mark och arbetskraft) men hade en tämligen effektiv uppbyggnad. Det socialistiska jordbruk som efterträdde det gamla, de kooperativa jordbruken och *granjas*, mobiliserade alla tillgängliga resurser och skaffade sig maskinell utrustning till övermått men utan att lyckas lika bra med att organisera arbetet. Ett indirekt erkännande av misslyckandet är den pågående nyorienteringen med hjälp av specialplaner, som vi nu närmare skall granska. Parallellt med denna framträder inom ramen för den revolutionära *offensiven militariseringen av hela den kubanska ekonomin*.

Alla poster av vikt anförtros hädanefters åt armén, och alla mer betydande företag har som chefer en major, en kapten eller en löjtnant. Detta utvidgande av arméns uppgifter förefaller ha satts i verket i oktober 1967 genom tillkomsten av brigaden Che Guevara. Nästan tusen bandtraktorer, bulldozers och stridsvagnar hade sammanförts på slätterna vid Cauto. Castro själv gav signal till start, när han stående i sin kommandobil mönstrade de mekaniserade trupperna.³ Denna brigad skall ”nedgöra” sin nya fiende, naturen, genom att utan urskillning

² I efterskriften till den italienska upplagan av *l'Agriculture socialisée à Cuba* (Maspéro), publicerad 1969 av *Les Études rurales*.

³ Samma militära ceremoni 1969 med kvinnobataljoner av Piccolino, små italienska traktorer. Vilket slöseri med tid!

slå ned allt som utgjorde öns tjusning, besjungen bl. a. av Kolumbus och Alexander von Humboldt.

Det rör sig om ett riktigt krig, där man utfärdar kommunikéer. Men när armén väl har farit igenom Camaguey sprider den sig i små grupper och man hör inte så mycket om den. I april 1968 kommer den till Las Villas, men kolonnen har tänjts ut avsevärt och eftertruppen är fortfarande kvar vid Cauto. Under 1969 hör man ibland att en eller annan planeringsenhet har fått hjälp av delar av denna brigad. Slutligen löses den upp och uppgår i DAP, en specialavdelning inom armén för maskiner till jordbrukets hjälp, som snart (i juni 1969) också lägger under sig vattentillgångarna.

Det rör sig här om ett verkligt besittningstagande av ett illa skött socialistiskt jordbruk, genomfört av armén; ty det är den som leder hela motoriseringen. ”Dessa 50 000 traktorer,⁴ mer eller mindre illa underhållna av okunniga jordbrukare, kan ju bli en utmärkt rekrytskola för oss”, lär en känd major ha sagt. Från mars—april 1968 utbyts föreståndarna för *granjas* maskinparker mot löjtnanter, och de militariserade traktorförarna får fast sold (alltså ingen övertid), militär arbetstid, 25 dagars arbete i ett sträck utan avbrott för söndagar och fem dagars permission i månaden — när arbetet så medger.

Skolor för traktorförare och motorförare upprättas, och de fungerar samtidigt som skolor för de nya rekryterna. Man arbetar på högsta växeln med gasen i botten, man visar på utomordentliga rekord — tjugofyra, sedan sjuttiotvå timmars arbete utan avbrott!! Stridsvagnarna, från vilka man har tagit bort kanontornen, kopplas ihop två och två med en grov kätting och fäller alla träd utan att spara dem som hade bort få stå kvar. Men det är en imponerande syn att se alla dessa träd falla som halmstrån, i den mån de inte är så motsträviga att t. o. m. de kraftiga sovjetiska motorerna går bet på dem.

Utom att vara ett irriterande problem som man hoppas kunna lösa blir jordbruket på det sättet också ett *utmärkt övningsfält för armén*. Militariseringen påskyndas för att komma till rätta med den allmänna oredan, liksom med det passiva motståndet från det växande antalet ovilliga arbetare. Den kubanska befolkningen råkar mer och mer i händerna på partiet och armén, som det blir svårt att märka skillnaden på, eftersom uniformen gör dem lika och alla bär revolver.

4. Nomadismen tar död på bondgården

En *granja* med 2 000 hektar risfält hade som fast personal bara en föreståndare, de som skötte hushållet (lagerföreståndare och kocka) samt två gamla nästan pensionerade uppsyningsmän. Allt det övriga arbetet utfördes (i början av 1969) av brigader som avlöste varandra. Mer än tusen man kom och for under en sådan kampanj, och de flesta stannade en eller två veckor, ibland mindre än en vecka. Föreståndaren gjorde vad han kunde, men han hade bara att *verkställa* en rad ibland motstridiga order, som lika ofta förmedlades per kortvågsradio (ständig avlyssning) som genom oväntade besök. När som helst på dygnet kan några tjänstemän komma från provinsplaneringen (80 km därifrån) eller t. o. m. från departementen. Uppsyningsmännen insåg mycket väl hur obetydliga de var och fogade sig ...

Dessa företag är alltså *inte längre några lantbruk* i egentlig mening, sådana som disponerar sin arbetskraft, sin materiel och sin boskap och som framför allt har *förmåga till initiativ*. Under denna kampanj har man anordnat två försök med uppfödning och sockerrörsodling, men båda har misslyckats. Hädanefter finns det ingen som är reellt *ansvarig* för odlingar, där personal från olika håll och materiel, även den nomadisk, följer i vågor på varandra. Arbets-

⁴ I oktober 1969, när de 15 brasilianska revolutionärerna som så listigt befriades genom att Förenta staternas ambassadör togs som gisslan, anlände till Kuba, sade Fidel till dem: ”1959 hade vi 300 000 fordon inberäknat 5 000 traktorer”. Mycket bra, men han glömde att tala om för dem hur många fordon och traktorer som nu befinner sig i kördugligt skick.

kraft och materiel beordras till de platser där bristen är störst, och alltid under stort bråk. Man förlorar mycket tid, inte bara på förflyttningarna utan också på att installera och organisera varje depå. Ofta läggs denna ned innan den har börjat fungera ordentligt. Man kan lämna en överbefolkad depå där maskinerna står i vägen för varandra och så hamna på stora, tomma jordbruk, där det inte finns någon som kan ge besked om något.

Därför är också planerna alltid försenade. Man får då lov att arbeta för snabbt, och vi har sett att det gick ut över kvalitén på arbetet. Materielens uppdelning på rörliga brigader som inte har med produktionsenheterna att göra påminner en smula om det beryktade sovjetiska systemet med maskin- och traktorstationer, MTS, osaligt i åminnelse. Stationen låg alltid i gräl med "sina" kolchoser, och till slut blev det nödvändigt att avskaffa systemet. Arbetarna flyttas ständigt, bor i baracker och kan inte leva ett ordnat familjeliv. De är inte tilltalade av livet som lantarbetare, ty arbetet är alltför dåligt betalt⁵ och föga ansett. Ingen har tillräckligt långvarig och noggrann översyn över odlingarna, utom möjligen de som är specialister på insekter och sjukdomar. Vi har alltid understrukt att jordbrukslära är *en vetenskap som skall studeras på stället*. Även om den moderna utvecklingen reducerar giltigheten av denna sanning, eftersom människan allt bättre behärskar naturen, upphävs den inte. För att kunna råda över naturen måste man förstå den, vilket kräver *långvarigt* studium.

På stationerna verkställs beslut som har fattats på planeringsnivå, på platser som säkert inte är belägna så långt från de berörda fälten som Havanna var i förhållande till sina *granjas* 1963. Men vid varje steg händer det oväntade saker, regn eller motorstopp, som inte kan förutses i de mest detaljerade arbetsscheman. För att rätta till och anpassa det efter omständigheterna behövs det mera initiativ, och i synnerhet bör var och en ha ett minimum av produktionsmedel till sitt förfogande. Arbeta i stor skala har sitt största berättigande i att materielen utnyttjas helt och fullt, något som dock visar sig omöjligt att uppnå med detta system. Detta kommer en att tvivla på dess lämplighet.

5. Den fullständiga monokulturen utesluter växelbruk och förening av jordbruk och boskapsskötsel

Vi har påpekat de stora nackdelarna med den överdrivna differentieringen på *granjas* och de många fördelarna i specialiseringen. Men om man alltför hastigt går över till motsatt ytterlighet, absolut monokultur, stryker man lite snabbt ett streck över alla slag av växelbruk, även de ändamålsenliga.⁶ Det är visserligen sant att detta inte längre anses så absolut nödvändigt som man fick lära sig i gamla läroböcker. Men är det verkligen välbetänkt att alltid på samma ställe — vilket man enligt planerna skall göra — odla kort-cykliska växter som banan, ananas eller melonträd? Detta återstår att bevisa. Bananen anses ha mycket lång livstid på Kuba, och därför planteras den med mycket stora avstånd, fyra gånger fyra meter. De flesta växter på Kuba planteras med för stora avstånd, t. ex. majs, vilket var förståeligt förr, då jorden ofta var mager och dåligt vattnad.

Man har inte tillräckligt insett att den betydande tillförseln av gödningsmedel och vatten gör att man måste plantera och så tätare för att till fullo kunna utnyttja dessa nya dyrbara produktionsfaktorer. De nyare bananplantorna⁷ sätts ofta på en och en halv gång två meter, men de står sig inte längre än 30 månader, precis lagom för att man skall få två skördar. Rundmaskarna har under dessa förhållanden inte haft så lång tid på sig att göra någon större skada på rötterna. Om en bananplantering följs av en tillfällig *pangola*äng får man på tre eller fyra år bort dessa rundmaskar, vilket utgör en synnerligen ekonomisk bekämpningsmetod. De importerade skadebekämpningsmedlen kostar mycket pengar och kan rubba en mycket nyttig

⁵ 85 pesos i månaden för vanliga arbetare, 160 till 200 pesos för en mekaniker, 260 till 300 pesos för en ung agronomingenjör, och avgift för kantinen: 6 till 12 pesos i månaden (arbetare och befäl).

⁶ Växelbruk på samma mark med olika växtslag.

⁷ T. ex. på Martinique.

biologisk balans.

Planens monokultur skiljer godtyckligt växtodlingen från boskapsuppfödningen. Det är bara sockerrörens blad som man tänker sig att i större skala tillvarata som fodermedel, något som jag livligt rekommenderade redan 1960. Men bananbladen är rika på protein och skulle med täta nyplanteringar ge lika mycket foder som en medelgod vall. Om man alternerar med fodervall och åker krävs långa skiften för att traktorarbetet inte skall bli för dyrt. Detta förutsätter att man använder flyttbara stängsel, som t. ex. elektriska, för att vallen rationellt skall kunna användas för intensivbete. Blasten från grönsaksodlingarna slängs idag i allmänhet bort, fast den skulle kunna tjäna till föda åt kor och grisar, som fallet är i handelsträdgårdarna kring Aten. Detta skulle också öka boskapsbeståndet, mjölk- och köttproduktionen och tillgången på gödsel. Grisarna på södra delen av Pinjeön får all sin mat från Havanna, trots att man skulle kunna få fram en stor del av deras föda på platsen till betydligt mindre kostnader och utan transporter.

Det är sant att de modernaste metoderna i Förenta staterna kräver specialiserade djuruppfödningssfabriker, och trots att grannen i norr betraktas som fiende upphör inte kubanerna att imponeras. Men detta särskiljande av jordbruk och djuruppfödning och dessa industriella, mycket specialiserade anläggningar uppträdde i Förenta staterna först på ett allmänt ekonomiskt utvecklingsstadium som låg vida högre än Kubas 1969-70. Man producerar majs till lägre kostnad än vallväxter i majsbältet söder om Chicago, medan motsatsen är fallet på Kuba, något som Fidel framhöll för doktor Preston på Kreatursuppfödningssinstitutets kongress i april 1969. Transportkostnaderna är också betydligt högre på Kuba trots öns ringa storlek. För Pinjeön liksom för Korsika — måste man räkna med lastning och lossning av båtarna.

6. Planer av jätteformat förutsätter exceptionellt långt driven organisation

På den provisoriska "puesto de mandel" för provinsen Oriente, som då låg i Bayamo, får jag förklarat för mig hur provinsens hela jordbruk skall organiseras. Jag berömmar det skenbart rationella i uppläggningsplanen men tillåter mig anmärka att jag hyser "en aning oro" för hur den praktiskt och konkret skall genomföras på fältet. "En aning oro", upprepar den för jordbruksplanen ansvarige kapten Charandan stående i givakt — vi är militärer och civila om varandra — och tillägger: "Men jag är i högsta grad orolig". Han har mycket väl fattat ironin i mina ord och visar sig vara fullt medveten om alla de svårigheter som kommer att dyka upp. Hans kollega som har ansvaret för experiment-Verksamheten i provinsen ber mig att skaffa honom en bok om organisering av jordbruksarbete. Jag tror inte att Piel-Desruisseaux kan ge honom svar på alla hans problem, eftersom driften inte sker i samma skala som i Frankrike. Jag råder honom att studera östtyska eller ungerska arbeten i frågan snarare än sovjetiska.

Enheter av denna omfattning, som sträcker sig över tiotusentals, ja, hundrausentals hektar och står under en alltför centraliserad ledning, fordrar först och främst fullständigt enastående organisationsförmågor, som är högt betalda nog i utvecklade länder och *färdigutbildas först på ett högt stadium av utveckling*. Denna kapacitet saknas ännu i hög grad på Kuba 1969. Detta är normalt, eftersom det är typiskt för underutvecklingen. Man begär av folk som inte håller måttet att de skall klara uppgifter som skulle överväldiga även specialister. De lokala befälsposterna är försedda med föga utbildade rådgivare som inte lyssnar till dem som begriper mer än de själva. Här har man också velat hoppa över en del etapper i utvecklingen, vilket inte är bästa sättet att lyckas.

Planerna utarbetas hastigt på basis av alltför ytliga förstudier eller kanske inga alls. Att lita till erfarenhet och sunt förnuft kan leda till vissa framgångar men även till katastrofer. Genom att avskaffa de självägande bönderna förkastar man större delen av deras på lokal erfarenhet grundade vetande, som dock skulle gjort det möjligt att undvika de allra grövsta av de tidigare uppräknade misstagen. Låt oss härtill lägga pumporna i Ciégo de Avila som ruttnade under juni—juli 1969, eftersom man hade satt dem över tiotals hektar på illa dränerade fält.

7. Alltför likriktade arbetsplaner

Var och en får alltså en plan eller ett schema, som vanligen utarbetats vid den nationella centralen eller provinscentralen och som han har att följa. Man beslutar att femtiofyra hektar betesmark, besådd med *pangola* (4 *caballerías*), tillsammans med 27 hektar slåtterfoder, skall föda 288 mjölkkor F 1. Överallt byggs också ladugårdar för detta antal kor i enlighet med de planer som utarbetats på högre ort. Så börjar man med maskinmjölkning och en annan typ av byggnader tillrås. Uppdelningen av betesmarken i mycket små skiften försiggår enligt den metod som utarbetats av Voisin.⁸ Denne jordbrukare från Dieppe kunde genomföra en sådan rutindelning på ett synnerligen ekonomiskt sätt, ty han hade fått stora krigsskadestånd. Fidel Castro uppfattade hans bok *la Productivité de l'herbe* (som har en del intressanta inslag) *litet väl mycket som ett evangelium*, och nu påbjuder han att dessa små betesmarker behandlas enhetligt med samma mängd gödningsmedelskoncentrat överallt.

Detta system tillåter, såsom vi redan har sagt, att man snabbt kan genomföra det första steget, men det bromsar senare framsteg vilka måste anpassas mer efter de lokala förhållandena. I ett sådant schema förutsätts intensiteten i jordbruket vara densamma på alla ställen, trots att de av naturen mer bördiga områdena eller sådana som är väl bevattnade, ekonomiskt kan utvecklas bättre än andra. Alla håller samma utvecklingstakt, fastän de kunnigare eller mer påhittiga borde ha möjlighet att gå längre och pröva tekniska nyheter, t. ex. elektriska stängsel. Man måste också räkna med en eventuell bristsituation, då det alltid fattas något som gör att fastställda scheman inte kan fullföljas exakt som de är planerade. Under vintern 1968-69, i Guínésregionen sydost om Havanna, kunde man på grund av brist på arbetskraft och maskiner inte skörda 40 % av *malangas* eller *taros*, vilka är så omtyckta av kubanska husmödrar och deras barn. Om man hade mobiliserat stadsbor till skörden och lovat dem i lön 15 eller 20 % av de upptagna rotfrukterna, skulle knappast något ha gått till spillo, ty man skulle ha fått så mycket frivillig arbetskraft man behövde: nu rekommenderar jag åter — oförbätterlig som jag är — vissa materiella drivkrafter för att öka arbetslusten.

Jag har velat påvisa att dessa planer är osmidiga, att de lämnar för lite utrymme åt initiativ och inte tar tillräcklig hänsyn till *produktionskostnaderna*. De är inte heller dynamiska. Det vore bättre att exempelvis börja med blygsamma ladugårdar och ge dem tillfälle att expandera allt efter som betena visade sina verkliga möjligheter. Även om planerna måste vara smidiga, så kan däremot grundstrukturen inte fortsätta att ideligen ändras utan att svåra olägenheter uppstår. Nu har *det kubanska jordbruket befunnit sig i ständig omvandling i elva år*, och varje förändring kostar mycket pengar. Detta kan ge besökaren en förklaring till svårigheterna, men det vore bättre att inte driva systemet till övermått. Och varför skall man överallt tillämpa en så likformig planering? Många århundradens erfarenhet säger att sockerröret lämpar sig utmärkt för monokultur och att ständigt odlas i samma jordmån. Detta innebär ingalunda att den engelska *ley-farming*, en växling mellan betesmark och åkrar, inte fortfarande har en viss betydelse genom att matjorden förnyas ...

8. Den utländska tekniska hjälpen utnyttjas illa

Vi skall nämna ett annat exempel på de höga kostnaderna för alltför ambitiösa projekt och den oreda som byråkratin skapar, även om den är militariserad. En grupp franska tekniker skickades till Kuba i slutet av 1967 för att genomföra risplanteringar på plana terrasser med användande av fransk materiel: vägskrapor, gräv- och schaktningsmaskiner. 1968 upptäckte kubanerna att vägskraporna kunde användas till mycket annat. Av 50 vägskrapor som var avsedda för de tre franska grupperna fick en grupp 17 och en annan 5 — vilka förblev praktiskt taget obrukbara under ett halvt år, därför att de tillhörande traktorerna hade sänts på annat håll.

⁸ Hastigt avliden på Kuba, där han fick statsbegravning. Hans namn har getts till ett flertal institutioner, liksom en revolutionshjältes.

Efter ett sammanträde med Castro den 10 december 1968 bestämde man att på i 340 hektar söder om Havanna plana risfält skulle anläggas med hjälp av 25 vägskrapor, innan majregnen kom.

Den 15 december överlämnar fransmännen utkast till projektet och får då veta att de måste nöja sig med 10 vägskrapor och börja arbetet den 22 december. Mot slutet av samma månad flyttar man det för anläggningen utsedda området 60 km åt öster, ty — vi återkommer till saken — den blivande autostradan skall gå fram där! Ytterligare en månad förflyter innan en kommission gör en alltför summarisk topografisk översikt över zonen. Den 2 februari beslutar man tillsammans med Jésus Betancourt att inte färdigställa mer än 330 hektar, men man måste få en mer detaljerad topografisk rapport innan man tar dit maskinerna. Efter ett nytt sammanträde med Bétancourts närmaste man ombeds experten att nöja sig med ... 13 hektar, dvs. 1 % av det ursprungliga projektet, och 2 vägskrapor. Expertens föreslår emellertid att man i så fall skall göra i ordning 54 hektar, om han får topografer.

De studenter som avdelats för detta arbete hade under tiden sysselsatts på annat håll. Emellertid kommer 30 elever i risodlingsteknik att vara disponibla efter den 1 mars för 50 km risfält. Men i fjorton dagar får de vänta på lastbilen som skall transportera dem — de skulle ha kommit fortare fram om de *gått*! Äntligen är de på plats, och efter tre dagars forcerad utbildning (de visar mycket god vilja) har de lärt sig praktisk topografi. På fjorton dagar åstadkommer de en oklanderlig beskrivning. Dessa ungdomar får då order att återgå till sitt institut, och de far sin väg, förargade och besvikna, eftersom de tycker att de har arbetat förgäves. Partiets representant sätter sin revolutionära ära i pant på att arbetet skall genomföras.

Vägskraporna anländer dagen efter, den 19 april, men då finns inte studenterna kvar för att hjälpa förarna att verkställa markutjämningen. Man måste lära dem hur arbetet går till i praktiken, ty de personer som utbildats i denna teknik har skickats ut på sockerrörsskörd. Den ena vägskrapan blir genast stående med något fel, den andra börjar arbetet på morgonen den 21 april. Redan klockan 3 börjar en rad störtskurar, tidigare än vanligt, och då är det för sent, allt är förgjort. ”Vi får ta itu med det igen i oktober”. Fransmannen förklarar då att han ”är utled på att få betalt för att ingenting göra och till på köpet *med utländsk valuta som har sparats genom att dra in på maten för det kubanska folket*”. Han vägrar att stanna kvar.⁹

En av hans kolleger hade fört anteckningar över den effektiva arbetstiden per arbetsdag för skörde- och tröskmaskinerna under risskörden: han hade fått den till *två timmar och tjugo minuter!* Hade man organiserat skörden kooperativt, där *alla skulle haft intresse av att det hela fungerade*, då hade man med säkerhet inte nått ett sämre resultat, vilket knappast är möjligt. En bättre organisation som tog hänsyn till de *verkliga* förhållandena (förmåga, mentalitet ...) och inte till vad man önskade, skulle ha gjort det möjligt att minska materielanskaffningen samtidigt som mer arbete uträttades. Besparingar av både tid och hårdvaluta skulle kunna lösa livsmedelsproblemet. *Livsmedelsbristen på Kuba beror, till stor del, på den dogmatiska inställningen hos de styrande*, vilket inte utesluter andra orsaker.

9. Genom att själv vilja bestämma allt i detalj ställer Castro ibland till ore

Fidel Castro har, när allt kommer omkring, bara tillit till sig själv och *kan inte helt överlåta ansvaret åt andra*. Han är alltid den ende ledaren, han anser att han måste se allt med egna ögon, själv ställa allt tillrätta. Det är sant att han är den som sporrar de andra, hans mål inspirerar till ansträngningar, hans tal väcker fortfarande en viss hänförelse, särskilt bland hans trognaste anhängare, sockerarbetarna. Men när han kommer med överdrivna löften, är det många bland de kubanska åhörarna som stänger av radion, för de tror inte längre på sådant. Han vill göra allt själv, och han har för många idéer på en gång, jämt och ständigt,

⁹ Öststaternas tekniker är ännu hårdare i sina domar över den kubanska bristen på effektivitet och över att de inte utnyttjas till fullo, vilket gör dem minst lika upprörda.

saker som han vill genomföra i verkligheten utan att sätta sig in i svårigheterna.

Låt oss följa honom på hans rundfärder. Rätt som det är kommer han till en bro i dåligt skick: han ger order att den skall repareras *genast*. Femtio kilometer längre bort kör hans jeep fast i oktoberleran på en starkt skadad väg, och han har ett väldigt besvär att komma loss: ”Här skall ni göra en verkligt fin, asfalterad väg åt mig.” En annan gång (då är det torrperiod) lägger han märke till att en odlad zon uppenbarligen lider av torkan: ”Här i trakten skall ni bygga en *micropresa*”, en liten damm. På ett annat ställe verkar odlingarna att vara mer försummade än annorstädes: ”Jag vill ha en lantbruksskola i den här sektorn.”

Jag vill, jag vill göra allt, på stunden, och alltsammans är nödvändigt, allt är uttryck för en odiskutabelt god vilja att göra det bästa. Hans order noteras undan för undan av hans omgivning, hans minsta ord avlyssnas med respekt och upptages ofta på band. Alltsammans delges den provins som nu har det största ansvaret: framstegsvänlig decentralisation, man behöver inte längre så ofta vända sig till huvudstaden. Men de olyckliga provinsteknikerna har vid årets början fått sig tilldelade sina officiella arbetsprogram, vilka har upprättats i samarbete mellan planeringsrådet och de tekniska ministerierna. För att genomföra dessa planeringar har de tilldelats motsvarande hjälpmedel som vanligen är mycket snålt tillmätta.

Den allmänna oredan minskar effektiviteten hos dessa hjälpmedel, och programmen blir ofta försenade. Men Fidels idéer skapar därtill ett verkligt officiöst program som är minst lika kategoriskt som det första. Man försöker då att genomföra alltsammans, men samma bulldozer kan inte samtidigt hålla på med vägarbeten och göra dammbyggnader. Följden blir att man gör lite av det ena och lite av det andra och förlorar på så sätt ännu mer tid genom att ofta flytta utrustningen, och effekten blir betydligt mindre genom att arbetet sprids ut på så många håll; ibland ointetgörs den helt och hållet, som ovan nämnts.

10. Den japanska gödseln eller universalmedlet

När Fidel Castro frågar ut en japansk risodlare, får han veta att hemligheten med den japanska avkastningen, tre gånger större per hektar än den kubanska, ligger i ett kraftigt gödningsämne som är mycket rikt på pottaska och hindrar att skörden slås ned av oväder. Ett rationellt schema skulle ha inneburit att man prövade denna sammansättning på sex små provstationer som just har satts upp i flera provinser, med jordlotter avsedda för upprepade prov för att fastställa skillnaden i jordmån. På tal om sådana försök kritiserade Castro skarpt Institutet för boskapsuppfödning och sade föraktfullt: ”Fem upprepningar, fem misstag.” Att på det sättet förneka värdet av statistiska beräkningar¹⁰ bevisar att hans vetenskapliga skolning i vissa avseenden lämnar åtskilligt övrigt att önska. Detta skulle ju vara fullt förståeligt hos en statschef, bara han inte gjorde anspråk på att själv begripa allting.

På sina rundresor ger han alltså order om att ”prova ut” den japanska sammansättningen¹¹ på tre stora fält, tillsammans omfattande över 1 000 ha, ”för att se vad som händer”. Försöket genomförs under torrperioden (1968-69), då det inte föreligger någon risk att skörden skall lägga sig och då alltså behovet av pottaska är mindre. Men den omständigheten att *Fidel själv* ger order om provet lämnar åt detta många extra chanser att lyckas, vilka inte har något med vetenskapliga fakta att göra. För ”Fidels prov” väljer man givetvis ut den bästa jord, det bästa utsädet, de gynnsammaste dagarna för de bästa plantorna, de omsorgsfullaste och mest avancerade odlingsmetoderna. Den gamla beprövade sammansättningen av gödsel, som vid jämförelse blir högst ogynnsamt behandlad, har då inte stora utsikter att ge större avkastning — vilket, om så vore, skulle kunna framkalla ett av Fidels berömda vredesutbrott.

Fidel nöjer sig inte längre med sina militära och politiska framgångar och med sitt obestrid-

¹⁰ Kalkyler, utan vilka man inte hade kunnat välja ut ”mirakelriset” från Filippinerna, vilket har varit så lämpligt för Kuba.

¹¹ 18 % kväve, 24 % fosfat, 18 % pottaska.

liga värde som människa. Han måste också bli erkänd som den främste när det gäller vetenskapliga undersökningar och förmåga att lära ut jordbrukskunskap. Han är den som vet allt, och bönderna blir hänryckta av beundran. Efter att ha vinkat dem åt sidan vill han bevisa för forskare i boskapsuppfödning, sådana som Preston och Willis, och för dem som har ansvar för genomförande av planerna, att han är den duktigaste — om inte rentav den ende duktige — när det gäller att göra en syntes mellan vetenskap och sunt förnuft. Han inbjuder utlänningar att komma och behåller deras informationer länge för sig själv, för att sedan kunna skryta med att vara ”den som åstadkommer underverken”.

11. Storslagna projekt som är fel upplagda eller förhastade

I södra Camaguey odlar man upp ett område på 440 hektar för att där föröka rissorten I R 8; arbetet skulle behöva kompletteras med en dräneringskanal. Den som stod i spetsen för projektet insåg att man måste ha en sådan kanal, men han har förflyttats, och hans efterträdare säger att han skall klara av saken ”med dynamit, för det går fortare” ... men ingenting görs. Efter de häftiga regnen i juni står dessa 440 hektar, av vilka vart och ett producerar 4 ton välmoget utsädesris, under en meter vatten; riset är förstört ...

För att snabbare kunna sprida de nya risvarianterna föreslår en expert att man sätter plantorna under ett plastskydd. Fidel mobiliserar under en månad 200 frivilliga från Partiet att *för hand* odla upp 6 hektar risanläggningar i terrasser på kuperad mark (när det finns så mycket slättmark på Kuba). För att påskynda tillväxten av riset tolkar han experternas råd på sitt eget sätt och låter på odlingarna installera 3 000 stora lampor, riktiga cirkusstrålkastare på 4 meter höga stolpar ”för att fortsätta att ge dem värme”. Han glömmer att den varma luften stiger uppåt och även att alltför stark belysning under alltför lång tid försenar mognaden hos vissa varianter. Det värsta är att ingen i hans tekniska medhjälparstab törs påpeka hans misstag (hans talrika misstag).

Allt efter som svårigheterna hopar sig begär Castro av sina landsmän att de inte skall hänga upp sig på det aktuella läget utan i stället rikta blicken mot en horisont som blir mer och mer avlägsen¹², exempelvis 1980. Och han tecknar en allt mer idyllisk bild av den tiden: en vision som skall bli verklighet under förutsättning att man antar ett arbetsprogram som blir mer och mer överdrivet, särskilt för den som i första hand tänker på kubanernas dagliga ris.

Man har planer på att genom torrläggning utvinna bördig jord i Cienaga de Zapata. Jag hoppas att innan detta arbete påbörjas någon kommer att resa till Holland, där kubanerna kan få se att man har börjat med ett litet försöksområde. Man vill framför allt förbättra hela Ungdomens ö. Vår alltför hastiga resa dit har redan givit anledning till en del anmärkningar, och många undersökningar måste snabbt göras. Planen på att anlägga en väg över vattnet till denna ö skulle behöva åtföljas av en ordentligt uppgjord kostnadskalkyl både i fråga om material, valuta och arbete. Andra torrläggingsprojekt, såsom att förena Cayos med fastlandet, bör också utredas. Om man fortsätter att i praktiken försöka omsätta sådana planer utan att ha underkastat dem grundligare studier är det risk för att historiens dom över Castro kommer att bli sträng i lika hög grad som berömmande.

12. Allt för den utländske besökaren

Castro förstår sig emellertid på jordbruk, och många av hans beslut är väl grundade. Han har varit och är fortfarande en faktor som bidrar till att påskynda framstegen på jordbrukets område efter att ha prioriterat detta. Men han har också i alltför hög grad prioriterat sockret och särskilt stött bort många skickliga tekniker,¹³ som han har gjort besvikna och slutligen drivit

¹² Horisonten är en linje som enligt definitionen avlägsnar sig allt mer ju närmare man kommer den!

¹³ ”Man skulle betala de gamla agronomerna 1 000 pesos för att inte göra någonting, och det skulle man tjäna mycket på”, sade mig denne diplomat, en vän till Fidel. Men de gamla advokaterna, varför skall de trängas på

över till oppositionen: jag vill inte nämna några namn för att inte skada dem. Den som opponerar sig mot hans idéer blir kvickt undanpetad. Följaktligen, när han lagt fram något föga välgrundat förslag, är det *ingen som opponerar sig längre*, om vederbörande är angelägen om att behålla sin plats, vilket är det vanliga. Castros omgivning förefaller att föga sig efter honom med en blandning av fruktan och beundran.

De första risodlingarna söder om Havanna hade, enligt den första planen, delvis förlagts till lerjorden i Matanzas, en stenig jordmån som släpper igenom för mycket vatten, olämplig för ris men mycket passande för andra växtslag. De franska teknikerna har svårigheter med att få riset att trivas i sumpmarker. Nu vill Fidel att den södra autostradan skall gå tvärs genom risodlingarna, trots att det smala bältet av sumpmarker kommer att kräva enormt mycket och onödigt arbete. Man måste påla med tiotusentals ton betong i gyttn och föra dit tiotusentals lastbilar med jord för att göra en vägbank, som alltid kommer att vara ömtålig. Något längre norrut finner man samma sorts lerjord som i Matanzas men vilande på kalksten. Autostradan skulle där kosta oändligt mycket mindre; den skulle bli bättre och dessutom gå genom mer befolkade trakter. ”Jag vill att man skall kunna se riset på båda sidor om vägen”, lär Fidel ha svarat. Om detta är sant, så är en sådan invändning inte värdig en ledare som borde hysa omtanke om ekonomin, alltså om sitt folks välfärd. Så svarar inte en socialist utan snarare en storgodsägare.

Hamnen i Havanna bör få ökade möjligheter att magasinera gods, ty odlingarna i provinsen (citrusfrukter, ananas, bananer, kaffe, grönsaker) och de nya fabrikerna kommer att öka handeln betydligt. Följaktligen bör man bakom hamnen skapa ett nytt område med magasin, och planeringsinstitutet hade utsett en tomt som var mycket lämplig för sådana magasin: alldeles bakom hamnen, inga gamla byggnader att riva, goda väg- och järnvägsförbindelser, etc.

Fidel bestämmer med ett penndrag att denna sektor skall utnyttjas på samma sätt som resten av bältet runt Havanna, dvs. planteras med fruktträd och mellan dem inströdda, tillfälligt odlade kaffebuskar. Detta provisorium har inte räckt så länge, och större delen av de tynande kaffebuskarna har redan grävts upp. Varje fruktträd som finns kvar sannerligen inte många — omges med ett skyddsnät, och Fidel vill nu anlägga gräsmattor och föda upp får där. Men varför ha får alldeles inpå en stad som har så stort behov av färsk mjölk, en produkt som kräver minsta möjliga lagringstid och minsta transportkostnad? Bakom denna plan anar jag utländska besökare, bland vilka många så lätt blir imponerade. Ett exempel på detta är fransmannen Barberot, som förestår byrån för jordbrukets utveckling och som i december 1968 höll ett onyanserat lovtal i den franska televisionen över vad Kuba åstadkommit.

Först kan man ju visa denne besökare Havanna, prostitutionens och hasardspelets huvudstad — kort sagt ett centrum för den kapitalistiska epokens alla laster. Några kilometers bilfärd därifrån befinner han sig vid foten av kullar med nyplanterad skog, konstgjorda sjöar, terrasser som motverkar jorderosion (sådana saknas längre bort, där de skulle vara). I förgrunden betar fåren bland fruktträdgårdarna! Kan man tänka sig något mera idylliskt — ”Trianon” i socialistisk ram! Kontrasten kommer med säkerhet att tilltala den progressiva stadsbon, särskilt om han är övertygad på förhand och väntar sig att man ger honom en idyllisk bild av de socialistiska åtgärderna.

I juli 1969 påbörjas autostradan Havanna—Santiago de Cuba. Första sträckan från huvudstaden räknat har åtta filer, fyra i varje riktning. I ett nummer av *Granma*¹⁴ finns en bild som tagits efter att man hade placerat alla överkomliga tunga fordon i bredd över hela vägbanan för att riktigt visa hur enormt bred den är, i sanning imponerande, icke mindre än 35 meter.

ämbetsverken? skulle man kunna svara. Kineserna har utnyttjat de gamla teknikerna. ”Men dom där kineserna arbetar ju fortfarande för hand.” I vilken föraktfull ton detta sägs! Om amerikanerna och ryssarna per invånare hade investerat lika mycket i Kina som på Kuba, skulle situationen där vara en annan! ...

¹⁴ Juli 1969.

Fotograferingen tog från arbetet en tid som överallt annanstans skulle ha ansetts för dyrbar för sådant; men inte på Kuba, ty *propagandan går före allt annat*.

När detta projekt diskuterades vid markplaneringen, anmärkte en major — det fordrades denna rang för att ta sig en sådan frihet — helt försvunnen att revolutionen inte ville ha några privatbilar (de finns fortfarande) och följaktligen skulle två filer i vardera riktningen gott och väl räcka till för den trafik som man kunde räkna med under de närmaste åren (lastbilar, bussar, servicebilar, traktorer ..). Det vore tillräckligt om man utsåg plats för eventuella breddningar. Men Fidel hade just läst två storslagna böcker om de olympiska spelen i Japan med utomordentliga fotografier av autostradorna och deras tillfarter: ”Japanerna som är mer... än vi, har gjort det, och vi skulle inte kunna göra det?” Alla tittar på varandra, häpna över denna reaktion som man kunde vänta sig från en stolt *caballero* men inte från en ekonom som verkligen har klart för sig den faktiska disproportionen mellan Kubas ekonomi och den enorma japanska kapaciteten, denna ”tredje stormakt”, enligt Robert Guillain.¹⁵

Som utgångspunkt för de två autostradorna som skall förena Havanna med landets östra och västra delar föreslog Fidel Revolutionstorget och drog upp dem med rödpenna på planen som specialisterna arbetat med i veckor. Det blev då nödvändigt att med stora kostnader bryta igenom den gamla stadsdelen för att skapa förbindelse med hamnen genom den mycket breda aveny som oundgängligen erfordrades, därför att de båda autostradornas trafik åstadkom en ansvällning av den ordinarie stadstrafiken. Denna gång ger Fidel vika för argumenten och går med på att autostradorna skall utgå från hamnen. Hans nya utkast medför emellertid rivningen av ett sjukhus. Inför detta olustiga perspektiv samtycker han till att göra en omväg runt sjukhuset, men hans tredje utkast är fortfarande betydligt underlägset specialisternas plan; trots detta är man i full gång med att genomföra det ...

13. Skulle det vara önskvärt att han drog sig tillbaka?

Om Fidel hade samma läggning som ”Che” — det har han långt ifrån — skulle man kunna ställa en fråga: ”Om han av fri vilja lämnade ifrån sig ledningen av landet, skulle detta gynna dess utveckling?”¹⁶ Inför detta måste man ställa sig mycket tveksam, ty han är också *el caballo*, hästen som drar kubanerna med sig, på gott eller ont; han är den som även sätter kvinnorna i arbete, som driver på samtidigt som han lägger sig i allting. Det förefaller önskvärt att *en centralkommitté, verkligt medveten om sitt ansvar*, lyckas göra klart för honom att han inte kan bestämma alla detaljer från sina egna, högst speciella synvinklar utan att kullkasta den prioriteringsordning som fastställts efter moget övervägande. Det är ofrånkomligt att han tar hänsyn till de ansvariga personer som han själv har utnämnt, och framför allt att han utnyttjar all tillgänglig sakkunskap i stället för att i första hand favorisera politiska attityder och revolutionär hänförelse. Den 20 oktober 1969 utropar han i alla fall: ”*Må intelligens och duglighet råda i förening med fosterlandskärlek och medvetenhet!*” Det finns personer som anser att mina rapporter inte har varit ovidkommande för denna nya inriktning: man kan påverka honom.

Det är absolut inte fråga om en klassisk sydamerikansk diktatur. I Förenta staterna tar man fel, när man ofta jämför honom med hans företrädare, Batista. Denne ville ha makten för att utnyttja den till sin och sin klicks fördel; han stödde sig på Förenta staterna och beviljade dem allt. Fidel försvarar nationens intressen; han har gett värdighet åt de allra fattigaste, lantarbetarna; åt de mest ringaktade, negrerna och mulatterna, något som inte kan mätas med

¹⁵ *Japan, den tredje stormakten*. Stockholm 1970. Föraktet för japanen skulle kunna vara en mer eller mindre medveten kvarleva av ett rastänkanke som vi alla har svårt att helt och hållet utrota.

¹⁶ En *gusano*, en motståndare, sade på tal om detta: ”Man skulle ibland önska att Fidel försvann, men då skulle man få hans bror Raul, den nuvarande arméchefen, i stället, och det vore värre.” Han skulle säkerligen ha färre nyckar och infall, men också mindre geni. Ur ekonomisk synpunkt skulle organisationen vinna på det, om Raul förstod att omge sig med intelligenta människor, men det är inte säkert.

ekonomiska mått. Han gör allt vad han kan för folket, dess uppfostran och hälsotillstånd. Men allt detta gör han *egenmäktigt*, i övertygelsen om att han vet bäst;¹⁷ för folket men inte genom folket. Därigenom tillägnar han sig oinskränkt personlig makt. Detta skapar omkring honom en atmosfär av hovsmicker. När han slänger sin mössa i golvet och exploderar i ett av sina stora vredesutbrott (jag har själv bara framkallat ett mindre sådant), darrar hela hans omgivning i fruktan för hans onåd.

Fidel är en undantagsmänniska,¹⁸ i stånd att ge uttryck åt och ha känsla för det kubanska folkets strävanden och möjligheter. Om han drog sig tillbaka, skulle landet kunna råka i kaos. Han är intuitiv, fattar mycket snabbt, men är också mycket känslig för påverkan. Hans doktrinära omgivning, vars medlemmar inte alla är kubaner, har uppställt vissa diskutabla filosofisk-politiska principer och antaganden som likafullt "måste" betraktas som ovedersägliga sanningar. I stället för att vetenskapligt utgå från en *granskning* av fakta och därigenom skapa regler för handlandet, föresätter man sig att ändra på själva fakta, att omforma naturen och människan.

Så länge man inte utvecklar demokratiska styrelsemetoder, kommer ledarnas och de ansvariga personernas psykologi att vara av livsviktig betydelse för mänsklighetens framtid. Innan vi återkommer till dessa svåra och känsliga frågor, måste vi ännu en gång kasta en blick på några av de egenartade sidorna hos den kubanska socialismen, vilka gör den så intressant; först och främst denna nya människa, vars natur vi skall försöka upptäcka för att kunna tänka oss att hon i en snar framtid skulle kunna bli en allmän företeelse och mer effektivt än i dag medverka till en snabb utveckling. En oerhörd mängd investeringar har gjorts, men ännu har de inte bidragit till någon märkbar ökning av produktionen.

Detta bekräftar vår åsikt att *människan är och förblir den avgörande faktorn*, vilket kineserna påminner oss om. Det stora flertalet av kubanerna är *inte längre övertygade*, så som de var 1959 och 1960. I ännu högre grad än fransmännen vid slutet av 1969 är också de "desillusionerade". De har många skäl att vara det. I oktober 1969 lär Fidel för första gången ha blivit utvisslad i en stadsdel med arbetarbefolkning. Stunden har kommit för honom att noggrant begrunda den nuvarande kursen. Olyckligtvis, genom de dagliga uppgifter han överhopar sig med, har han inte tid för detta.

Om Raul ersatte honom, såsom en del personer i Havanna väntade sig i början av 1970, skulle läget kanske bli ännu värre. Hur skall folkets röst kunna göra sig hörd på toppen? Den mumlar där nere på djupet vid otaliga möten, och vissa ekon av den tränger även upp till Fidel. Men dessa ekon nedtystas i hög grad av hans omgivning som, utan att alltid inse det, likväl bär det största ansvaret.

Det är på samma sätt Svetlana Allilujeva,¹⁹ med klokhet och omdöme, påpekar för oss att Stalin inte ensam bar ansvaret för stalinismens maktmissbruk. Beviset finns inför våra ögon: maktmissbruket har överlevt honom efter ett kort och halvhjärtat försök att avskaffa det under Chrusjtjev.

¹⁷ Se citatet av Claude Roy i mottot till denna bok.

¹⁸ Och han skulle kunna bli *fullkomligt* enastående, om han höll sig själv i stramare tyglar, lyssnade och tänkte efter mer och inte längre lovade att ta ner månen ...

¹⁹ *Ett enda år*. Stockholm 1969.

VII. Närmande till Sovjet: De ursprungliga dragen i den kubanska socialismen dämpas

1. Broderskap, utan materiell stimulans

Låt oss ännu en gång tillsammans med Che Guevara undersöka ”detta egenartade och fängslande drama som uppbyggnaden av socialismen innebär”. Egenartade, säger ”Che”. Han låter där ana något som inte är naturligt utan snarare irrationellt. Han såg ursprunget därtill i gerillan: ”Inställningen hos dem som kämpade med oss pekade redan fram mot framtidens människa.” Men här rörde det sig om stridens hänförelse, som är kortvarig. Därför sökte också ”Che” komma fram till ”den formel som kan omsätta denna heroism i det dagliga livet”. Då han till sist insåg att man inte så fort kan förverkliga den, föredrog han att återvända till det heroiska sättet att leva. För ”Che” ville undvika ”frestelsen att utnyttja den materiella egennytta som drivfjäder till en ekonomisk utveckling”.

I detta sökande — storstilat, givetvis medryckande om det verkligen lyckas — efter en ny människa ”är vägen lång och full av svårigheter ... hos förtruppen uppstår det en kvalitetsförbättring som gör att den offrar sig ... de andra är inte så medvetna och bör därför utsättas för tämligen intensiva påtryckningar”. Men för att denna ”proletariatets diktatur över den segrande klassen” verkligen skall vara berättigad, måste man vara övertygad om att förtruppen verkligen går den rätta vägen, m. a. o. att komma fram till att definiera *en politisk sanning, ett idealsamhälle: en uppgift som jag anser absolut ogenomförbar*.

För att den socialistiska människan skall bli mer fulländad, fastslår ”Che” att det är nödvändigt ”att betona hennes medvetna *deltagande*, individuellt och kollektivt, i olika sätt att leda och producera”. Om nu det militariserade samhället, som vi har sett på Ungdomens ö och i kolonnen för hundraårsjubileet av Camaguey, förebådar kommunismen, som jag fick höra, så liknar denna kommunism i högsta grad en armé. I detta fall är det inte längre frågan om ett *framtidssamhälle*, därför att armén är en mycket gammal institution: den har tusenåriga anor. Detta militära samhälle, som vi just har beskrivit, slår in på en annan väg än samverkan: det går in för ett *hierarkiserat* samhälle under *auktoritär* ledning som i spetsen har en makt-havare, som befattar sig med alla problem, politiska såväl som ekonomiska och tekniska. Vad de tekniska problemen beträffar finns det risker för en motsatsställning till teknikerna som ändå vet mer om dem än han.

”Che” fordrar att man skall ”mobilisera massorna med i grunden etiska medel utan att fördenskull glömma bort att rätt använda materiell stimulans, särskilt i socialt avseende”. Man får alltså inte tro, understryker C. R. Rodriguez, att pengar kommer att försvinna, som en minister hade för sig, och i detta trodde sig se ett slut på sina kreditvärigheter! Efter talet den 26 juli 1968 säger Rodriguez att det ”har förelegat en viss brådska att vidta åtgärder som bidrar till att förminska pengarnas betydelse utan att det är fråga om att sätta dem ur spel”.

Rodríguez vet att det på Kuba alltid finns två grupper: förtruppen som är mycket ansvars-medveten ... och resten, den stora massan. Och att Kuba i detta också skarpt skiljer sig från Korea där han fick ”ett starkt intryck” av hur folkets massa kunde arbeta och ta ansvar. Den väg man har tagit på Kuba innebär vissa fördelar, särskilt i fråga om jordbruksnäringen. Man är inte tvungen att kontrollera kvalitet och kvantitet på det arbete som varje arbetare utför för att på så sätt fastställa lönen. Dessa oändliga uträkningar får kolchos-byråkratin i Sovjet att svälla över alla gränser, så att den lägger beslag på en alltför stor del av produktionen, ett slags socialistiskt ”mervärde”. I Kina är det arbetarnas kollektiv som fördelar avlöningen vilket inskränker byråkratins roll. Förutsättningen för att denna metod skall vara effektiv är att massan verkligen är stadd i utveckling å ena sidan och att den mer och mer tar del i planläggning och ledning å den andra. Vi har nyss visat att denna andra punkt negligeras. Vad den

första beträffar, är ett nyligen hållet tal av arbetsministern Jorge Risquet, inte särskilt uppmuntrande.

2. Eftertrupp av skolkare och misskötsamma, allt fler stölder

I *Granma* den 8 augusti 1969 säger minister Risquet i sitt avslutningstal vid "nationalmötet för rättvisa i arbetet" att "brist på disciplin i arbetet, maskning och fusk med utförandet av arbeten är *alltmer ökande* problem mot vilka man måste sätta in åtgärder på många områden". Han anser att "en arbetares slarv också är slarv hos chefen, som inte förmår utkräva av sina underordnade att de utför sina åligganden med tillräcklig *energi*". Detta är mera ett krav på militär disciplin än en vädjan till arbetarens revolutionära samvete.

Le Monde av den 3 september 1969 berättar, "att den kubanska regeringen den 1 september samma år utfärdat en lag enligt vilken en dossier och ett kontrollkort införs över varje arbetare, där man noterar i vilka företag han har arbetat, när han inträtt i tjänst, när han har slutat och vart han har flyttat". Minister Risquet formulerar detta så: "I ett samhälle som grundar sig på personlig förtjänst finns det ingen mer varaktig moralisk stimulans eller något starkare moraliskt bestraffningsmedel än att i dossiern redovisa varje arbetares uppförande, hans inställning och hans personliga insats i fråga om det gemensamma arbetet."

När "Che" talar om den moraliska *stimulansen*, tillfogar Risquet den *moraliska sanktionen*; det finns risker för att den under nuvarande förhållanden inte bara blir moralisk. *Granma* nämnde "en eftertrupp" och antydde med detta att det inte bara var fråga om massan som dittills hade stått i opposition till eliten, partitopparna och de avantgardistiska arbetarna, som med säkerhet befinner sig i minoritet. Men de åtgärder som har vidtagits, tyder på att det är fråga om en majoritet som "släpar efter" och inte bara om en eftertrupp.

Den 13 mars 1969 betonar Fidel till en början alldeles riktigt att "folket kommer att i sina arbetsuppgifter finna en av sina starkaste drivfjädrar ... men denna motivation har samband med deras kulturella nivå ... när man måste tillämpa teknik, då vaknar intresset och inlevelsen". Men han retar sig på brottsligheten som också mycket snabbt ökas: "De obotliga brottslingarna, omöjliga att omskola, förhärdade, ja, dem är det kanske rent av tänkbart att vi en vacker dag blir tvungna att *radikalt eliminera*."

Granma den 21 april har följande rubrik: "*Strid på liv och död mot brottsligheten*". Och det är verkligen fråga om en kamp på liv och död. Inrikespolisens nationella säkerhetskongress konstaterade en kraftig ökning av stölder, som verkar att vara ännu mer påtaglig i verkligheten än i de officiella siffrorna och tillskriver denna ökning bristsituationen, som ger folk möjlighet att tjäna på att sälja stöldgods. Men man kan också på det sättet skaffa saker som man lider brist på. Lagen av 1908 fastställer dödsstraff för förhärdade brottslingar för stöld i samband med våld i bebodda lägenheter. "Vi måste revidera begreppet omyndiga", förklarar Fidel den 13 mars 1969. "Om en ung man kan göra militärtjänst vid sexton år och dö för fosterlandet, varför skulle han inte då, om han begår ett brott, vara ansvarig enligt strafflagen?" Återigen kan man tillåta sig att fråga vad "Che" skulle ha ansett. Här har Fidels attityd hårdnat; i stället för att vädja till samvetet tar han här till hotelser, *även när det gäller mycket unga människor*.

3. Kapitalismens överlevande och opposition mot makten

Fidel har sannerligen skäl att oro sig för "förseningen inom skolutbildningen, för det fortfarande höga antalet barn som inte går i skola ... för hur dessa blivande analfabeter skall kunna anpassa sig bland den stora mängd som kommer att veta mer och mer." Men att som han gör framställa brottsligheten som något som har sin rot i det förflutna, som är en kvarleva från kapitalismen, förefaller mig vara ett fundamentalt misstag, vars följderna kan bli farliga. Den erfarenhet man har gjort i Sovjet, där kriminaliteten knappast har minskat, trots att så gott som hela befolkningen, dvs. de som är under sextio år, inte alls eller knappast har några

minnen av den kapitalistiska tiden, tillåter inte längre att man skjuter skulden på kvarlevor från den tiden. Det torde snarare vara ett inneboende drag hos människan.

När man har för avsikt att gå hårt fram¹ mot ungdomar på sexton år, talar man inte om att de som kommer upp till den åldern 1970 var fyra år gamla 1958, kapitalismens sista år. Därefter kan varenda en tjäna sitt uppehälle, det finns inte längre någon nöd, tycks Fidel i huvudsak mena. I stort sett är det sant, om man talar om den djupaste misären. Men på Kuba har de fattiga det bra mycket sämre än de andra, särskilt i en allmän bristsituation. Fidel, som lever på stor fot, *har inte detta så klart för sig* som ”Che”² som mot slutet av sin vistelse på Kuba bestämde sig för att ”äta som folket”.

När vi far tvärs igenom risodlingarna på Sancti Spiritus träffar vi på 26 traktorer som är färdiga att rycka ut, men det är bara en enda som kan köra. Traktorförarna skulle med sina tallriksharvar luckra upp den vattendränkta jorden men också reparera de vallar, som höll kvar vattnet som omgav varje plantering, med sin skiva som för vattnet framåt. En enda traktor hade fortfarande sin klinga och den fungerar. Då hade man ju kunnat utnyttja de andra för att bearbeta den gytjiga jorden medan den enda traktorn med lamellskiva bara skulle ha kunnat reparera fördämningarna. Men traktorförarna brydde sig inte om detta, ”vi arbetar inte på ackord” och så badade de i kanalen.

Åttiofyra sovjetiska traktorer anlände till Oriente på våren 1969, utrustade med strålkastare för att kunna arbeta på natten. De traktorförare som skall tjänstgöra på natten inkvarteras ofta i överfulla baracker, dåligt ventilerade, utsatta för solvärmens och bullriga, och där det är svårt att kunna vila ut under dagen. För att komma ifrån nattarbetet har somliga av dem skruvat av sina strålkastare och slängt dem i kanalerna. Här är det inte fråga om något sabotage från CIA, proamerikanskt eller kontrarevolutionärt, utan om en enkel försvarsåtgärd från överansträngd arbetskraft, ett *motstånd mot de makthavande*, när man från det hållet fordrar ansträngningar som somliga som inte är heroiska anser överdrivna och framför allt illa betalda.

För att undvika sådana malörer anser Rodriguez att man inte får glömma att människan är det avgörande och det mest oskattbara kapitalet. För att få verkligt duktiga jordbruksarbetare,³ skulle man vara tvungen att bygga bostäder åt dem och att mera ta hänsyn till deras trivsel. Om man gjorde det skulle traktorförarna inte längre kunna beklaga sig inför utländska besökande att de dagen innan inte hade fått någonting att dricka under hela eftermiddagen under arbete i brännande sol. Mat får de utskickad till sig men ofta på oregelbundna tider. Sådant händer ju aldrig de ansvariga cheferna som sitter vid sina skrivbord. Och de som jag hade omkring mig tog inte överdrivet allvarligt på sådana klagomål.

Det passiva motståndet från en allt större del av arbetarmassorna, både de som är sysselsatta i städerna och på landet, beror antagligen framför allt på den kolossala känslan av besvikelse, som i någon mån står i proportion till den ohämmade hänförelsen 1959-60, som gav upphov till oerhörda förväntningar.⁴ De har länge gjort motstånd för de vill inte *gå tillbaka, vare sig till Batista eller till yankee-dominansen*. De har länge av alla krafter försökt tro på det nya, men det ständiga slöseriet med arbetskraft, dessa misslyckanden, dumheter och skandaler, gör att de är rädda för att de allt större uppoffringar man begär av dem bara leder till ett ännu

¹ En man som vaktade de nysatta risplantorna hade en natt låtit korna beta av dem, varpå Castro först ville låta skjuta honom; man hade stor möda att få honom att lugna sig genom att påpeka att det skulle bli fler rotskott på det sättet. När vreden hade lagt sig, gick han med på att förvandla straffet till femton års fängelse.

² Efter en förebråelse som någon hade riktat till honom att han inte hade klart för sig hur besvärlig livsmedelssituationen var för folket.

³ Det finns knappt några kvar, säger Armando Hart: ”Mindre än 20 % av jordbruksarbetarna från den förrevolutionära tiden fortsätter för närvarande med samma sorts arbete”. Skillnaden mellan lönerna på landet och i städerna skulle ha utjämnats mycket förr.

⁴ Enligt somliga skulle upphävandet av den kapitalistiska exploateringen till och med haft till följd att de hade behövt arbeta mindre genom att den del av arbete som motsvarar mervärdet bortfaller.

större elände.

Många besvikna arbetare har en känsla av att detta hotande tillstånd kommer allt närmare och tar allt fastare form och slår — ofta utan att egentligen vilja det — över åt andra hållet.

Det händer till och med att de kan säga: ”Ja, ju sämre det går, desto fortare blir vi av med de där klåparna.” Denna reaktion mot slarv och hafsighet känner också de unga teknikerna så snart de måste arbeta under sådana oordnade arbetsförhållanden. Många av dessa ungdomar tror fortfarande att allt detta beror på att Fidel inte har tid att se och göra allting själv. ”Om bara Fidel visste om det här, skulle det minsann ha blivit annat av.” De vuxna som resonerade på samma sätt 1967 gör det inte nu längre ...

4. Inga demokratiska diskussioner i partiet; man underordnar sig

Jag anade det nog, och detta är ett drag i den kubanska kommunismen som inte är särskilt originellt. I alla kommunistiska partier — utom under våren i Prag, under den kinesiska kulturrevolutionen och i Jugoslavien (tre exempel som förresten är synnerligen olika) — har man glömt bort diskussionsfriheten⁵ som *en folkets kontroll*, som Lenin i så hög grad framhävde. Man har bara behållit den *så kallade* demokratiska centralismen, ett begrepp som har tolkats i en anda som gynnar en obegränsad diktatur, en personlig maktutövning med direktiv uppifrån och nedåt, som inte lämnar något större utrymme för meningsyttringar nedifrån och uppåt, för folkets reaktion. Den styrande klickan har inte någon nära samhörighet med massorna, får dem inte med sig, bryr sig inte tillräckligt mycket om deras behov.

”Che” brukade dra fram Fidels dialog med folket som ett medel som verkligen skulle göra det möjligt att hålla kontakt med massorna. Jag har varit närvarande vid två av Fidels tal, den 20 juli 1960 och den 14 juli 1969: det var bara det första talet som öppnade möjligheter till en dialog, som förresten leddes mycket skickligt av Fidel. Det andra var bara en monolog med ett enda avbrott från publikens sida, som snabbt viftades bort som olämpligt. Men varför underströk en av de högsta och främst ansvariga i partiet, som jag ändå hade meddelat att jag tänkte skriva en essä med konstruktiv kritik, inför vittnen att det överhuvudtaget *inte finns någon mekanism som gör det möjligt att föra demokratisk diskussion inom partiet?*

Givetvis för att jag skulle tala om det, och nu är det gjort. Men vad hade han för baktanke, när han gjorde det? Han är förmodligen inte så förtjust över att se så många från hemliga polisen i partiet. Jag har också ett intryck av att det försiggår någon sorts klanfejd mellan de makt-havande, särskilt mellan ledarna som var med i Sierran och de förkämpar som har formats av det traditionella kommunistpartiet. Dessa sistnämnda torde stå Sovjetunionen närmare. Det var Rodriguez som var observatör⁶ vid kommunistpartiernas kongress i Moskva i juni 1969. De oroar sig för ekonomins och samhällets militarisering och i synnerhet för militärklanens ökade makt, särskilt som man den sista tiden har organiserat en fullständig jakt på många av de gamla kommunisterna som har berövats ledande poster.

Armando Hart som har ansvaret för partiets organisation betonar också den 19 maj 1969 vid avslutningssammanträdet med provinsorganisationen för Havanna, ”det allvarliga i att arbetsstyrkan hålls undersysselsatt”. Om man lyckades eliminera denna undersysselsättning och även frånvaron på arbetsplatserna ”skulle maskinparken när det gäller lantbruksmaskiner kunna vara dubbelt så produktiv”. Detta förefaller mig vara i underkant. Av de 12 000 traktorer och tunga maskiner som finns i Oriente var det 1969 bara fjärdedelen som användes på heltid. Det är sant att av dem som inte var i arbete sägs 40 % alldeles för lättvindigt vara

⁵ ”Lovade man er inte för 50 år sedan ... att sanningen skulle fram omedelbart, att massorna öppet skulle diskutera allt.” A. Solsjenitsyn, *Lettre ouverte*, november 1969, *Le Monde*, den 16 och 17 november 1969.

⁶ ”Med tanke på utvecklingen av den kubanska mentaliteten så är Rodriguez vår Bucharin”, sade en av Fidels före detta ministrar, idag förflyttad till en underordnad post. ”Det är snarare vår Mikojan”, säger en annan som jag har talat med något som skulle göra att man kunde förutse en längre karriär för honom!

omöjliga att reparera; det är lättare att utdöma dem på det sättet än att försöka sätta dem i stånd.

De övriga saknar däck och andra delar, ibland bara en lampa till en strålkastare. Byråkraterna som skall sköta om materialförsörjningen lägger oftast inte någon större revolutionär glöd i dagen när man ser dem i arbete. Sedan man har grupperat om de risodlande granjas som hade en yta av 2 500 till 5 000 hektar under en och samma plan som skulle gälla för en yta på 40 000 hektar 1969 och 67 000 hektar 1970 får man räkna med större transportavstånd och tiden för transporter ökar också. När så traktorerna kommer fram till arbetsplatsen kan det börja regna och svårigheterna med att samordna arbetet ökas.

För att råda bot på dessa brister föreslår Hart att man skall *öka antalet partimedlemmar*, men för att välja ut dessa framhävdes aldrig någonsin att det för detta fordrades teknisk eller yrkesmässig skicklighet, åtminstone inte tills helt nyligen. Sådana moraliska egenskaper som karaktär och samarbetsförmåga bör inte, fastslår han, ligga till grund för att man vägras ansluta sig. ”Vi kan inte bygga upp ett parti av ärkeänglar”, sade ”Che”. Vad som i första rummet betyder något, säger Hart, det är att vederbörande har varit med och kämpat, ”att han har en klar, politisk uppfattning, att han *helhjärtat, totalt och oreserverat accepterar den kubanska revolutionens linje*”. Det blir sålunda *den totala underkastelsen under en politisk linje som har dragits upp utan medverkan av de militanta* som blir det väsentliga. I Harts och Fidels tal söker jag förgäves efter någon hänsyftning på den demokratiska diskussion inom partiet, som ”Che” så högt prisade.

Underkastelse leder logiskt fram till ett militärsamhälle som är starkt hierarkiserat⁷ och mycket följsamt. Det ersätter den kapitalistiska alienationen med en annan form av berövande av väsentliga friheter, som läggs till de materiella svårigheterna, som till en viss del kan undvikas. Härigenom understryks det att det kubanska samhället 1970 bara innehåller *några få socialistiska element* medan vissa sociala orättvisor minskas, men vi kommer snart att få se hur pass begränsat detta är genom att vissa privilegier finns kvar. Underkastelsen ger inte utrymme för detta medvetna, individuella och kollektiva *deltagande*, som ”Che” efterlyste och som utgör den väsentliga grunden för socialismen och som är lika viktig som *det kollektiva beslagtagandet av produktionsmedlen*.

I verkligheten är det många partimedlemmar som i viss mån spelar rollen av den beskäftige som gör en liten påstötning då och då och sedan skrytsamt förklarar: ”Syftet är uppnått”, trots att det åstadkommits på grund av andras insatser. I sin maktlystnad har de fattat att deras roll bara är berättigad där det går illa. Man stöts ofta bort av en ständig motsättning mellan teknikern och den ansvarige partimannen. Planeringschefen, när han heter Marcel (risodligen i Oriente) och inte major Curbelo, ger knappast order annat än genom dem som inom partiet står bakom planen. När teknikern säger att han inte ordentligt kan bearbeta så och så många hektar, skriar partibossen i högan sky att man kan göra mer, ”särskilt under den avgörande ansträngningens år”. Då sår man ris av olämplig sort och där kommer snart att vara fullt av ogräs.

Man ska komma ihåg att Lenin tillrådde den demokratiska centralismen som en nödvändig organisationsform *vid övertagandet av makten*. När man väl en gång har segrat, är det givetvis *en dålig organisation för att befordra den ekonomiska utvecklingen*. Den förvandlas alltför lätt till en hierarkiserad organisation, som utnyttjas som hjälpmedel till att socialt komma sig upp inte bara av revolutionärerna utan också (och ibland alldeles särskilt) av strebrar, som är mer eller mindre hängivna folkets sak — oftast mindre än mer, när denna tendens är mer utpräglad. Vi börjar komma därhän på Kuba. Kontroll från folkets sida och en total frånvaro

⁷ De styrande i partiet får en informationsbulletin som håller dem underrättade om världsläget och om interna svårigheter. Folket får ingen sådan information — den delges inte ens de lägre partikämparna. Liksom på medeltiden får inte enkelt folk oroas i sin tro.

av privilegier för partikadrerna är det enda som skulle kunna förebygga detta: det skulle vara nödvändigt att avskaffa materiella stimulantia för den politiska förtruppen innan man avskaffade dem på lägre nivå, viskar med all rätt Mazoyer till mig. Ja, men skulle under dessa förhållanden kadrerna finna sig i den otacksamma uppgiften att vara vakthundar, som de så ofta får sig pålagd?

5. En stalinism med mänskligt ansikte: Armén "uppskattar" poeterna

En stalinism med mänskligt ansikte, så definierades Husaks försök till "normalisering" av de unga tjeckerna den grå våren 1969, så mycket mindre solig än våren 1968: man skulle kunna jämföra det med Kadars efter den ungerska revolten 1956. När jag sammanträffade med några oppositionsmän, som var anhängare av den kubanska revolutionen men reserverade i fråga om de nya tendenserna till militär orientering och tonvikten på den personliga diktaturen, underströk jag för dem att Kuba inte hade någon stalinistisk regim, eftersom våra sammanträffanden inte hade störts av något polisingripande (polisen hade inga som helst svårigheter att genom min chaufför få reda på var jag befann mig). Polisen saknar ingalunda organisation, för "vaksamhet" är en egenskap som de officiella affischerna i högsta grad framhäver, åtminstone om man skall döma efter deras antal.

"Samvete är inte något som man förvärvar med rikedom", fastslås överallt och det är mycket sant. Men *väcks ens samvete genom vaksamheten*, den ständiga kontrollen i varje kvarter av CDR, kommittéerna för revolutionens försvar,⁸ som avlöser och bispringer den officiella polisen? CDR består av alla medborgare, för man bör ansluta sig till den om man inte vill gå miste om talrika fördelar. De båda kvinnor som har i uppdrag att om nätterna utan vapen övervaka ett kvarter undrar vad de skulle göra om de stod inför en målmedveten tjuv: de får rådet att ropa på hjälp. Men den som är politiskt ansvarig för kvarteret, polisspionen som har i uppdrag att ange folk, får snart benämningen *chivato*, "skitstövel", av grannarna. "Om han gjorde sig grova pengar på det som cheferna, skulle man kunna förstå det. Men han har det lika dåligt som vi andra, då kan han lika gärna hålla käften!" Denna polisinkvisition tenderar att beröva den mest utblottade arbetare den oskattbara värdighet som det kapitalistiska samhället förvägrade honom. Denna värdighet var just en av de värdefullaste av revolutionens landvinningar, *medan den ännu var en revolution*.

De mildaste bland de oppositionella hyser fortfarande respekt för Fidel men anser att han är omgiven av en hop oduglingar, i likhet med vad många sade om Stalin i Sovjet från 1930 till 1953. Andra är mer deciderat i motsatsställning. Jag ville en gång tacka den mulatthusmor i ett folkligt kvarter, som så älskvärt hade låtit mig komma in i hennes hem, när hon tydligt såg att jag var utlänning och en smula nyfiken. Jag hejdade chauffören som ville följa efter mig i bil och gick till fots förbi CDR-posten, där den gamla färgade kubanskan, som hade vakten, frågade mig vart jag skall gå: "Jag tar en promenad och tittar på de välskötta små trädgårdarna." När jag återvände och gick förbi posten hade en polisbil stannat där och min chaufför uppmanades att avge förklaring medan han såg generad ut⁹ ... Jag kan följaktligen intyga att polisystemet fungerar effektivt. Man måste ju givetvis vara på sin vakt mot sabotage, men dessutom är det speciellt fråga om att *kontrollera* befolkningen och dess inställning genom onödiga vakter.

I en sådan atmosfär kan man bättre förstå att skalden Heberto Padillas bok *Hors jeu*,¹⁰ som

⁸ Som ändå har en positiv roll när det gäller undervisning och hälsovård. Och det finns fortfarande fiender till revolutionen.

⁹ En av Fidels gäster som utan några officiella guider besöker de folkliga kvarteren är det något misstänkt med: tydligen! 2:a byrån på Kuba har fått en del av detta manuskript: men jordbruket är en invecklad fråga!

¹⁰ Le Seuil 1969. Samtidigt prisbelöntes Anton Arrufats pjäs, *De sju mot Thebe*, som kraftigt fördömdes av tidskriften *Verde Olivo* den 24.11 1968. Padilla angreps den 10.11 1968 av samma tidskrift under titeln "Padillas provokationer" med argument som inte hedrar artikelförfattaren.

hade fått "Casa de las Americas" poesipris av en jury som hade utsetts av Kuba, har givits ut med ett företal av Författar- och konstnärsförbundet på Kuba. Detta förbund, UNEAC, som håller sig till den officiella linjen, "ger uttryck åt sitt avståndstagande från innehållet, som det anser stå i ideologisk motsats till vår revolution". Men medlemmarna i juryn för "Casa de las Americas" höll fast vid sin ståndpunkt. Och den mest berömda bland dem, Haydée Santamaria, som var med i Sierran och för närvarande är direktör för "Casan", har offentligt understrukit de litterära domarnas rätt att fritt kritisera: på en viss nivå kan man ännu ge uttryck åt sin åsikt.

"Skalden", säger Padilla, "är en människa som man inte talar med. Det finns ingen politisk organisation som man verkligen kan diskutera författarens problem med. I enlighet med sina stadgar skall UNEAC byta ordförande vartannat år. Men nu har man i sju år haft samme president och man har omorganiserat styrelsen utan att rådfråga författarnas stora flertal."¹¹ Man har angripit min bok, ofta med anklagelser av polisiär natur, särskilt i arméns tidskrift *Verde Olivo*, utan att jag har fått möjlighet att ingå i svaromål." Senare har dessa angrepp på de intellektuella åter tagits upp av *Granma*, "organ för kommunistiska partiets centralkommitté." *Arméns synpunkt har alltså blivit officiell* på denna betydelsefulla punkt när det gäller revolutionens förhållande till sina intellektuella: ännu ett bevis för dess växande inflytande.

Författarnas och musikernas förbund far ut på produktivt arbete varje onsdag i en bekväm buss och man blir väl förplägad: där får man fisk, malet kött, riktig mjölk och kaffe. Av 26 personer är det fyra kvinnor som lagar mat, resten nöjer sig med att på sina åtta timmar rensa fyra rader sockerrör, som är omkring 150 meter långa: det är inte mer än en fjärdedel av det arbete en vanlig arbetare utför. Men de, som far på arbete för så där en tjugo dagar, kommer upp till nästan hälften av denna prestation. För den berömda sockerskörd på 10 miljoner ton har samtliga medlemmar av UNEAC för nio månader anvisats till en sockercentral, inte för att arbeta med händerna utan för att studera verksamheten där, så att de sedan kan tala om den om de vill.

6. Vad finns kvar av de ursprungliga dragen? En ny människa eller en mönstersoldat?

Ja, var finns dessa speciella drag hos den kubanska socialismen, som jag med glädje noterade 1960 och 1963 och som jag med ett sådant intresse söker 1969 — trots att jag ogillade några — hur har det gått med dem? Kan de fortfarande utgöra grund för den titel för den här boken som jag först hade tänkt mig?¹² Nu inskränker de sig huvudsakligen till att vara giltiga för ett mer militäriskt samhälle, där Raul Castro ofta upprepar arméns lösenord: "*Vad det än må vara, var det än må vara och under vilka som helst förhållanden, överbefälhavare, vi lyder order!*"

Sådana kadrer kan en Fidel, som är så benägen att råka ur balans mycket lätt missbruka, det har man redan sett. Denna militära norm skiljer sig knappast från vad som proklamerades i arméerna i Europa före 1940 (om den nu inte är ännu hårdare) som t. ex. i vår ryktbara handbok: "Disciplinen utgör arméernas främsta styrka, det är därför av vikt att, etc." Det är inte längre samma anda i den armé som 1959-60 kallade sig *rebellarmé* för att understryka skillnaden från den traditionella sydamerikanska armén. Det finns visserligen fortfarande välgörande olikheter men inte då det gäller disciplinen.

Sen har vi jordbruksmobiliseringarna, där Castro tycks stoltsera med att visa östländerna i hur hög grad han själv kan göra sig åtlydd. Vidare är det den obetalda övertiden; alltsammans

¹¹ Det förekommer alltså inte mer — och inte mindre — demokratisk diskussion än i partiet.

¹² Före avresan hade jag en tanke på att kalla den *Kuba*, eller *De fyra etapperna av en ursprunglig socialism*. Mina vidare studier tvingade mig tyvärr att ändra titeln.

påminner om vissa sidor hos stalinismen utan terrorn men med mycket polis. Vi återfinner ett annat drag av denna stalinism, förenklingen av teorierna. Utan att ha varit så länge på Kuba, ser man att visionen av den nya människan, som lever i ett brödrasamhälle och som man antar är storslagen men som man har svårt att tänka sig genomförd, fördunklas. Många officiella kommunister som exempelvis vissa ledande i CDR eller sekreteraren i ANAP i Camaguey ger en snabbt en ganska fattig bild av denna vision.

”Två tusen år av kristen förkunnelse”, sade jag till monsignor Zachi, som representerar Vatikanen på Kuba och har de bästa relationer med Fidel Castro (det är också något som talar till den senares förmån), ”har i sitt syfte att göra människan bättre dock bara uppnått begränsade resultat.” ”Ja, mycket begränsade”, svarade Zachi. Jag har läst att vi passerat grottstadiet och övergått till kasernstadiet, och detta triumferar ju nu övermodigt på Kuba med affischer som prisar nationens stolthet, de små ”camillitos”,¹³ de yngsta i skolan för blivande officerare, som redan från barndomen förbereds till ledare och inte bara till krigare.

En revolution skulle kunna tänkas utveckla människan snabbare än kristendomen, som tidigt återföll i konstantinsk konformism, om den nämligen förstod att bevara det bästa hos ”Che”, och fick alla att delta genom att väcka det stora flertalet kubaner ur deras vanliga indolens, som också den är traditionell. Men att bygga upp samhällsstrukturen utan att ha någon materiell stimulans att bjuda har redan från början kommit den stora massan att snarare arbeta mindre. Och slutligen har det för Kuba speciellt utmärkande, det *militära samhället*, på sätt och vis framtvingats för att åter- skapa en viss ordning, då armén hade förblivit den bäst organiserade av alla administrationsformer. Inför alla Fidels hugskott är det bara hans bror Raul, som känner honom väl, som är i stånd att bjuda ett effektivt motstånd.

Vad som finns i denna situation är en partiets centralkommitté som utses uppifrån, en partikongress som aldrig sammankallas, och en författning som trots många utfästelser inte utarbetas. Det är bara de styrande som har rätten att fästa uppmärksamheten på de lata eller på svåra situationer. Nedifrån finns det ingen som ostraffat kan tillåta sig det som under vissa förhållanden är möjligt i Kina, nämligen att kritisera de styrande. En sådan person skulle snabbt bli anklagad för att brista i revolutionär anda. Den kubanska pressen, enkelriktad och konformistisk som den är, ägnar varje dag minst en sida åt bedrifterna under den ärorika epoken, åt Moncada, gerillan i Sierran och Grisbukten, vilket gör den mycket torftig.

Låt oss anta att två eller tre sidor av *le Monde* varje dag helt ägnades kriget eller motståndsrörelsen: det är inte många ungdomar 1968 i maj som skulle bry sig om att läsa dem: ”De där gamla motståndsmännen är ju urtråkiga, dem har vi fått nog av!” Den 4 april 1969 försvann *El Mundo* efter en eldsvåda och gick upp i *Granma*, det officiella organet för det kubanska kommunistpartiets centralkommitté, den enda organisation som har rätt att yttra sig på Kuba. Tidningens kvällsupplaga heter ”Rebellionen”. Journalisterna klagar bittert över censuren och skulle utan den kunna skapa en betydligt intressantare tidning. Här ligger en av de kommunistiska samhällenas arvsynder då de tror att de kan rädda sig själva genom att inte tillåta någon kritik: i längden förlorar de bara på det, och det tycker jag är synd.

Det teoretiska diskussionsorganet månadstidskriften *Cuba socialista* är indragen sedan februari 1967 ”i avvaktan på att centralkommittén skall fastställa partiets teoretiska linje”. Det väntar man fortfarande på! Tidskriften ägnade sig åt oerhört intressanta teoretiska diskussioner, exempelvis mellan ”Che” och Bettelheim. I nystalinistisk anda undviker man sorgfälligt att behandla sådana problem, för det skulle snabbt kunna leda till att man ifrågasatte överbefälhavarens allvishet.

Om man betraktar de olika åtgärder som har vidtagits på Kuba, ser man att barnen redan vid tio års ålder tas om hand och organiseras. Ungdomar och vuxna från femton till femtiofem år

¹³ Lärjungar till Camillo Cienfuegos.

är skyldiga att gå på vakt framför vilken byggnad som helst, vilket mest är ett bittert skämt och ingalunda av behovet påkallat utom för att upprätthålla disciplinen.¹⁴ En ung lärare, som i två år lever isolerad i den dystra atmosfären på lärarhögskolan i Minas del Frio, är underkastad en drill, som påminner om livet i ett kloster eller en kasern. Här har vi återigen en isolering för att hålla andan uppe. Att alla skall arbeta med *macheten* är också ett medel att bryta ned motståndet. Detsamma gäller ransoneringen som är mindre svår att underkasta sig för den som finner sig i systemet: ”Arbeta och tig.”

Så avtecknar sig undan för undan ett visst drag hos denna *nya människa*, som vi redan kunde skönja på affischerna när vi var på Pinjeön. *Den nya människan, det är mönstersoldaten* som alltid befinner sig i händerna på sina överordnade och är fast besluten att offra sig medan han med glädje finner sig i alla svårigheter och utför alla uppdrag. Hans överordnade har alltid rätt. ”Man diskuterar inte om Fidel.” Förändra människan, sade ”Che”. Behärska naturen, säger affischen vidare. Men försöker man inte nu att också *behärska människan*? De vuxna gör motstånd, men de unga finner sig lättare i det. Är det inte troligt att en sådan inställning bidrog till att ”Che” reste sin väg när han började se vartåt detta lutade?

Även om Fidel högröstat förklarar: ”Jag tror helt och fullt på marxismen”,¹⁵ tillåter han inte att alla ”Ches” skrifter utges, för vissa av dem kritiserar hårt män, som ännu finns kvar på sina platser, och sätt att handla som fortfarande existerar. Han tillåter heller inte publicering av alla Marx verk. Marx är i själva verket en författare som är farlig för alla regimer, för han skrev: ”Den *censurerade pressen* prisar dagligen uttrycken för regeringens vilja, men då med naturnödvändighet den ena dagen står i motsatsförhållande till den andra, *ljuger pressen ständigt*. Den måste till och med förneka att den medvetet ljuger och på det sättet bita huvudet av skammen.”¹⁶ Jag utmanar *Granma* att trycka denna mening.

7. Restalinisering — närmande till Sovjet

Fidel besöker universitetet i Havanna och atmosfären verkar ganska hjärtlig. Man kan inte klandra honom för att han omger sig med livvakter, för det finns starka intressen som bara skulle vara alltför glada att se honom försvinna. Men stämningen vid detta universitet har blivit sådan att en oppositionell student eller professor som lade fram sin uppfattning inför en medlem av kommunistungdomens förening eller universitetssammanslutningen, skulle löpa allvarlig risk att bli utesluten. Detta var just vad som hände under de stora utrensningarna 1964-65. En student som bara hade vägrat delta i en omröstning blev slagen när han gick ned för trapporna: ”Det är en skam att såna typer får smutsa ned trapporna till denna institution, för vilken 'Che' har utgjutit sitt blod.” Stackars ”Che”, han är död nu och man kan tillägga honom vilka yttranden man vill.

En kvinnlig professor som bara hade nämnt att det fanns ransoneringar i Sovjet blev avsatt efter talet den 26 juli 1968: hon beskyldes för att ha ”för stort inflytande över eleverna”. En militärläkare vid den medicinska högskolan blev i sin tur avsatt: han ägnade sig ivrigt åt sina

¹⁴ Jag talar inte om strategiska punkter eller viktiga ekonomiska installationer. Men att vakta alla ämbetsverk, alla stipendiat-internat ... det är ett dåligt skämt, som har varat litet för länge!

Man kan inte av småstycken framställa ”en ny människa” som är utrustad med de egenskaper som krävs av ett abstrakt uppbyggt samhälle. Människan, en biologisk varelse, har anlag som kan utvecklas, användas, stärkas av ledare. Men man måste begagna sig av redan förefintliga anlag och begränsa utslagen av antisociala böjelser, och det är en roll som tillkommer *uppfostran*. Den är alltid att föredra framför *tvång*. Om Fidel gjorde sig fri från mystiker och utopister och omgav sig med äkta representanter för befolkningen och de bästa teknikerna, skulle han vara utomordentligt väl skickad att leda det kubanska folket på välståndets väg genom att låta egenskaperna hos ett intelligent och aktivt folk slå ut i blom.

¹⁵ Ungefär som en kristen som bekänner sin tro — särskilt när han inte är alldeles övertygad.

¹⁶ Citat i *Politik i dag, kulturen är nationens blod, brev från Jaroslav Seifert till De tjeckiska konstnärernas, journalisternas och lärarnas kulturella front* i deras sista försök att motsätta sig restaliniseringen av sitt land, vilket Castro noga avhåller sig från att kritisera hösten 1969.

böcker men han tillbragte inte tillräckligt mycket tid i jordbruket. Omröstningarna i samband med avsättningarna gav anledning till scener av masshysteri och de kriterier efter vilka utslutningarna ägde rum är synnerligen diskutabla. De som erkänner sig vara oppositionella kan till slut inte studera längre och lämnar efterhand ön och berövar landet *oppositionella element som dock utgör en förutsättning för utvecklingen*, särskilt enligt vissa dialektiker.

Denna *nystalinistiska militarisering* åtföljs av ett alltmer märkbart närmande till Sovjetunionen. Den tiden är sedan länge förbi — den 2 januari 1968 — då Fidel tillkännagav oljeransonerings och offentligt tillskrev den Sovjets vägran att öka sina leveranser. Men Kuba hade inte levererat det utlovade sockret.

När Fidel avslutade kulturkongressen i Havanna den 12 januari 1968 fastslog han, ”att det inte kan finnas något mer antimarxistiskt än dogmen, idéernas förstelnande. Somliga som talar i marxismens namn verkar som riktiga fossiler. Marxismen bör utveckla sig och inte förstenas, den bör uppträda som en revolutionär kraft och inte som en pseudorevolutionär kyrka. När vi ser hur medlemmar av prästerskapet blir revolutionärer, skall vi då finna oss i att se vissa sektorer av marxismen omvandlas till en ecklesiastisk makt? .. När vi hävdar detta *hoppas vi att inte bli exkommunicerade* eller underkastade den Heliga Inkquisitionen.”

Denna klart reserverade inställning, denna politik, som så tydligt tog avstånd från politiken i Sovjet pekade fram mot processen mot Anibal Escalante (som hade dömts redan 1962) och hans 35 kamrater i februari 1968. Under processen underströk Raul Castro att Escalante underhöll förbindelser med Moskva och hade skrivit till chefredaktören för *Izvestia* och lagt fram en katastrofbild av den ekonomiska och sociala situationen på Kuba och försäkrat att ”den lilla antikommunistiska bourgeoisin där hade tillvilllat sig ledningen över revolutionen”. Processen hade nått och jämnt avslutats och Anibal Escalante dömts till femton års fängelse, så insåg¹⁷ Fidel — efter att ordentligt ha gjort sin markering — att han inte kunde klara sig utan de mer än fem miljoner ton olja från Sovjet om året dvs. 100 000 ton i veckan, som är en livsnödvändighet för landet: en oljetanker var femtionde timme!

Man förstår då varför kubansk-sovjetiska vänskapsföreningen inte grundades förrän den 22 april 1969, mer än tio år efter revolutionens seger, mer än nio år efter Mikojsans vänskapsbesök och mer än åtta år efter det Kuba den 16 april 1961 hade proklamerats som ett socialistiskt samhälle. Närmandet hade klart bekräftats genom Castros tal den 23 augusti 1968,¹⁸ i vilket han uttryckte sitt gillande av ockupationen av Tjeckoslovakien, som hade ägt rum två dagar dessförinnan. I detta tal kunde noteras allvarliga reservationer mot regimen Novotny, som utgör ännu ett indirekt angrepp mot den sovjetiska restaliniseringen. Det betydelsefulla för Sovjet hade uppnåtts genom detta godkännande, även om det inte innebar en total och ovillkorlig inställning på samma linje.

Emellertid besökte en sovjetisk flottenhet Kuba i juli 1969 och i november 1969 avlade marskalk Gretchko en visit på Kuba, vilket ganska klart betonar ett politiskt och framför allt militärt närmande. På detta senare område är det lättare att komma överens, man hälsar varandra som vapenbröder utan att längre nämna något om raketfrågan 1962. De sovjetiska sjömännen beger sig då med viceamiralen i spetsen ut för att symboliskt¹⁹ skära av några sockerrör i närheten av Matanzas sida vid sida med sina kubanska kamrater och med Fidel i spetsen. Ett så markerat närmande som vid denna tidpunkt inte kunde tydas på mer än ett sätt innebär *självfallet ett fördömande av Kinas inställning*,²⁰ till vilken Sovjet då var den som

¹⁷ Eller också hade man låtit honom förstå det ...

¹⁸ Den dagen var det många i Havanna som väntade sig ett skarpt angrepp mot Sovjetunionen.

¹⁹ Jag hade bett att få göra samma sak, men jag fick inte tid till det; det hade gått ut över mitt arbetsmaterial, som för mig kommer i första rummet — alltid den gamle universitetsläraren som sticker fram.

²⁰ De tjugo proklamationerna på 20-årsdagen av den kinesiska revolutionen i Peking den 1 oktober 1969 hyllar inte den kubanska revolutionen.

främst ställde sig fientlig. Detta ställningstagande har emellertid aldrig officiellt bekräftats och man fortsätter att beklaga den kinesisk-sovjetiska oenigheten inför den gemensamma fienden, den amerikanska imperialismen.

De båda länder som Kuba helst vill stå nära är Vietnam och Nordkorea. De ledande kubanerna har sagt mig i hur hög grad vietnamesernas heroiska motstånd hade höjt folkets entusiasm för arbetet och medfört en insats som var av avgörande betydelse för folkets utveckling. Bevisen på vänskapen med Nordkorea mångfaldigades likaså. Men det nyligen inträffade närmandet mellan Kuba och Sovjet skulle kunna skärpa en meningsskiljaktighet mellan Kuba och Kina, som aldrig riktigt har bilagts, även om man inte längre talar om den. I det avseendet intar alltså Kuba en politisk hållning som tydligt skiljer sig från Vietnams. Detta sistnämnda land strävar att uppehålla en svår men samvetsgrann järnvikt mellan de sovjetiska och kinesiska lärosatserna och visar samma vänskapliga inställning till båda länderna. Det fick man också se vid president Ho Chi Minhs²¹ begravning, vars enkla och blygsamma levnadssätt skulle kunna ge anledning till eftertanke och inte bara hyllningar från spansk-amerikanen, den stolte spanske caballeron Fidel Castro.

8. Närmande men inte fullständig enighet: C. R. Rodriguez i Moskva

Den 2 januari 1969 föreföll Fidel Castros ton med avseende på Sovjetunionen vara helt annorlunda än den var bara ett år tidigare. ”I denna stund då vi för vårt land förutser framgång och en strålande framtid är det på sin plats att tala om vad solidariteten från socialistlägret och särskilt Sovjetunionen har betytt för oss. I vissa frågor har vi understundom haft *olika uppfattningar* och dem har vi uppriktigt givit uttryck åt. Men på samma uppriktiga sätt är vi skyldiga att framhålla²² att livsmedelssändningarna blev av avgörande betydelse för vårt land, när vår egen produktion sjönk under de första åren och likaså vapensändningarna, när vårt land var som mest hotat. Dessa vapensändningar kostar mycket pengar, de kostar *mer än all den utrustning* vi har använt för vår utveckling, och vi har fått dem *gratis* ... När det har fattats oss kompetent personal, har vi fått de tekniker vi behövde ... När vi har haft medelmåttiga skördar och då inte kunde fullgöra de leveranser som skulle täcka vår import, har detta inte gått ut över vår import ... I rättvisans namn är det vår skyldighet att säga att denna hjälp var *avgörande* för oss.”²³

Raul Castro erinrar den 7 mars 1969 om att ”vår ledares order är den lag som ger uttryck åt vårt fosterlands vilja och dess fullmakt”, och han begär att ”soldaterna skall uppfostras i stridbar vänskap för de socialistiska staternas brödraarméer och alldeles särskilt den stora sovjetiska armén, vars representanter dagligen arbetar sida vid sida med våra officerare och även skördar frukterna av de gemensamma ansträngningarna”. När man läser dessa rader, skulle man kunna tro att det inte längre finns den minsta motsättning, men det skulle inte vara alldeles riktigt.

Kuba hade nekat att delta i de förberedande arbetena för ”Arbetarnas och kommunistpartiernas kongress” som efter många svårigheter äntligen ägde rum i Moskva i juni 1969. Det kubanska kommunistiska partiets centralråd beslöt emellertid att sända en delegation av observatörer, ledd av C. R. Rodriguez. I sitt tal betonade denne att han har kommit till Moskva för att inte ”hans frånvaro skulle bli ett vapen i händerna på fienderna till kommunisternas revolutionära världsenhet”. Men han betonade ”de snedvridningar som försvagar de marxist-leninistiska begreppen och den *opportunistiska* inställning som vi betraktar som den största faran för ögonblicket”.²⁴

²¹ Vilkens testamente underlättade de kinesisk-sovjetiska förhandlingarna hösten 1969.

²² Ett år tidigare ”var man inte skyldig” att göra det.

²³ På Kuba lever socialismen på nappflaska (från Sovjet), säger man i Mexiko.

²⁴ Man vet att liberala element, som de italienska och jugoslaviska kommunisterna, betraktar dogmatismen som

Han underströk ”de interna meningsskiljaktigheterna inom det socialistiska systemet”, vilka man då föredrog att förbigå med tystnad i Moskva. Och han anmärker på ”att de diplomatiska förbindelserna mellan socialistländer och latinamerikanska regeringar etableras och utvidgas ... ett knep som syftar till att splittra massorna”. Han förklarade också ”att man talar för litet om de allt vanligare utbrotten av revolt bland studenterna och arbetarungdomen ... en omständighet som hänger samman med motståndet inom vissa sektorer av den kommunistiska rörelsen mot att medge det faktum att arbetarklassens materiella villkor i de utvecklade länderna har förbättrats på bekostnad särskilt av folken i Afrika, Asien och Latinamerika”, och han begär att man skall ”bättre definiera den betydelse som ungdomsrevolterna har ... för kapitalismens undergång.”

”Vårt parti håller inte med när man säger att 'de antiimperialistiska krafterna främst skall inriktas på att bekämpa krigsfaran' ... att få fred är bara en del av kampen mot imperialismen ... Man måste ha klart för sig att det viktigaste målet är att *krossa och förrinta imperialismen* ... Vi har med bestörtning hört att en viss ledande kommunist i ett kapitalistiskt land ansåg att detta att med vapen i hand kämpa för oberoende i Latinamerika satte den fredliga samlevnaden i fara och borde fördömas av den kommunistiska rörelsen ... Vi kommunister bör besegra övermod och sekterism ... Che Guevaras död är inledningen till ett nytt skede i den revolutionära utvecklingen i Latinamerika.”

Även om Rodriguez slutar ”med att hylla det stöd Sovjetunionen, de socialistiska staterna och den revolutionära rörelsen har givit Kuba”, så tvekar han inte att ”påminna om de ofrånkomliga meningsskiljaktigheter som understundom har varit nog så allvarliga under utvecklingen av vänskapen och samarbetet med Sovjetunionen”. Kubas ställning innebär alltså ingalunda en ovillkorlig anslutning som skulle kunna jämföras med den attityd som har intagits av dem som har förenat sina arméer med Sovjetunionens för att invadera Tjeckoslovakien.²⁵

9. Privilegierna finns kvar ... för de styrande i sina Alfa Romeo

Sida vid sida med oändligt hängivna kämpar — som vi mycket gärna hyllar, även om vi inte delar deras uppfattning i allt — utvecklas på Kuba som i de andra kommunistländerna en grupp av karriärer, av strebrar. De som reste tillsammans med mig och som ändå var utvalt folk och dessutom mycket yngre, arbetade inte alls så mycket som jag, det medgav de. Här får man se sådana som det enkla folket kallar bukfyllnadskommunister som ser sig om efter platser som gör det möjligt att leva väl. I motsats till *sociAlismo* talar man om *sociOlismo* som man skulle kunna översätta med något liknande begreppet ”Borsta mig på ryggen”. Den som har en plats som tillåter honom att lämna ut vissa favörer delar gärna med sig åt släkt och vänner — och hoppas att de vid tillfälle skall göra honom motsvarande tjänster.

De som Fidel utdelar befogenheter till är sådana som han litar på och detta sker på gammalt feodalt vis. Partiet är fortfarande genomsyrat av en hispano-amerikansk anda, som gärna lägger all makt i händerna på ledaren, på Caudillon. Fidel lever som en herreman på mycket stor fot, han inser att hans medhjälpare behöver det ena och det andra och han belönar dem ibland furstligt. Hans trogna har nyss gratis fått sina Alfa Romeo de luxe, modell 1750 som de kan använda för personligt bruk: en modern version av förläning eller ett privilegierat erkännande av ett sorts socialistiskt mervärde. Man sade i juli 1969 att det fanns 600 sådana bilar,²⁶ och att den som gjorde upp listorna på de privilegierade på det sättet också visste vilka som 1969 var de som hade makten. Men rektorn far fortfarande till universitetet i sin

den största faran. Att attackera opportunisten består i juni 1969 i en linje som gillar ockupationen av Tjeckoslovakien och därigenom till och med den sovjetiska restaliniseringen, domarna mot liberala författare, etc.

²⁵ Önskar Sovjet ”andra Vietnam” i Latinamerika, som ”Che” efterlyste? Nej, inte om de kostar dem lika mycket som Kuba!

²⁶ Svårigheten att få sovjetiska reservdelar inriktar importen mot dessa bilar. I slutet av 1969 lär det finnas 2 000 Alfa Romeo och den kubanska regeringen erbjöd ambassaderna att överlåta sådana åt dem.

sovjetjeep, för han är inte angelägen att visa upp sin fina Alfa Romeo för studenterna. Eftersom makten kommer från ovan förefaller det alldeles naturligt på Kuba att på så sätt belöna dem som är i ansvarig ställning.

Så går det inte alls till i Nordvietnam, där folket och även de högsta styrande lever det enklast tänkbara liv och ofta far omkring på cykel. Något sådant kan man inte föreställa sig i Havanna, där de makthavande med fasa har avvisat ett fördelaktigt anbud på Velosolex mopeder,²⁷ som skulle ha inneburit enorma besparingar av hårdvaluta och bensin. För att förflytta sig inom staden skulle det vara fullt tillräckligt. Vi har redan nämnt de tre olika matsedlarna inom armén.

Låt oss också nämna de vackra villorna på den underbara stranden vid Varadero, där officerarna och deras familjer tar sina gratissemestrar. Fast det dessutom finns vackra kapitalistvillor disponibla omkring Havanna, lät ministern för den lätta industrin 1969 uppföra ett hus åt sig som var bra mycket lyxigare än det som protokollet hade och där jag bodde. Om rummen och salongerna hos ministern är jättestora, så är i gengäld de bostäder som ställts i ordning åt hans medarbetare mycket små med britsar över varandra, vilket visar att det finns skillnad på ”klass”.

För inte så länge sen jämförde jag enkelheten hos de kubanska ministrarna med det hänsynslösa slöseriet hos deras afrikanska kolleger.²⁸ Denna jämförelse skulle inte längre kunna göras utan invändningar. Jag förstår bättre Fidels vrede när han förebrådde mig det oriktiga i mina anmärkningar under den bankett som hölls för mig i Victorino. Han kände mycket väl på sig att det var en indirekt personlig förebråelse och han hade rätt. När jag kom med en invändning mot en alltför påkostad mottagning i Hanoi i mars 1964 sade däremot premiärminister Pham Van Dong i stället till mig: ”Jag förstår vad ni menar.” Jag har redan talat om det ansvar som i sådana sammanhang åvilar många progressiva utlänningar som i allmänhet utnyttjar alla privilegier som om det vore deras rätt. I sina förbindelser med socialistländerna undviker de att komma med kritik som skulle kunna äventyra eventuella framtida inbjudningar.

Vi skall ytterligare lägga till de sexuella privilegierna för ”den nya klassen”, som betyder mycket på Kuba. En högre, ung, nygift ämbetsman kan skylla på sena sammanträden eller tjänsteresor på landet för att lätt komma åt att träffa sin lilla väninna eller sina väninnor. Men i barackerna där macheteros som skär sockerrören bor kan man ibland se ett litet anslag: ”Sov lugnt, revolutionen vakar över din hustru.” Det är faktiskt så att om hustrun till en machetero tar emot ett manligt besök, kan CDR-mannen i hörnet telegrafera till hennes man och berätta det, varpå mannen kommer hem och ibland tar ut skilsmässa, även om det var ett fullständigt oskyldigt besök. De sexuella privilegierna är enbart för de rika, och de utländska experterna är mycket eftersökta av de unga kubanskorna. De gäller huvudsakligen männen, för ”Che” blev tvungen att avskeda en kvinna, som var byråchef i hans ministerium: hennes man tillät henne inte att ensam fara på tjänsteresa ... ”Machismo”, männens privilegium,²⁹ har långt ifrån försvunnit i detta samhälle som fortfarande är hispano-amerikanskt.

Man ser alltså hur det på Kuba utvecklas en ny styrande kast, visserligen välvilligt inställd mot arbetarna och de fattiga men ofta på ett patriarkaliskt sätt. De har inte rätt att komma till tals, om de skulle komma med kritik. Jag var angelägen att gratulera major Curbelos kock för hans utsökta kök och majoren uppfattade inte en viss ironi i mitt yttrande. Denna klass sitter stadigt på sina privilegier och det går ingen nöd på dem. De gör sig därför inte reda för under hur svåra förhållanden folket lever och gör inte så mycket för att lindra deras materiella

²⁷ En Alfa Romeo kostar lika mycket som 40 Velosolex-mopeder.

²⁸ I *Afrikas dåliga start*, Le Seuil 1962, Utrikespolitiska institutet och Rabén & Sjögren 1970. Denna villahistoria är vad som djupast har upprört mig.

²⁹ Det finns ingen äkta revolution om den inte också innebär kvinnans frigörelse, påminner oss Mao Tse-tung.

svårigheter. Man anar möjligheten av att det kan uppstå en vänsteropposition, som skulle kunna fylkas kring idealisten "Che" som sin fanbärare. En del nöjer sig med en dold opposition, men det finns redan några av dem som gärna skulle vilja lämna ön: detta är något som jag inte kan gilla hos dem, för det är ju ändå att desertera. Men det är en inställning som är lättare att inta i Paris än i Havanna.

10. Är det teoretiska förnekandet av materiell stimulans berättigat?

Efter sovjetiskt föredöme hedrar och ärar den kubanska socialismen familjen och de äktenskapliga dygderna, uppmanar ogifta par att legalisera sin förbindelse, företräder kort sagt gammaldags moral. Men att minska (och snart helt avskaffa) den materiella stimulansen, det innebär att vägra en man att *i första hand* arbeta för sin familj, sin hustru, sina barn och sina föräldrar. Att arbeta för dem man har kära utesluter inte nödvändigtvis att man är hängiven sitt land, sitt samhälle och sin revolution. Man kan vara en god kommunist och mer bry sig om sina barns hälsa och bekymra sig mer för att ens hustru är trött än för andras trötthet. Ännu i dag behövs det på Kuba rätt mycket pengar för att kunna tillfredsställa de behov man har. Eller också måste man försöka leva ett klosterliv, något som man i Sovjet visar en tendens att ta avstånd ifrån och som inte ens kineserna anbefaller; inte ens i kibbutzerna i Israel har man riktigt kunnat vidmakthålla den inställningen, när väl ekonomin har blivit bättre.

De ekonomiska resultaten av detta system ligger redan i öppen dag. Massornas otillräckliga arbetsinsats är en omedelbar följd härav, så det finns ingen grund för att påstå den vara ekonomiskt berättigad. C. R. Rodriguez erkänner gärna att produktionen skulle öka fortare om man ville använda denna stimulans. Men, säger han, "om den blev den huvudsakliga drivfjädern, skulle detta medföra att vi avlägsnade oss från socialismen, det har man sett i Jugoslavien och Tjeckoslovakien". Man ser här sammanhanget mellan denna vägran och en politisk uppfattning som står i motsättning till all liberalisering.

Redan 1960 hade jag för Fidel Castro understrukt *faran av att uteslutande gå in för statliga företag till förfång för varje kooperativ form*.³⁰ I Sovjetunionen satte man i gång med att utvidga de statliga jordbruken på bekostnad av kolchoserna och detta kulminerade 1958-60, varpå utvecklingen tvärt avbröts 1961 när det blev tydligt att sovchos-organisationen var allmänt ekonomiskt underlägsen. Det är bara de jugoslaviska kombinaten som har givit bättre resultat, men bara i och med att man införde självstyrelse.

En statsekonomi skulle kunna fungera bättre, säger Rodriguez, om arbetarna hade större möjligheter att *ge uttryck åt sina åsikter*. Sockercentralen i Moro hade stora svårigheter när det gällde anläggningarna för kylning av vattnet. Under en nyligen hållen diskussion utlägger en arbetare hur man på "den gamla tiden" löste problemet på ett mycket enkelt sätt. Kamraterna blir då upprörda över att han inte tidigare har kommit fram med detta: "Ja, men sedan åtta eller nio år har ingen någonsin frågat oss arbetare vad vi tänker och tycker om produktionen." De är alltså fortfarande lika ringaktade som förr.

Rodriguez erkänner också "att en kombination av självstyrelse på gruppnivå och materiell stimulans på företagsnivå skulle vara mycket effektiv. Men för landets ekonomi skulle det kunna ha till följd att det uppstod allvarliga snedvridningar". Han efterlyser en ekonomisk struktur, där konsumenterna vore demokratiskt delaktiga och på så sätt fick ge uttryck åt sina önskningar inom ramen för en statlig ekonomi. Det skulle dessutom också vara nödvändigt att hela den politisk-militära inställningen i grunden modifierades både i sin struktur och i sin *mentalitet*, så att kritik skulle vara tillåten.

³⁰ Och jag ångrar inte alls det rådet, trots att jag som många andra ofta har tagit fel på många punkter. Det rumänska kommunistpartiet erkänner den kooperativa jordbruksproduktionen som *en permanent och livsduglig socialistisk utvinningsform*.

Ota Sik och Jacqueline Vernes³¹ visar oss att detta skulle kunna förverkligas om man i en ekonomi planerade för de allmänna riktlinjerna och för att tillgodose de viktigaste kollektiva och elementära behoven men godtog marknadens svängningar för att låta konsumenterna komma till tals. Likaså skulle arbetaren behöva känna sig mer direkt och personligt förbunden med produktionsprocessen än vad som i dag är fallet på Kuba. Det finns de som nog försöker att genomföra denna anpassning med hjälp av det politiska och moraliska maskineriet, men uppriktigt talat har detta aldrig fungerat tillfredsställande. Den nuvarande militariseringen betyder att man är på väg bort från en sådan lösning och att man *vänder ryggen åt socialismen*. Att avböja den materiella stimulansen och fördelarna av en viss marknadsrörlighet innebär också såvitt vi nu vet att avböja den självklara politiska följden av denna inställning, en viss liberalisering.

Denna vägran är helt i linje med ockupationen av Tjeckoslovakien och den riskerar att smärtsamt bromsa en framtida gynnsam utveckling av den kubanska ekonomin, först och främst på bekostnad av de fattiga och mest utblottade, för vilka en sann socialism först och främst borde verka, eftersom den sätter som sitt mål att rätta till de sociala orättvisorna.

11. Socialistiska förebilder i en militär byråkrati

I *Revue française de Science politique* oktober 1963 definierade Claude Cadart den ryska och den kinesiska socialismen (och ställde dem alltså i viss mån sida vid sida) som "socialistiska förebilder för en statlig byråkrati". Jag använder ett liknande uttryck apropå Kuba år 1969, vars originalitet visade sig vara betydligt mer begränsad än jag hade hoppats, när jag för fjärde gången reste dit igen i slutet av juni 1969. Man återfinner på Kuba *vissa element* av socialism, men att underlägga staten produktionsmedlen, handelsutbytet och *informationen*, det innebär inte nödvändigtvis att de slutgiltigt socialiseras. I själva verket gör detta att den styrande klickan och i sista hand Fidel Castro förfogar över dem.

Det är inte arbetaren som har blivit herre över sina verktyg, det är inte heller bonden som blivit det över sin jord och sin boskap: den sistnämnde har rent av frånhänts sin egendom eller är på väg att bli det. Det är inte konsumenten som reglerar produktionsinriktningen, för man har egenmäktigt slagit fast en prioritering för exporten, som med all rätt kan bedömas som överdriven (även om det verkar som om det kunde vara nödvändigt). Det finns alltså vissa grunder på vilka man kan se fram emot att en dag bygga upp något som jag kallar socialism. Detta innebär i första hand en minskning av de sociala orättvisorna och en *verklig delaktighet* för alla arbetare när det gäller att träffa de stora avgörandena och dra upp de stora riktlinjerna. Denna socialism grundar sig lika mycket på överlämnandet av det ägda till kollektivet som på en *verkligt demokratisk* bestämmanderätt över produktionsmedlen, som också tar hänsyn till samhällsintressena.

Den innebär först och främst att man *avvisar censur*, som enligt det nya manifestet på 2 000 ord från de intellektuella i Tjeckoslovakien "har försatt oss hundra år tillbaka i tiden. Den hindrar utbyte av information och åsikter, den omöjliggör en välunderrättad allmän opinion, den gynnar läsandet av floskler, den försvårar kontroll av makten, den skyddar odugliga tjänstemän och tillåter andra omoraliska företeelser. Den förringar konsten och vetenskapen och gör dem till maktens tjänare och till *utsmäckningar som tolereras på statens fasad*."³²

Socialisterna har rätt att kritisera varandra sinsemellan och vi underskattar inte de makt-havandes svårigheter och inte heller svårigheterna i kampen mot imperialismen. Men det finns ingenting som i det andliga klimatet 1969-70 rättfärdigar användningen av antidemokratiska medel. Nu är naturligtvis den kubanska socialismen inte liktydig med stalinism. De engelska

³¹ *Le Monde*, den 23 september 1969.

³² *Le Monde* den 26 september 1969.

specialisterna på boskapsuppfödning, Preston och Willis, som bittert kritiserats av Fidel,³³ har fått stanna kvar på sina poster och har möjligheter att arbeta: de har inte mött samma öde som Vavilov, som Lysenko lät avlägsna. Jag har kunnat träda i förbindelse med medlemmar av oppositionen, vilket för övrigt i högsta grad misshagade Fidel.

Den socialistiska regimen bygger på frivilliga insatser, den kan följaktligen begå sina misstag och ofta inser den inte felet tillräckligt snabbt. Endast en öppen kritik skulle kunna bidra till en sådan klarsyn, som är ofrånkomlig när det gäller att göra den mer effektiv. Socialismen borde möjliggöra *utvecklingen av alla individer* som erkänner de kollektiva uppgifternas prioritet från och med det ögonblick då dessa uppgifter verkligen också blir *deras* uppgifter, därför att de har tagit del i avgörandena. Men stunden är inne att försöka komma fram till några slutsatser, som jag skall lägga fram med all den blygsamhet som Fidel så klokt rekommenderar alla tekniker och vetenskapsmän,³⁴ ett råd som han en dag själv borde kunna följa. Det är en uppgift för hans uppriktiga vänner att påminna honom om detta!

När Jean Lacouture³⁵ talar om Nasser, Bourgiba, Sihanouk och N'Krumah (som i mångt och mycket påminner om Castro), slutar han: "Sådana metoder beror på en romantisk paternalism som varken formar samvetena eller gör människor mogna att påta sig ansvar eller skickade att utöva auktoritet." Vi befinner oss ju i Latinamerika, det är sant, där den tryckande närvaron av den nordamerikanska imperialismen ofta tar sig uttryck i avskyvärda diktaturer, i Brasilien, i Argentina och Paraguay, i Dominikanska republiken, Nicaragua och Guatemala, för att inte tala om gangstern på Haiti, och många andra. Det är sant att Castro har ärvt en sociologiskt svår situation med två kulturer, en bondekultur och en stadskultur, som nästan är oförenliga. En karibisk revolution kan inte skapa en europeisk demokrati. Men vi skall fortsätta att (konstruktivt) kritisera varje etablerad regim.

³³ Under Institutets för boskapsuppfödning kongress i april 1969. Somliga anser att de borde ha rest sin väg efter att ha blivit så illa behandlade.

³⁴ Och som i mitt fall är så mycket mer på sin plats, som fyra besök utspridda över en lång tid, vart och ett på drygt en månad, inte har givit mig en tillräckligt ingående kännedom om kubansk verklighet. Likadant skrev jag Afrikas dåliga start utan tillräckliga kunskaper om Afrika. Trots de många bristerna i den lilla boken om Afrika kan jag inte förmå mig att ångra den.

³⁵ *Quatre hommes et leurs peuples, sur pouvoir et sous-développement*, Le Seuil 1969.

VIII. "Revolution, förstår du, är en svår sak"

1. En bekännelse som understryker viljan till sökande efter sanningen hos en alltför isolerad människa

När Fidel Castro på det sättet erkänner svårigheterna med revolutionen, känner man att han verkligen önskar att göra det bästa möjliga av den, och det länder honom till all heder. Trots kritiken får man inte glömma att vi i vissa avseenden har att göra med en människa som besjålas av god vilja och som vill förbättra sitt folks öde. Han strävar alltid efter att lära sig och han lägger manken till, men det långvariga maktutövandet har kommit honom att tro att han förstår alla problem bättre än alla andra, vilket självfallet inte är möjligt. Det är mig emellertid fjärran att jämföra Castro, som amerikanerna ofta gör, med de andra diktatorerna i Latinamerika¹, som de för övrigt stöder – vilken motsägelse!

Ingen vet om Kuba en dag kommer att uppnå någon sorts kommunism och ännu mindre hur den i så fall skulle se ut. Det motsatta antagandet skulle inte nödvändigtvis behöva innebära en återgång till kapitalismen, för det finns många möjligheter att förbättra och fördjupa *de olika formerna* av socialism, eller andra former av icke-kapitalistisk utveckling som Kuba skulle kunna genomgå. Man löper inte någon större risk om man förutspår att en eventuell kommunism på Kuba – en utveckling som förresten förefaller föga trolig – skulle skilja sig mycket ifrån, eller till och med bli totalt annorlunda än de utkast som Fidel har skisserat.

Framtidens samhällen kommer att bli mycket mer dynamiska och förändras mycket snabbare än vad deras nuvarande grundare menar. De kommer att förbli fulla av motsägelser, de kommer följaktligen ständigt att utvecklas genom tiderna, och kommer att ta former som vi inte ens kan ana i dag. Vi kan redan ana möjligheter till ingrepp i genetiken och i den mänskliga hjärnan, som en dag kan komma att utöva ett inflytande på personligheten hos morgondagens människa och följaktligen på samhället. Det är inte så säkert att de blir godartade och vi känner redan till atomkraftens destruktiva möjligheter. Men låt oss nu hejda oss, så att inte vi i vår tur hemfaller åt oförsiktiga profetior.

Låt oss vända oss till mer närliggande verkligheter. Den kubanska socialismens framtid, sedd på kort eller medellång sikt, de närmaste femton eller tjugo åren, löper stor risk² att fortsätta att i alltför hög grad vara beroende av den som alltmera sällan kallas *líder máximo* som han ofta gjorde 1963 utan snarare överbefälhavaren eller premiärministern, mera sällan förste partisekreteraren. "Överbefälhavare", det försätter oss genast till det militära området, där det gäller en lydnad "utan tvekan eller knorrande", som inte längre tillåter några faktiska möjligheter till diskussion. Vad som är mest påfallande, det är att se Fidel omgiven av människor som nästan aldrig säger emot honom, vilket gör honom till en ensam människa, synbart och välgrundat oroad över sin ansvarsbörda.³ Han är ensam eller har snarare undan för undan isolerat sig och känner sig egentligen inte fri och obesvärad annat än i sällskap med sina gamla kamrater från Sierran eller tillsammans med okända arbetare. Napoleon vann sina segrar tack vare sitt lag av marskalkar, som han nogsamt aktade sig för att inskränka till antalet. Hur många ministrar, höga partipampar och administrationschefer och i synnerhet

¹ *Le Monde* publicerade den 16.10 1969 en angivelse av trettionio brasilianska präster om fasansfull tortyr som har utförts av militärdiktaturens polis. "För att försvara det kristna västerlandet" går extrema högergrupper så långt som till att döda präster som sekreteraren åt don Helder Camara (vilken påven har glömt att utnämna till kardinal). Det ligger en värld mellan dem som, även om de bedrar sig själva som på Kuba, vill utveckla människan och dem som bara söker behålla makten och utnyttja den till egen fördel.

² Så länge de övriga kubanska ansvariga inte gör klart för sig det farliga i en sådan situation eller drar sig för att opponera sig mot ledarens allsmäktighet.

³ "Fidel är en polemiker, han behöver bli motsagd men tolererar det knappast", säger en kubansk god vän. "Han har skickat efter er som teknisk rådgivare i hopp om en mer gynnsam bok men också för att kunna polemisera mot er", tillägger han.

ytterst värdefulla tekniska specialister har inte blivit avsatta, avlägsnade från makten eller ansvaret under dessa senare år? För att inte göra dem orätt vågar jag inte nämna namnen på alla dessa ansvariga ämbetsmän som jag har träffat inom INRA 1960 och sedan 1963, och som jag nu hör har blivit förflyttade till mycket underordnade poster, om de inte rent av har rest sin väg eller har beslutat sig för att resa.

2. 1970-71 kommer en fruktansvärd redovisningens dag

Sedan Camillo Cienfuegos försvunnit skulle "Che", som var alltför idealistisk för alla vardagslivets kompromisser, inte ha kunnat åse hur alla dessa nya privilegier infördes utan att protestera: det var ett av skälen till att han föredrog att fara sin väg. Premiärministerns jordbrukstekniska lag består av ungdomar som knappt har lämnat universitetet, sade Fidel till mig. Det var bara Fonseca, som 1969 föreföll att höja sig över mängden. De ansvariga cheferna byts ut alltför ofta, ibland redan innan de ens har hunnit sätta sig in i saker och ting. Jag kan svårtigen tänka mig major Laite bemästra bevattningsproblemen så som en Faustino Pérez⁴ kunde.

Den som vill behålla sin plats undviker att säga emot Fidel och på det sättet skapar han omkring sig en atmosfär av fruktan, om inte direkt hovsmicker och ibland till och med av angiveri. Jag tyckte inte om det sätt som man inför mig som jag ibland tyckte felaktigt rapporterade vad Alonso Olive hade yttrat till mig. Därför kan de som här lyckats komma åt en post för vilken de inte känner sig vara särskilt kvalificerade, bli benägna att ta till tvivelaktiga medel för att hålla sig kvar. Vi har visat hur Fidel ibland kan avgöra en sak i all hast utan att tillräckligt ha satt sig in i frågan. I stället för att grundligt höra på vad experterna har att säga bestämmer han sig efter majoritetens eller de mest kompetentas mening.

Eftersom han i förtid började måla upp bilder av en strålande framtid, drivs han att komma med alltmer högrärande löften, som blir allt mindre övertygande: nu står han inför räkenskapens dag 1970. Det gäller inte bara de tio miljonerna ton socker utan också den utlovade *påtagliga* förbättringen i levnadsförhållandena på den vändpunkten väntar hans folk. Om hans löften om ett kommande välstånd inte på något vis infrias, föreligger det risk för att en sorts kallt krig mellan massorna av vanliga arbetare och de makthavande kommer att sprida sig och bli allmänt. Man kan redan se antydningar i den riktningen.

Om den skulle ta samma väg som kampen mellan bönderna⁵ och de makthavande i Sovjetunionen, om självsvåldet och den inställningen att "det skiter väl jag i", som jag har kunnat se prov på, och som ibland påminde mig om stämningen i den typiska kasernen, skulle sprida sig, då skulle de enorma investeringarna i jordbruket på Kuba, i bevattningsinstallationerna med tunga maskiner, i vägar till plantagerna, i gödningsämnen, i insekts- och ogräsmedel bli synnerligen medelmåttigt effektiva. Effektiviteten har aldrig varit särskilt hög, men den kan bli ännu lägre. Genomförandet av de storslagna planerna kräver att var och en på sin plats gör sitt bästa och är besjälad av ett verkligt revolutionärt medvetande. Det ansvarsmedvetande som nöjer sig med att figurera på officiella affischer och delta i diskussionerna mellan de ansvariga i partiet drar med sig risken för en allt mer utpräglad polisregim. Infriandet 1970 tyder alltså på att man får emotse en hel serie åtgärder av både ekonomisk och politisk natur.

3. Vad är att göra? Organisera och stimulera upprustningen

Låt oss genast precisera att det här är fråga om mina åsikter, som jag bör framlägga utan några förbehåll, eftersom man har bett om dem, men ingalunda om några råd. Eftersom bara en femtedel av de traditionella lantarbetarna har stannat kvar på landet, är inte längre insatsen genom mobilisering av arbetskraft i staden bara ett enkelt tillskott som det förut var till arbetskraften

⁴ Som tycks ha fått betala för sina underordnades fel.

⁵ Det finns mycket färre bönder på Kuba än i Sovjet 1929-33, men det är fråga om samtliga arbetare.

för jordbruket: den har nu kommit att utgöra huvudparten av den disponibla arbetskraften. Det är alltså mycket angeläget att göra den effektivare. Detta kan ske genom att först dra in nattarbetena utom då det gäller tunga maskiner eller vid perioder av toppbelastning.

Dessutom genom att bara varannan söndag, men då för ett verkligt arbete, göra en intensiv ansträngning, som svarar mot fastställda normer, och stanna på arbetsplatsen från klockan sju till klockan tolv. Detta förutsätter att lastbilar finns på platsen för avresan från klockan sex på morgonen och startar ungefär *en kvart över sex*. Men långvarigare uppbåd blir ändå de effektivaste och sådana bör man gå in för i första hand.

Det skulle vara bra att ställa till stadsbornas förfogande folk som visar dem hur de bäst skall arbeta med minsta möjliga ansträngning med lätta, moderna handverktyg av den sorts som används i europeiska trädgårdar, vilket jag rekommenderade redan 1960. Man måste särskilt lägga vikt vid att *organisera* arbetet effektivare. Det hela skulle gå bättre om arbetarna liksom i Kina uppmuntrades att litet oftare säga sin åsikt. Bättre organiserade mobiliseringar under ledning av de äldre tekniker, som kunde fås att delta lika väl som unga, som nu i massor kommer ut från instituten, skulle snabbt skapa ett intryck av ett mer lönsamt arbete, vilket skulle påverka "de mobiliserade" att anstränga sig litet mer. Att gräva kring kaffebuskar, när man just har ryckt upp plantorna på de bredvidliggande fälten, är inte särskilt uppmuntrande.

När det gäller den större planeringen blir minsta fel vid uppläggningsen alltför kostsamt i en sådan skala. Utländska specialister på sockerrör, foderodling, citrusfrukter, kaffe, bananer, lantbruksmaskiner och experimentodling skulle ge större utbyte och kosta bra mycket mindre att skicka efter än de hundratals bulldozer och stora bandtraktorer och de tiotusentals traktorer som inte har behövts annat än genom att hela beståndet av jordbruksmaskiner har *utnyttjats så dåligt* och i synnerhet på grund av det dåliga underhållet. Utan mer ingående *kunskaper* förstörs den moderna maskinparken och den mest avancerade teknik kan brutalt bryta samman, som vi har sett.

För att komma tillrätta med de allvarligaste felen (vi har bara sett en liten del av dem och vi har här bara påpekat en liten del av dem vi har sett⁶) anser vi inte att på det stadium, där just nu den politiska utvecklingen, inställningen och den genomsnittliga ansvarskänslan befinner sig, det skulle vara önskvärt att i så hög grad som har skett förringa den roll som den materiella stimulansen spelar. Man ska inte i förtid tänka på kommunismen i det XXI:a århundradet utan man måste låta varje generation lösa sina egna problem. Det är angelägnare att ta hänsyn till den närmaste framtiden för de revolutionära rörelserna i Latinamerika, som har sina blickar riktade mot Kuba, även om det bara gäller att kritisera landet.

Om traktorförarna fick samma grundlön som lantarbetarna (en lön som enligt vårt antagande redan skulle ha fördubblats) plus ordentliga *tilläggsarvoden* som motsvaras av *kvalitén* och kvantiteten av det utförda arbetet, skulle de lägga sig mer vinn om det, de skulle vara angelägna att skaffa de reservdelar som behövs, att bättre utnyttja sina motorer ... Dessa lönetillägg skulle vara mer begärliga, om de utgick in natura, i lättnader i det dagliga livet eller i kläder.

Man skulle dessutom ge varje permanent arbetslag möjligheterna att genom eget frivilligt arbete skaffa sig *en del av sina livsmedel*, sådant som är lättast att odla i liten skala, som jag föreslog i min rapport 1960. Kontrollen av ett sådant arbete "av kinesisk typ" skulle inte kräva någon större byråkratisk apparat.

De 20 till 25 miljoner dollar för färskas grönsaker, som jag har påvisat att man rätt lätt skulle kunna komma upp till, är också ett medel att öka det fransk-kubanska handelsutbytet. Det räckte med att för detta ändamål sysselsätta en permanent arbetsstyrka på tre tusen jordbruksarbetare. Detta skulle mycket underlättas av att man gav förtursrätt åt byggandet av 1 500 färdigställda bostäder utöver de 28 000 som har planerats för 1970. Och så skulle man sedan

⁶ Men jag har rapporterat alla i mina anteckningar till Fidel.

kunna lova dessa arbetare liksom packerskorna och transportstyrkan ett extra tillägg i form av tyg, proportionellt mot den del av arbete som utförts för att planen skall gå i lås.

Om de 50 000 ton tomater och paprika anlände till hamnen i rätt tid och var av den kvalitet som erfordras, skulle var och en av de 3 500 arbetarna och arbeterskorna (icke-jordbruksarbetare inräknade) kunna få två skjortor och ett par byxor för männen och några meter tyg för kvinnor och barn. Detta skulle kosta några kilo (sovjetisk) bomull per arbetare, som var och en vore i stånd att tillföra den kubanska ekonomin *mer än sex tusen dollar* mot en utgift på tio till tjugo rubel för råbomull.

För befolkningen i sin helhet skulle det vara möjligt att snabbt skapa ett helt annat klimat med de 30 till 40 000 ton tomater som inte går att exportera och överflödet på bananer och rotfrukter som är lätt överkomliga. Detta skulle göra en viss brist på importvaror, som vore svår att undvika, mer acceptabel, särskilt om man på en gång inskränkte på de styrandes privilegier. När alla människor får leva under en viss knapphet, blir den genast lättare att bära, det ser man i Kina. De som gör anspråk på att bygga upp kommunismen, bör vara de främsta att underkasta sig denna knapphet.

En förenkling av de administrativa organen tillsammans med ett allmänt genomförande av *vertikal integration* skulle göra det möjligt att kontrollera produktionen genom förädlingsindustrin eller distributionsapparaten. Förutom kombinat för persikor och tobak kan man tänka sig en likartad organisation av produktionen av färska grönsaker, ris, kaffe, citrusfrukter, rotväxter och bananer, mjölk, kött etc. Att påstå att den politiska evolutionens framtid på Kuba skulle äventyras genom sådana åtgärder, förefaller överdrivet. Den äventyras i betydligt högre grad genom militariseringen och särskilt genom frånvaron av möjligheter till fri information och till fritt åsiktsutbyte.

4. Ekonomisk delaktighet på alla nivåer: Små ansvariga enheter

Det materiella intresset skall inte spela den enda rollen. Det skulle, om det drevs till ytterlighet, vara att ringakta den kubanska arbetaren att tro honom om att *enbart* tänka på sin lön. Vore det så, säger Fidel mycket riktigt, skulle det inte ha varit mödan värt att ha gjort revolutionen. Men för att få honom intresserad också på annat sätt, skulle det mest värdefulla moraliska incitamentet vara att *respektera* hans individualitet först och främst i hans egenskap av arbetare. Detta innebär en öppnare diskussion för alla, inte bara när det gäller produktionsplanering och dess allmänna inriktning utan också när det gäller den dagliga organisationen av arbetet, där var och en säkert har något att komma med, som ofta är mycket värdefullt.

Följden skulle säkert bli att liksom i Kina en hel del tid gick åt till diskussioner, men också att man kom fram till värdefulla förbättringar. Och till detta medvetande, som ingenting kan ersätta för arbetaren, att han faktiskt *tar del* i ledningen av sitt företag, att han *personligen* bidrar till att bestämma om arten och kvaliteten när det gäller hans arbete. Han skulle då se att detta inte bara avgörs på högre nivå, *långt borta från honom*, som fallet var hos den kapitalistiska chefen. Om man tillämpar en sådan princip, leder det till mer initiativ, ansvarskänsla och *självständighet* hos de små arbetsenheterna.

Låt oss komma tillbaka till planeringen för risodlingen i Oriente där man siktar på 65 000 hektar risodlingar (1969) för år 1970. *Ganaderon* som har blivit chef för en delodling, har inte de nödvändiga kunskaperna för att diskutera uppläggningsen i stort av en enhet av sådana proportioner. Men planen är uppdelad i distrikt på ungefär samma storlek som de gamla *granjas*, 3 till 5 000 hektar på varje. Om dessa distrikt fick sin egen individualitet, en viss grad av självständighet i fråga om styrelse och ekonomi, permanenta arbetare, en viss bestämd tilldelning av löpande material, så skulle varje arbetare kunna effektivt ta del i ledningen av distriktet, kort sagt *känna sig på hemmaplan* och förstå att hans eget och kamraternas arbete, vilka han personligen känner, är dem till nytta. En sådan uppbyggnad skulle *underlätta*

uppläggningsen av arbetet, som skulle ligga inom räckhåll för de för den saken ansvariga. Ett sådant beslut skulle få konsekvenser på två områden: det ekonomiska och det politiska.

5. Varför dessa ekonomiska improvisationer?

Vilka investeringar som skall ha prioritet bestäms för närvarande mest på fysiska grunder och man räknar inte tillräckligt med hur fort de planerade utgifterna kommer att visa sig räntabla. De krediter som anslås för de olika planerna görs först upp på naturabasis, till exempel i fråga om maskinell utrustning och gödningsämnen, utan att man kan göra en giltig värdering av deras relativa räntabilitet av brist på en enhetlig beräkningsgrund, något som de kubanska ekonomerna förgäves försöker få fram. Penningkrediterna täcker inte mer än lönefonderna. Och det är alltid budgetmässigt sett fråga om *tilldelningar* och inte om lån, som man är tvungen att återbetala: följaktligen oroar man sig mindre för hur pass väl de används.

Frågan om ränta på pengarna spelar inte längre någon roll och allt vad man får in inflyter i budgeten. Ingen i dessa företag har något intresse av att de bär sig och tillfredsställelsen över att man har gjort sin plikt är en känsla, som inte i lika hög grad delas av alla. Det verkar som om Kuba envisades med att upprepa den serie av ekonomiska improvisationer, den ena efter den andra, som efteråt allmänt har kommit att betraktas som farliga av de övriga socialiststaterna.

”De 'stora' förnyarna på det socialistiska ekonomiska tänkandets område, ryssarna Trapeznikov, Nemtchinov, Novojilov, polackerna Lange och Brus, tjeckerna Sik, Kouba och Levcik, ungrarna Bogнар och många andra, hävdar att de övergripande mål, som ingår i den centrala utvecklingsplaneringen, i stor omfattning bör sättas i verket med hjälp av benägenheten att automatiskt reagera på vissa incitament – kort sagt genom *marknadsmekanismer*, vilket ingalunda innebär att produktionsmedlen upphör att vara kollektivägda, tvärtom. För att bli effektiv har planeringen följaktligen *behov av marknaden*.”

”Särskilt Ota Sik har närmare preciserat de egenskaper som framför allt skiljer detta organiserade system från en kapitalistisk marknad. I en socialistisk ekonomi bör marknadens roll huvudsakligen vara att tjänstgöra som vägvisare. Men även om den ger upplysning om nyttan av förutvarande eller aktuella produkter, duger den inte till att på egen hand bestämma produktionens kommande utveckling. Där finns alltså ingen möjlighet att återvända till en frihet som inte står i överensstämmelse med den gynnsammaste utvecklingen av den produktiva uppbyggnaden. Det är inte heller marknaden som bör ge upplysning om vad som är önskvärd kollektiv förbrukning och om den globala strukturen av avkastningen. Att träffa alla dessa val är något som ankommer på det centrala organet i dess egenskap av representant för nationens kollektiva intresse.”⁷

Den ränta som utgår för ett lån innebär ett försenat utvinnande av rikedomar, en försening som har ett verkligt ekonomiskt värde, som följaktligen förtjänar ett godkännande om man eftersträvar den maximala effektiviteten i investeringarna. Att glömma den förenas med ett visst förbiseende av befolkningens aktuella behov, med brist på grönsaksprodukter, som skulle kunna täckas genom kortcykliska produktioner. I stället för att tillrättalägga de fel som vidlådde de små grönsaksproducerande *granjas*, som hade anlagts av bulgarerna, har man ersatt dem med jätteplaner, som inte utfaller bättre men där de misstag som man föresatte sig att undvika löper risk att ytterligare ökas i större skala.

Ett väsentligt hinder för att kunna göra upp bättre ekonomiska kalkyler ligger här liksom i Sovjet omkring 1960, i den *förvirrade prissättningen*. Priserna är godtyckliga och konstlade även enligt ansvariga kubaners mening. Detta borde medföra att man försökte göra upp en

⁷ Jacqueline Vernes, *La planification et le Marché dans les pays socialistes*, Le Monde den 23 september 1969. Alla dessa punkter skulle givetvis vara förtjänta av mer ingående diskussion, men jag skall senare återkomma till detta.

bättre prisskala och skapa en bättre relation mellan penningtillgången och värdet på de varor som finns disponibla i stället för att undan för undan avskaffa marknadsrelationerna. En sådan tendens har lett till den tredje agrarreformen, som är en logisk följd av den revolutionära offensiven av den 13 mars 1968 och varigenom bönderna exproprierades. Bönderna reagerade snabbt på disproportionen i priserna hos Acopio, statens inköpsorganisation, genom att ägna sig helt åt odlingen av högt betalda produkter till förfång för de övriga, som vanligen var mer nödvändiga.

Om man införde en *finansiell kontroll* som avstämning av de obestämda variationerna i den fysiska effektiviteten, som i dag är så gott som de enda man använder som beräkningsgrund, skulle det bli möjligt att få bättre ordning på prioriteringen d. v. s. att utnyttja investeringarna bättre. Om man återgick till att bruka jorden i vettiga enheter, skulle det bli lättare att fördela och sanktionera vars och ens ansvar. I den nuvarande uppbyggnaden tunnas detta ansvar ut genom att fördelas åt alla håll, och valet av chefer beror alldeles för mycket på nycker och slumpvisa sammanträffanden med Fidel. Det sker följaktligen inte på rationella grunder.

En rumänsk vän som jag träffade vid min återkomst från Kuba, sade att han ansåg att den *väsentliga orsaken till den relativa ekonomiska efterblivenheten i hans land berodde på att man inte kan säga vad man tycker*. Tillsättningen av poster beror där på vad man har för anseende politiskt sett men i ännu högre grad på vem man är vän och ”kompis” med. Om dessa saker ofta spelar en stor roll i början av en karriär i kapitalistländerna, tillägger han, så fordras det sedan i en sådan miljö att den som har petats fram också verkligen visar att han duger något till för att han skall kunna komma någon vart. Detta skulle, sade han, vara av mindre betydelse under en *auktoritär* socialistregim. Där har vi verkligen det som är nyckelordet, och vad man verkligen kan förebrå regimen på Kuba, vilket återför oss till politiken: som Mao Tse-tung understryker: ”det är politiken som för befälet”.

6. Politisk delaktighet: Slutet på den demokratiska centralismen?

Stalin nådde under årens lopp fram till en okontrollerad maktställning, inte bara i sitt eget land utan också, hur otroligt det än kan verka, med en viss rekylverkan bland alla kommunister i hela världen. Denna dominerande ställning kunde inte vara i evighet, särskilt inte när ett land, som är betydligt folkrikare än Sovjet övergick till socialismen, trots de första kinesiska deklarationerna om strikt hörsamhet. Kommunist- och arbetarpartiernas kongress i Moskva i juni 1969 var ett försök att sluta leden, att fastslå en viss sovjetisk hegemoni och möjligen åstadkomma att man fördömde de ”kätterska” kineserna.

Det erkändes där, åtminstone i princip, att varje kommunistparti hade rättighet att själv bestämma sin politiska orientering. Man *erkänner alltså polycentrismen*, utom när det gäller den strategiska enklaven bestående av de östeuropeiska folkdemokratierna, som räknas till *den sovjetiska nykolonialismens privata område*. Slutet på sådana grupperingar som Komintern och Kominform, alltså på den så kallade demokratiska centralismen *i internationell skala borde logiskt sett medföra detsamma för den demokratiska centralismen inom varje kommunistparti*. Det italienska partiet är i dag mera villigt att erkänna detta än de övriga,⁸ under det att det franska partiet klamrar sig fast vid centralismen, eftersom det fortsätter att utan någon tvekan exkommunicera var och en som vägrar att böja sig, från kommunistiska studenter till P. Noirot och *Democratie nouvelle*-gruppen för att inte nämna Garaudy och många andra som blivit uteslutna eller kommer att bli det.

Där socialismen sitter vid makten förstår man förvisso hur viktigt det är med disciplin för att snabbt kunna genomföra planen, särskilt när *det gäller att fortast möjligt ta sig ur underutvecklingen*. Men vi har visat att man, som talesättet lyder, måste skynda långsamt. Denna disciplin förefaller på intet sätt oförenlig med att alla tar del i utformandet av besluten, i

⁸ November 1969: uteslutningen av redaktörerna för *Manifesto* motsäger denna tes.

synnerhet med tanke på den otroliga övertalningsförmåga Fidel Castro har och som han skulle kunna använda bättre. Detta skulle förutsätta att man införde dessa demokratiska diskussioner, som de duktigaste kubanerna bittert saknar, först inom particellerna och andra partiorganisationer, och sedan i produktionsenheterna. Man skulle tvärtom utan att förneka socialismen kunna tillåta att alla fick ta större del i maktutövandet på det lokala, regionala och provinsiella planet då det gäller att besluta om sociala tjänster etc.

I dag är deltagandet mycket begränsat och det får inte beröra de områden som Castro har reserverat för sig fast han skulle vinna på att hålla sig till väsentligheter som försvaret och säkerheten. *Den socialism som vi eftersträvar består ingalunda i att alla avgöranden, stora som små, skall anförtros en enda man*, och inte heller i makten att överlåta ansvar åt dem *han* litar på och som endast han utväljer. Socialismen fordrar ett verkligt folkets deltagande på alla beslutsstadier. Som det för närvarande går till inom partiet på Kuba räknar man egentligen inte med något annat än instämmanden. Ingen bryr sig om att ta reda på vad arbetarna, tjänstemännen, de intellektuella och bönderna anser. Det är mycket möjligt att de sistnämnda till övervägande delen inte skulle ha gillat att de nyligen har blivit fråntagna sin egendom. Kuba skulle kunna försöka göra sig fritt från denna *personliga makt*, som kanske delvis var berättigad genom den allmänna underutvecklingen i början men som allt mer börjar förlora sitt berättigande alltefter som den genomsnittliga utvecklingsnivån höjs. Men just nu försöker han hålla sin ställning, om nödvändigt även *mot majoriteten*, som inte har någon möjlighet att yttra sig, *genom att stödja sig på de militära och byråkratiska kasterna*, armén och partiet. Deras ledare är ofta oerhört arbetsamma, men de försvarar också sina klassprivilegier och framför allt sitt *maktbegär* ännu mer än de materiella fördelar som följer med.

Vem på Kuba kommer att våga föreslå att man genom demokratiska diskussioner inför de former av folklig kontroll som "Che" talade om och som Lenin betraktade som den nödvändiga motvikten mot den demokratiska centralismen?

Castros personlighet är visserligen mycket olik Stalins, men det hindrar inte att en sociologisk utveckling som i vissa avseenden är rätt likartad redan har inletts. Arbetarnas kontroll över partiet bör återställas, liksom partiets kontroll över centralkommittén och den senares över Fidel Castro. Det är lätt att komma med sådana förslag från Paris, men...

7. "Lumpen-bourgeoisie", konstitutionell monarki

Fidel skulle inte gå med på det, för han har fått alltför mycket smak för den oinskränkta makten för att ännu kunna frigöra sig från den gradvis. Det ankommer då på andra ansvariga politiker i landet, särskilt Raul Castro, Osvaldo Dorticós, C. R. Rodríguez, Armando Hart och Blas Roca att råda honom till det, om de nu har mod till det och om de har klart för sig att det nuvarande maktinnehavets diktatorisk-personliga karaktär innebär en stor risk att det ganska snart kan uppstå en rad svårigheter, som skulle kunna sluta med en katastrof. Kuba började med att söka skapa en ursprunglig socialism och Castro förnekade 1960 högljutt stalinismen. I likhet med ärkebiskopen av Compostela känner han inte i hur hög grad han alltmer blir indragen i en utveckling som inte är så alldeles annorlunda.

För att etappvis återge Kuba mer demokrati, för att pröva en "vår i Havanna" utan att riskera socialismens ekonomiska erövringar, skulle det behövas att de mest klarsynta elementen inom partiet insåg situationens allvar. Oppositionen mot denna eventuella politiska liberalisering, som vi har funnit så nödvändig, kommer inte bara att begränsas till Fidel, även om han är den huvudansvarige. Den kan nog tyvärr också komma att stödja sig på hela den ledande klicken, som till största delen har rekryterats ur en borgarklass vars mentalitet har formats av dess hispano-amerikanska historia.

Denna klick fortsätter alltför ofta att *förakta folket*, vad de än må säga. Om de intresserar sig för folket (liksom för bonden i grönbältet som Fidel sade sig lyckliggöra genom att exprop-

riera honom) är det med en patriarkalisk inställning för att förklara för honom vad han *bör* göra och till och med, vilket är mycket allvarligare, *vad han bör tänka*. Denna "kommunistiska bourgeoisie" klamrar sig fast vid makten genom att smickra den store ledaren allt medan den gör vad den kan för att inte lida alltför mycket av bristsituationen. Man kan tycka att en sådan bild utgör en svartmålning. I varje fall är verkligheten mer komplicerad än alla våra scheman och utan tvivel mer uppblandad med positiva sidor än vår skiss. Jag försöker alltid framhäva de mörka sidorna för att undersöka vad man kan göra åt dem. De styrande lismar men bryr sig inte om folkets umbäranden — i varje fall icke tillräckligt. En person som läste detta manuskript uttalade en sträng dom: är det inte frågan om en sorts "lumpen-bourgeoisie", sade han, som inte har tillräcklig moralisk halt för att rättfärdiga sin maktställning?

Man skall aldrig generalisera; det finns fina människor på Kuba, som alla respekterar. Det gjorde djupt intryck på mig när jag hörde en gammal kämpe hylla en sån som C. R. Rodriguez för hans ärlighet. Det är hög tid att de styrande försöker att bättre förstå folkets strävanden och behov. För detta skulle det vara nödvändigt att människorna fick tillfälle att själva fritt ge uttryck för dem. Den nuvarande regimen påminner om en "*upplyst despotism*": vi får inte glömma att den alltid har varit dåligt upplyst och att makten korrumpierar.

Är inte tiden inne för att försöka komma ur enväldsmonarkin och in i en mera tidsenlig version av vad jag för att överdriva förenklingen skulle vilja kalla en sorts kontrollerad även om inte konstitutionell monarki? Folket i dess helhet och inte bara den styrande och mest devota gruppen skulle då kunna få del av makten. Det tragiska f. n. är att alla de som är dugliga, som skulle vilja göra en insats men har egna åsikter, skjuts åt sidan och känner sig *uteslutna ur gemenskapen*, mer eller mindre exkommunicerade. De partilösa behandlas ibland bättre i andra socialistländer. Det vore säkert möjligt att åter få med många sådana i stället för att driva dem till att lämna landet. Om alla non-konformister lämnade Kuba skulle det innebära en oersättlig förlust av mänskligt kapital.

8. Tillgången på grönsaker räddade snabbt Kina från hungersnöd

Kina befann sig 1959-60 i en livsmedelssituation som var oändligt mycket svårare att bemästra än vad som fallet är på Kuba. Landet hade även det försökt att alltför fort gå över till kommunismen under det dåaktiga året 1958 med sitt stora språng framåt och folkkommunerna med sina gratismatsalar. Man hade bittert fått känna på hur hjälpen, planeringen och de sovjetryska teknikerna drogs tillbaka 1960. Under samma tid fortsatte Kina emellertid att betala sina skulder till Sovjet och upphörde inte med sin hjälp till Kambodja och Indonesien, en del av Afrika och till och med Kuba. Det skärpte ytterligare sina ansträngningar på det nukleära området och utsattes för fruktansvärda oväder som var så svåra att om man tänker på dess storlek, kan de jämföras med cyklonen Flora på Kuba 1963.

Kuba har aldrig upplevt en sådan livsmedelsbrist som den som drabbade Kina mellan 1959 och 1961. I delar av landet kunde man vid vissa tider verkligen tala om hungersnöd. Kina har aldrig haft en infrastruktur som har varit så utvecklad som på Kuba eller jämförbara importresurser, eller tillgång på kraftfoder och på maskinutrustning. Men trots allt började Kina redan 1962 komma ur sina livsmedelssvårigheter. 1964 fann jag i Shanghai ett överflöd på grönsaker till mycket låga priser som gjorde att man hade lättare att klara de övriga ransoneringsarna. Nu har Kina visserligen en duktigare bondeklass men också makthavare *som fortare har kunnat rätta till begångna misstag*.⁹

⁹ Vilken roll spelade Liu Shao-chi, i dag så hedrad av de styrande i landet, i denna förbättring av den kinesiska situationen? Det är svårt att precisera, men att därför göra honom till en förrädare utgör en överdriven schematisering. Man skulle gärna ha velat höra hans version av händelserna ... Så länge man har *monopol på information* förblir den officiella versionen en *smula misstänkt*. Det sägs att Liu har varit förrädare minst sedan 1949. Men varför har man då behållit honom?

Med sin tillgång på fruktbar jord, med sin högre tekniska nivå, och med resurser av traktorer och gödningsmedel som vida övergår Kinas, verkar det ofattbart att Kuba i början av 1970 ännu inte hade kommit ifrån den brist på frukt och grönsaker som varat ända sedan 1961. Det skulle inte vara uthärdligt att höra Fidel *lovprisa pyramidbyggarna* annat än om han själv hade förstånd att ta på sig sin del av bördorna. Det visar förakt för folket att till den grad försumma deras grundläggande livsmedelsbehov, när en bättre utbildad, utrustad och understödd bondeklass snabbt hade kunnat tillgodose dem medan de statliga jordbruken skulle ha kunnat ta sig an exporten. Här är det fråga om en dogmatisk politik, det vidhåller vi, även med risk att väcka misshag. Mitt mål är inte att behaga Fidel utan att hjälpa Kuba och de revolutioner, som skulle kunna uppstå och som utan tvivel kommer att försöka undvika hans misstag.

9. Prioritering av sockret, politiskt beroende, europeiskt hyckleri

Att eftersätta livsmedelsproduktionen och reservera den absoluta prioriteten för exportproduktion är det som vi brukar förebrå oligarkierna i tredje världen. Detta innebär i sig självt *ett grundläggande drag, typiskt för underutveckling*, därför att det tillåter mer utvecklade ekonomiska system att sko sig på de efterblivna ländernas bekostnad. Världsmarknaden är till den grad mättad med socker att de exporterande länderna *blir beroende* av dem som av ren nåd köper denna överskottsvara av dem. Kineserna har inte sagt det rent ut till kubanerna 1956-66. I oktober 1968 undertecknade Kuba det internationella sockeravtalet, som tilldelar landet 2,1 miljoner ton för export på den västerländska marknaden. Men detta avtal har inte undertecknats av Förenta staterna, den störste importören. Det har heller inte EEC gjort, som begärde en exportkvot på 1,2 miljon ton, medan den betalar betor med 17 dollar per ton vilket är ett fruktansvärt överpris. På det sättet skulle den skattebetalande européen uppmuntras att finansiera en överdriven dumping av socker, medan sockerröret ligger prismässigt bättre till än betorna och medan *vi påstår oss hjälpa utvecklingsländerna!!* Detta hyckleri visar, om det nu ska behövas, hur stort inflytande betsockerlobbyen har på europeisk nivå.

Castro resonerar i första hand politiskt, sentimentalt, passionerat och tekniskt och i andra hand ekonomiskt. Han tror att en fulländad och ultramodern teknik¹⁰ är i stånd att ensam lösa samtliga ekonomiska problem. Hans beslut att ge sockret absolut försteg, som han frångick 1959-60 och sedan återupptog 1963, hade som vi har sett ett visst berättigande. Men det tycks ha drivits för hårt särskilt på bekostnad av färsk grönsaker och frukt vilka på Kuba kan produceras under utomordentligt gynnsamma naturliga förhållanden.

Detta överdrivna satsande på sockret är jämte den dåliga organisationen av de statliga företagen och vägran att använda kooperativa metoder en av huvudorsakerna till de långvariga livsmedelssvårigheterna. Västeuropa skulle framemot 1980 och under antagandet (ekonomiskt sett föga gynnsamt) av en fortsatt brytning mellan Kuba och Förenta staterna kunna få minst 200 000 ton vinterprimörer och tropiska frukter från Kuba om året, och betydligt större kvantiteter oxkött, om man kunde skaffa fram dem. Då skulle Kuba i denna del av Europa kunna skaffa sig all den maskinella utrustning som landet inte kan få — åtminstone inte tillräckligt modern — från socialistländerna.

Då skulle Kuba heller *inte i samma grad vara beroende av sovjetekonomin längre*, vilket skulle tillåta landet att hävda sitt politiska oberoende och iaktta en viss neutralitet inom socialistlägret, vilket skulle göra det möjligt för landet att om det så önskade närma sig en "vietnamesisk" linje och försöka vidmakthålla en balans i sitt förhållande till Kina och Ryssland. Nu är ju visserligen beroendet av Sovjet mindre betungande för de fjärran kubanerna än

¹⁰ Det första han sade till mig den 29 juni 1969 var: "Tala med mig om teknik, men för all del inte om ekonomi". Jag blev bokstavligen bestört över en sådan brist på insikt. Som om man skulle kunna lösa så invecklade problem i fråga om utvecklingen bara genom att begagna sig av bättre teknik utan att ta med i beräkningen de trångmål, de inskränkningar, som just ekonomin ger besked om och som är det enda som framtvingar ett mindre irrationellt val av prioriteter.

yankeeoket, men ännu större oberoende skulle vara behagligare. Skulle inte ett närmande mellan Förenta staterna och Sovjet leda till att det sistnämnda en vacker dag också minskade sitt stöd till Kuba? Detta är en *hypotes som inte kan avvisas* utan som bör tas med i beräkningarna.

10. Det "heliga monstret" och de devota progressiva

Fidel Castro är en historisk gestalt, en särpräglad personlighet, som har skapat en enastående plats åt sin revolution och sitt land utan någon proportion till landets geografiska betydelse. Hittills har han mest betraktats på två sätt. För yankees och deras allierade, för den värld som är alltför snar att kalla sig den fria, men som jag snarare skulle vilja kalla den rika och vars motståndare något schematiskt kallar den imperialistisk, är Fidel en farlig fiende, en diktator.

För de trogna på Kuba och särskilt i andra länder överväger en känsla av beundran, som har drivits så långt att den i allmänhet dövar allt sinne för kritik. För kubanerna är detta förresten knappast möjligt. För människor som står utanför verkar ingen av dessa ytterlighetsinställningar tillfredsställande. Fidel har sannerligen inte varit rädd för att riskera livet för sina ideal, vilket är värt all respekt. Men nu, 1971, har han innehaft en nästan obegränsad maktställning i mer än tolv år — något som måste äventyra hans sätt att resonera i vissa fall.

Mitt i den mest utpräglade livsmedelsbrist tar han emot progressiva utlänningar med överdriven lyx. Bland dem är det verkligen ytterst få som ber att få dela den allmänna knappheten, även om det bara skulle vara till en del. Från de styrande kubanernas sida är det ett vittnesbörd om en synnerligen hedervärd känsla för gästfriheten, men de som utövar den är inte desamma som lider av umbärandena. Ett samhälle med traditioner sätter enligt sociologerna alltid en ära i att utföra storslagen gästfrihet, och det ger också en viss självkänsla. Vi får inte glömma draget hos Fidel av spansk *grand seigneur*. Hos de styrande kommunisterna är detta en stalinistisk tradition: man hoppas kunna ge besökaren ett allmänt intryck av överflöd och att han skall bilda sig ett omdöme genom vad som kommer honom till del. Det märkvärdigaste är att detta har lyckats i decennier.¹¹

Okritiska progressiva "avnjuter" betalda, ytterst angenäma resor, vilka vidmakthåller en viss eufori hos dem. När de har kommit hem igen blir det helt naturligt att de gör propaganda, delvis av övertygelse, men de glömmer att fästa uppmärksamheten på att de är angelägna om att återkomma, vilket avhåller dem från att kritisera alltför mycket. Två av mina vänner sade till mig: "Om du tonade ner dina åsikter litet mer, skulle din bok göra större nytta."

11. Att stärka den ursprungliga kubanska socialismen: En balansräkning

"Nej, nu får det vara nog", avbryter brutalt Philippe Lamour, "den där visan har man hört till leda. Du måste säga precis vad du tänker!" Jag skulle vilja att Fidel Castro steg ned från sin tribun (eller från sin jeep) och var litet mer lyhörd för kritik. Hans ansvarsbörda är förkrossande: *han kan inte längre själv ta på sig den ensam på ett riktigt sätt*. Sedan Chrusjtjov avsattes — ett precedensfall som han kan ta sig en funderare på — har den sovjetiska kollegialiteten knappast varit särskilt verkningsfull. Den har klart orienterat sig mot en nystalinistisk konservatism och till och med gått från personlighetskult till en avsaknad av personligheter!

Men man skulle ändå kunna tänka sig en helt annan utveckling för Kubas del, så mycket mer som de båda ländernas historiska utveckling är mycket olika. Detta latiniserade och amerikaniserade folk har mycket mer utpräglade individualistiska tendenser än avkomlingarna av de slaviska nomadernas "horder". Jag kommer aldrig att tillråda en återgång till beroendet av de nordamerikanska trusterna, som anpassas till en fasad av pseudo-demokratisk parlamen-

¹¹ Vercors var så gott som den ende som reagerade genom att publicera *Potiche d'honneur*, som snabbt drogs in.

tarism, lika stötande som somliga av de smaklösa byggnader, som stod som symboler för den. Men det finns många andra möjligheter än ett återvändande till det förgångna. Förresten är varje restauration när allt kommer omkring omöjlig att genomföra helt och hållet.

1959-60 sökte Kuba trevande efter sin egen form av socialism. Ett årtionde senare, 1969-71, hade man hunnit samla en enorm mängd erfarenheter *som är synnerligen intressanta*: Nu var tiden inne för att göra upp *balansräkningen*, för att försöka att få fram några nya originallösningar. En balansräkning skulle inte vara ärlig om den inte räknade med all konstruktiv kritik, oberoende av om den kom inifrån eller utifrån, för att försöka dra de bästa slutsatserna ur denna kritik.

Ändå var början mycket lovande, folket deltog med glädje i den symboliska begravningen av trusterna, slöt upp vid Grisbukten och riskerade livet för sin revolution. Konst och litteratur utsattes inte för något tryck à la Sjdanov, även om censuren redan höll sin hand över pressen. Men en utveckling i byråkratisk riktning har senare inträffat, som i viss mån står i strid med Fidels personlighet,¹² för han har fortfarande från vissa synpunkter en klart god vilja och en hög moralisk standard. Omställningen till socialism i Latinamerika är inte någon lätt uppgift, och en framgång för Escalante skulle ha kunnat vara värre, särskilt om den hade inträffat 1962.

Jämsides med en hel del positiva sidor har vi den imponerande serien ekonomiska bakslag som vi kunnat konstatera och faktiskt måste kalla vid deras rätta namn och som inte är något slumpens verk. Man skulle kunna söka en bättre, mera genomgripande förklaring, som har att göra med maktens natur och hur den utvecklas och med striderna mellan olika sociala kategorier liksom de som försiggår inom den styrande klicken och som jag bara har kunnat ana mig till. I skuggan av Fidel Castro, av armén och partiet, håller "en ny klass" på att växa fram, en klass som styr och är privilegierad, något som kanske är ännu allvarigare än ledarens rad av personliga misstag. Vad har denna klass för ideologi? Det är mycket svårt att säga om den över huvud taget har någon. Jag tror att den snarare är heterogen utom i sin aptit på makten och de fördelar som följer med den. Den betraktar sig som en förtrupp, men det är en roll som den själv har tillagt sig utan att kunna rättfärdiga den vare sig genom kompetens eller i synnerhet genom tillräckligt samvete.

Det skulle vara intressant att jämföra den med den kinesiska uppfattningen av förtrupp, som står närmare massorna och bättre förstår deras tankar och behov. Om den ger prov på överlägset politiskt och moraliskt samvete, kan detta sista, efter vad Chominot säger mig, höja massornas begrepp till en större grad av förståelse och sedan erbjuda dem en linje att följa som ligger inom räckhåll för dem. Allt detta i skulle självfallet nödvändiggöra mer vittomfattande reflexioner och en bättre kännedom om denna miljö.¹³

Vi är böjda för att tro att det är dogmatismen med sin följdföreteelse *den obegränsade personliga makten* (som fördunklar omdömet), som är huvudansvarig för de nuvarande kubanska svårigheterna. Man har *a priori* bestämt sig för att eliminera varje form av kooperation i jordbruksproduktionen så väl i produktionsledet som i distributionen. Lenin tillerkände den emellertid en socialistisk karaktär. Det var bara Stalin som placerade statsegendomen i främsta rummet, oegentligt benämnd "hela folkets". Man har avskaffat marknadsrapporterna och den monetära anknytningen, vilket försvårar eller rent av omöjliggör seriösa ekonomiska analyser. Man har föredragit revolutionären framför den

¹² Under åren 1965-67 dundrade tidningen Granma mot missbruket inom förvaltningen. Sedan dess har den skrivit föga om detta eller det finns fortfarande kvar där ... Här är det inte fråga om annat. En kulturrevolution ...

¹³ Unga vänstervridna fransmän som har vistats på Kuba länge har klandrat mig för att jag inte har genomfört denna studie, fast de ju själva hade möjlighet att göra det. En annan råder mig att begränsa mig till att bara framlägga fakta utan någon politisk tolkning. Man kan aldrig tillfredsställa Gud och hela världen. Jag gör så gott jag kan även med risk att ta fel ...

kompetente i stället för att försöka använda sig av värdefulla personer, även om de är non-konformister. Genom att ge överdrivna privilegier åt dem som är revolutionära (eller påstår sig vara det, vilket är nog så enkelt) löper man stor risk att korrumpera dem, att sätta dem ur stånd att rätta till situationen. Man har gjort slut på all privat verksamhet och slutligen *frånhänt bondeklassen dess egendom* innan detta var ekonomiskt och politiskt befogat. Det hela utmynnar i en *hyperstatlig* uppbyggnad, ”den mest socialistiska i världen”, säger man stolt,¹⁴ av jättestora produktionsenheter, som är alltför svåra att organisera med hänsyn till teknikernas nuvarande standard. Och köerna blir längre och längre, vilket folket inte har förtjänat ...

Följden blir att en enorm mängd investeringar som ofta slösas bort resulterar i en illa organiserad och otillräcklig produktion och en allt sämre livsmedelsförsörjning. Det är på tiden att Fidel tänker över sitt ansvar, vilket bara är möjligt om han avstår från att syssla med detaljer och inte så till den grad sätter sig själv i blickfältet längre. Hans överdrivna löften går inte längre att ta på allvar. Svårigheterna har gjort att han anförtrott armén all ekonomisk makt, vilket den i hög grad begagnar sig av.

Man kan se ett lag traktorförare som ordnar en kapplöpning mellan arbetsplatsen och kantinen och en traktor kör i diket och välter. Andra slår runt med sina fordon och skördetröskorna behandlas inte bättre. Curbelo rycker på axlarna om jag påpekar att arbetet är mycket illa utfört. Men alla dessa förstörda maskiner, omöjliga att reparera eller underutnyttjade, representerar när allt kommer omkring *en massa hårdvaluta med vars hjälp man skulle ha kunnat göra slut på eller åtminstone minska det kubanska folkets umbäranden*. Man kan följaktligen förstå att folket muttrar då man oupphörligt ställer nya uppoffringar i utsikt. Vi befinner oss inte i London på hösten 1940 och ”Che” underlät inte att påminna om att Playa Girón, officiellt kallat imperialismens första nederlag, när allt kommer omkring bara var en liten skärmytsling sett efter världsmått. Man kan inte jämföra detta med Vietnam.

Fidel räknar ihop sina traktorer, sina gödningsmedel, sitt folk, och räknar därigenom fram en viss produktionsvolym. Han försöker inblåsa en anda av sitt eget revolutionära medvetande hos sina *compañeros* utan att inse att de andra inte som han uppbärs av maktens berusning. Han tar sin *önskan* om graden av medvetenhet för *verklighet* och bygger upp en hel samhällsstruktur som är anpassad efter denna höga nivå, fastän den långt ifrån är uppnådd. Och de dåliga resultaten av denna uppbyggnad leder honom i riktning mot vad man måste kalla en *militärdiktatur*. Tvånget tillgrips alltså för att ersätta äkta känslor men erfarenheten visar att tvång inte kan ersätta vare sig ett medvetande av vietnamesisk typ eller de materiella drivfjädrarna i Östeuropa.

En kubansk balansräkning är så mycket mer angelägen som Latinamerika med de peruanska militärerna, och till och med de bolivianska, närmar sig en ny vändpunkt för vars inriktning de kubanska erfarenheterna fortfarande har ett givet värde. Detta skulle snabbt öka om man fick se att köerna minskades och sedan försvann i Havanna, att grönsaker och frukt, fisk och yoghurt åter fanns på alla bord i Kuba. Och — något som är lika viktigt — att allvarlig kritik äntligen kunde få ta sig uttryck i landets press utan att man blir ansedd som *kontrarevolutionär*, ett modernt uttryck för *majestätsbrott*. Låt oss helt uppriktigt säga att man 1971 på intet sätt förefaller att vara inne på den vägen. Detta gör oss en smula oroliga för den kubanska revolutionens framtid, men låt oss dock undvika allt som skulle kunna likna en förutsägelse. Man har frågat mig vad som kommer att hända efter Castro. Jag har svarat, att om ett sådant skede inträffade omkring 1971-72, skulle det vara mycket olikt det som skulle infalla vid århundradets slut eller rent av i början av nästa sekel. Vilket är försiktigt ... Det väsentliga skulle vara en viss liberalisering ... Men hur?

¹⁴ Men tyvärr inte den effektivaste eller den mest demokratiska.

IX. Framstegsalliansens död

1. Reformerna i Chile och Peru¹: Alternativ till castroismen?

De ekonomiska svårigheterna på Kuba har gjort att somliga flyttat över sina förhoppningar på det kristligt-demokratiska försöket i *Chile med en revolution i frihet*. Det är givetvis en intressant ansträngning att uppnå ekonomisk befrielse genom att ”chileanisera” koppargruvorna. Det hade varit mer radikalt att nationalisera dem, men detta hade kanske inte varit lika effektivt. Från 1965 till slutet av 1969 hade agrarreformen installerat 15 000 familjer på 13 % av landets odlade mark när president Frei planerade att installera 100 000 familjer vid år 1970. Resultatet är emellertid inte betydelselöst, för det tycks vara definitivt. Jordbrukarna är hädanefter grupperade i aktiva sammanslutningar och det har sörjts för utbildningen.

De 800 stora egendomarna som har exproprierats förvaltas provisoriskt av en statlig myndighet och deras nya ägare väljer själva, ofta efter förslag från tjänstemännen, den form av utvinning de helst ser: total eller partiell Kooperation eller individuella jordlotter. Deras levnadsstandard bör klart ha stigit, men de måste betala för sin jord, för expropriationen innebär här ersättning till de tidigare ägarna. Inför allt krångel och allt förhållande i den kristligt-demokratiska partiapparaten har partiets vänsterflygel under ledning av min vän Jacques Chonchol, som leder INDAP, tagit avstånd från partiet, anslutit sig till folkfronten och möjliggjorde därmed dess seger.

Salvador Allende har föresatt sig att nationalisera koppargruvorna, bankerna, försäkringsbolagen och monopolen. En författningsändring, som skulle tillåta en inskränkning av garantierna för den privata äganderätten, skall likaledes underställas parlamentsledamöterna, berättas i *le Monde* av den 29-30 november 1970. Men Allende har valts av en minoritet i parlamentet och han kan ingenting göra utan stöd från de kristna demokraterna. Hur långt kan hans revolution gå och samtidigt vara laglig? Det kommer att bero på tillgångarna på utländsk valuta, de övriga sydamerikanska staternas inställning och framför allt Förenta staternas.

Den peruanska militärjuntan har inte samma juridiska svårigheter. När den hade tagit makten den 3 oktober 1968, angrep den IPC:s oljemonopol och uppbringade amerikanska fiskebåtar som inte respekterade dess utvidgade territorialvatten. Dessa militärer, som stammar från anspråkslösa förhållanden, är utbildade vid den högre militärskolan (nationalistisk och progressiv) och står inte längre i sold hos oligarkin, även om de ännu så länge – liksom Fidel 1958-59 – inte gjort valet mellan socialism och kapitalism. Den 24 juni 1969, den indianska högtidsdagen, proklamerade de en jordreform och exproprierade de stora beväpnade egendomarna i norr mot ersättning.

Samma dag tog emellertid den nya administrationen över dessa egendomar. Man har för avsikt att bruka dem som en helhet utan att dela upp dem, vilket är tekniskt fördelaktigt. Ett svårare problem erbjuder bergstrakterna, sierran, för i vissa trakter uppgår där ”bondgården” i medeltal inte ens till 75 ar och vissa familjer råar inte om mer än 15 ar. Den planerade uppdelningen av de stora egendomarna i närheten, som här är sällsynta och föga utbredda, medger inte att alla familjer får den planerade minimumtilldelningen av 3 hektar. Den emigration som blir nödvändig, blir svår att finna sig i.

Problemet med de båda reformerna, som hittills har varit ”reformistiska”, är först och främst att se om allmänna opinionen följer med. Den peruanska kyrkan gillar agrarreformen, men en del av kyrkan i Chile anses fortfarande ställa sig tveksam och högern har ännu inte sagt sitt sista ord. Dessutom är oligarkin inte helt avhänd sin egendom, vare sig i Chile eller i Peru. Den kontrollerar fortfarande större delen av kreditgivningen, industrin och handeln. H.

¹ Upplysningar av Ch. de Montgolfier och H. Sentilhes.

Sentilhes framställer också den väsentliga frågan: ”Går det att genomföra en radikal jordreform om man låter så stora sektorer av ekonomin förbli under förmynderskap av några få privatintressen?”

I själva verket kommer dessa båda intressanta försök att mycket snabbt väcka opposition, och nya problem kommer att uppstå vid varje steg i utvecklingen. Hur utvecklingen kommer att gestalta sig beror i hög grad på Förenta staternas inställning å ena sidan och å andra sidan på den politiska utvecklingen i grannländerna. Tror dessa länder fortfarande på jultomten?

2. Framstegsalliansen och Andernas barn

Alliansen har begravts av sin tillskyndare, Förenta staterna. Nixon har väckt förslag om att ersätta den med privata investeringar, som efter vad vi mer och mer har kommit på det klara med, är mycket fördelaktiga, särskilt för dem som investerar.² Om de inte nationaliseras. Därför har också Nixon varnat att investeringarna hädanefter inte skall gå annorstädes än dit där de ”verkligt är önskade”. Men det är precis denna bas, den höga proportionen av utländskt kapital, som från och med århundradets början för Latinamerika har betytt en relativ nedgång: den har givit talrika prov på hur ineffektiv den är.

I Argentina var allt upplagt för en gynnsam ekonomisk utveckling redan före 1914: ett mycket lönsamt jordbruk, som till stor del kunde exportera sina produkter, kapital, utbildat folk. Men mycket av detta kapital exporterades eller användes för stadsbebyggelse på lyxnivå och på resor till utlandet. Chile har inte förstått att ordentligt utnyttja de enorma tillgångar som redan från 1870 började tillvaratas i fråga om salpeter och senare koppar. Dessutom exporterar landet också sina hjärnor. Kaffet hade kunnat ge Brasilien möjligheter att snabbt bygga upp en stark brasiliansk kaffeindustri, men den har främst tjänat till att skapa lyxhotell på Copacabanas stränder, som ibland har fått namn efter denna (Ouro Verde, det gröna guldets).

Latinamerikas räddning är inte med nödvändighet att slå in på en revolutionsväg som slaviskt skulle följa Castros mönster. Vi har sett att det alltid finns möjligheter att göra bättre än så: det är just från den synpunkten som vi från 1960 har förlagt våra studier dit. Men framsteg och självaktning går ofta via en *förstärkning av det nationella oberoendet*, avsett att minska beroendet av Förenta staternas ekonomiska herravälde. Detta skulle i en första fas kunna ske med hjälp av en inhemsk borgarklass som också representerades av militären och som i högre grad skulle ha frigjort sig från den amerikanska dominansen. Detta under förutsättning att den samarbetar med arbetarna, alltså försvarar deras intressen och att den får snabb hjälp av en mäktig offentlig sektor. Det vore klokare att denna statskapitalism inte alltför länge som på Kuba anförtros åt militärer som är alltför negativa till ekonomiska analyser.

Hur länge kommer diktaturerna i så många andra latinamerikanska länder att med våld hålla sina oligarkier kvar vid makten? De fattigaste barnen i Andernas bergstrakter, i Bolivia, Colombia och Mexiko kan av brist på protein i modersmjölken ofta inte komma upp till *mer än 70 eller 80 % av den intelligensnivå som uppnås av deras bättre närda landsmän*. Här har vi en av de minst kända förbrytelserna i vår tid, som vi passivt åser, instängda i våra ädla känslor, som till och med tillåter somliga att våga framhärda i att de är kristna. Kristna, dessa som finner sig i det mest avskyvärda våld som utövas av de rika mot de hjälplösa barnen i Vietnam eller Anderna, men som protesterar mot varje möjlighet till våldsamt uppror från de fattigas sida?

Ett sådant uppror skulle naturligtvis inte lösa alla svårigheter och inte automatiskt upprätta tillfredsställande styrelseformer. Det skulle emellertid innebära en början, men därefter skulle det vara nödvändigt att mer än på Kuba hålla dörren öppen för inre meningsbyten. Detta

² Jfr C. Julien, *Det amerikanska imperiet*, P. Jalée, *Imperialismen idag och imorgon* (Rabén & Sjögren, 1971), och särskilt Nelson Rockefellers rapport, 1969, en modern version av knölpåkspolitiken.

genom arbetarnas och även de *intellektuella arbetarnas* oförytterliga rätt att kritisera makten, även om den (ofta falskt) kallar sig *deras* makt, vilket de makthavande använder sig av för att ursäktas sitt maktmissbruk.

3. Några utdrag ur Pearson-rapporten

Världsbanken gav en grupp ”vise män”, ledda av Lester B. Pearson, i uppdrag att göra en översikt över de tjugo senaste årens utvecklingshjälp. Vi ska göra några utdrag ur Pearsonrapporten 1969 — som kan betecknas som moderat av vissa avsnitt som rör Latinamerika.

”I början av 1900-talet hade vissa länder (i Latinamerika) uppnått en sådan ekonomisk tillväxt att om samma utvecklingstakt hade vidmakthållits i tjugo eller trettio år, hade de inte längre behövt tillhöra de underutvecklade ländernas krets ...

Under 1930-talet blev situationen dramatisk, då Latinamerika såg sina exportinkomster krympa och sina skulder till utlandet ökas, en tillväxt, som huvudsakligen berodde på världsekonomin utveckling och som inte var tillräckligt stark för att förändra de arkaiska strukturer, som kvarlevde från den koloniala epoken. De sociala och ekonomiska orättvisorna fanns kvar, ofta rotade i det koloniala och post-koloniala utnyttjandet av de indianska och svarta massorna .

Brasilien har sett sin andel av tillväxten svikta mycket påtagligt under 1960-talet i jämförelse med det föregående decenniet ...

Det tidigare beroendet av Förenta staterna har bidragit till en passiv hållning som hindrade dessa länder att själva bygga upp nya institutioner ...

De fattigaste 40 % av den latinamerikanska befolkningen är individuella inkomster som inte uppgår till *tiondelen av vad de 20 % rikaste har* ...

Denna ökning har för Latinamerikas del likväl inte motsvarats av en jämförbar ökning av dess yttre nettotillgångar. själva verket har den löpande räkningen under perioden 1961-67 uppvisat ett underskott på i medeltal en miljard dollar om året ...

Det inre bruttosparandet som 1960 finansierade 90 % av områdets totala inre bruttoinvesteringar har bidragit till dessa med 94 % under perioden 1961-67 ...

Statsskulderna har fördubblats mellan 1960 och 1967...

I Colombia (1962-65) kompenserades ökningen av bruttoinkomsterna genom utländsk hjälp av en lika stor export av privat kapital, och importen motsvarade långt ifrån vad som var nödvändigt för att vidmakthålla den planerade tillväxten ...

I Chile minskade de utländska investeringarna efter 1960, men utgifterna för utländska lån ökade snabbt ...”

4. Den kubanska revolutionens oersättliga bidrag

Vår bittra kritik bör på intet sätt få oss att glömma de oändliga förtjänsterna hos Kuba, som för första gången efter ett århundrade har tvungit yankeelejonet att släppa taget med klorna. De chilenska kristliga demokraterna kan tala om ”revolution i frihet” och börja nationalisera sina koppargruvor, men de glömmer oftast att tacka Kuba för detta. I Colombia talar man om en jordreform, medan jag 1956 blev förbjuden att där använda detta enkla uttryck under hot att omedelbart utvisas, men det är den hycklande hyllning som lasten äntligen får lov att ge dygden.

När de peruanska militärerna går den nationella befrielsens väg utan att förklara sig vara kommunister — tvärtom — beror det i synnerhet på det kubanska precedensfallet, säga vad

man vill. Utan detta hade de aldrig funnit sådant stöd i allmänna opinionen i landet när det gällde deras trefrontskamp: mot yankeeimperialismen, mot dess sympatisörer inom den inhemska oligarkin och mot fackföreningarna med deras pseudo-revolutionära språk. Allt detta får skrivas på de kubanska revolutionärernas kreditsida, till evärdlig ära för "Che" och Fidel.

När nu denna rättvisa hyllning har uttalats betyder det emellertid inte att vi godtar allting i blindo. Nu, i början av 1971, har Kuba gått in i sitt trettonde revolutionsår. Landet har fått sätta hårt mot hårt visavi sin mäktiga granne, som hjälpts av lokala bundsförvanter, spioner och legoknektar, men det har också fått ta emot en enorm hjälp, helt oersättlig, från de socialistiska staterna, utan vilken det antingen hade måst kapitulera eller genomgå svåra prövningar i likhet med Sovjetunionen i början. Det har till och med mötts av en viss sympati, som tagit formen av experter och maskinkrediter, från några västländer som Frankrike och England. Men visavi den kubanska regeringen liksom i förhållande till varje annan makt håller vi på vår *oförytterliga rätt att ge uttryck åt vår åsikt* om dess handlande. Det är t. o. m. värdefullare, säger mina unga progressiva vänner, när en viss kritik uttalas av sympatisörer. Och detta för oss tillbaka till den allvarligaste frågan, den som står som titel för denna bok.

5. Är Kuba socialistiskt?

Kuba upprättade i början den mest socialistiska av existerande regimer med större entusiasm hos folket och större yttrandefrihet än i någon annan socialistisk stat. Tyvärr har förhållandena ändrats i hög grad. Det finns visserligen fortfarande i detta land talrika element som gynnar en socialistisk uppbyggnad. Det har stadigt byggt upp sitt nationella oberoende genom att avkasta sig beroendet av Förenta staterna, men det är i stället ekonomiskt beroende av Sovjetunionen, vilket underlättar en viss form av socialism men inte tillåter det att sikta mot vilket annat system som helst och till exempel närma sig den kinesiska ideologin. Staten sitter inne med den ekonomiska och politiska makten, vilket tillåter landet att prioritera många kollektiva behov. Vissa industriella projekt uppvisar en mycket markant utveckling (cement, elektricitet, socker). Fisket gör framsteg och den vikt Fidel lägger vid bevattningsfrågan är av grundläggande betydelse. Boskapsuppfödningen, foderodlingen och plantagerna går ojämnt framåt, men de går framåt. En del av arbetarna bärs fortfarande upp av sin entusiasm även om förhållandena är svåra.

Men befinner sig staten verkligen i händerna på folket, på arbetarna och på de förtryckta? Det skulle vara överdrivet att svara ja på den frågan. En styrande klick har så småningom utvecklats genom undertryckande av vissa fraktioner och andra ledare efter varandra. Sedan 1959 står samma ledare i spetsen, lika oomstridd, och det är just i fråga om det som skon klämmer. *För enligt min åsikt kan inte ett land säga sig vara socialistiskt när folket knappast längre kan ge uttryck åt sina åsikter.* Detta är för övrigt ett drag som i olika hög grad är utmärkande för alla de länder som i dag kallar sig socialistiska. De tvivel vi hyser beträffande om Kuba är socialistiskt gäller också alla andra socialistiska länder: något som de nog inte gärna vill höra!

Det är givetvis nödvändigt med disciplin för att säkra utvecklingens fortbestånd, vilket kräver en långt driven samling, eller enorma investeringar enligt andras åsikt. Allt detta medför en knapphet som skulle vara lättare att finna sig i om den verkligen gällde alla: annars skall man inte tala om att bygga upp ett kommunistiskt system om man samtidigt säger sig vara mycket pragmatisk. Det anses nödvändigt att bättre belöna de trognaste ansvariga, de som skall få de övriga att arbeta.

Glöm då inte att även de enklaste arbetare i det nuvarande skedet skulle vara mottagliga för materiell stimulans. Om de organiserades i små arbetskollektiv,³ i kooperativa produktions-

³ I *Terres vivantes*, Plon 1969, har de förslag till ökat initiativ och till decentralisering som jag 1956 föreslog för

enheter (som jordbrukare och som hantverkare) och i distributionsenheter, skulle de ha *ett personligt intresse* av att se dem blomstra. En sådan socialism, säger ni inte utan skäl, skulle vara bra ofullkomlig, men den skulle fortare få något på borden och i skåpen, vilket betyder en hel del. Och framför allt godta kritik och en kamp mot byråkratin, i en form av kulturrevolution anpassad efter landet.

De socialistiska elementen förefaller oss att befinna sig på kraftig tillbakagång på Kuba, särskilt sedan militären har tagit över den verkliga ledningen av hela ekonomin. Uppbyggnaden av jätteplaner medger knappast en effektiv organisation av arbetet. Uppdelningen i bataljoner av arbetare och materiel kan inte garantera arbetets kvalitet och inte heller att dyrbar utrustning utnyttjas till fullo. Tjänstemannakåren sväller ut och den är inte heller alltid så välinformerad.⁴ Kuba producerar till allt högre priser och kräver allt fler ansträngningar och uppoffringar på samma gång som knappheten ökar. Landet lyckas inte få ordning på sin ekonomi trots oupphörliga omorganisationer.

”Inga demokratiska diskussioner inom partiet”, säger de främsta ansvariga inom den kubanska politiken till mig, trots att de väl känner till min inställning. Detta måste alltså verkligen vara sant. Många gamla kommunister, vilkas teser jag ingalunda gillar till fullo men som ofta försökte bromsa misstagen i viss omfattning, avlägsnas från chefsposterna av militären. Och så har vi Fidel Castro, överbefälhavare över de revolutionära styrkorna, i besittning av *en otillräckligt kontrollerad personlig makt*. Vi har sett att detta ofta har lett honom till förhastade improvisationer, till förtidiga generaliseringar, till farliga omkastningar och t. o. m. till karakteristiska ekonomiska misstag.

Avsaknaden av ordentliga ekonomiska analyser gör att man inte kan genomföra bättre prioritering och man ingriper störande i en omdömesgill planering av investeringarna, som därför blir betydligt mindre effektiva. Och särskilt arbetarna blir benägna att anstränga sig mindre, försöker ta igen sig och går så långt som till att kasta traktorlyktorna i vattnet — det är många av dem som börjar gripas av tvivel på att man skall komma ur svårigheterna. ”Vad menade min mor med att låta mig födas i det här usla landet”, utbrast en sommarkväll 1969 en ung uppgiven man när han kom ut från en biografi i Havanna.⁵

Fidel känner bara till en del av svårigheterna, för hans omgivning törs inte längre rapportera allting för honom. Han borde acceptera att hans befogenheter i någon mån inskränktes, innan det är för sent. Denna politiska omorganisation, grundad på *effektiv* kontroll av partiet genom arbetarna, av centralkommittén genom partiet och av Castro genom centralkommittén förefaller mig som ett oeftergivligt villkor, en väsentlig förutsättning för att man skall få ekonomin på rätt köl, en nödvändig grund för en verklig kubansk oavhängighet. Genom att lägga all makt i arméns händer försvagar man landets ekonomi, och som en följd härav landets förmåga till självförvar.⁶

Ja, jag vet: allt detta är lätt att skriva för en professor i gamla Europa⁷ men mycket svårt att inse för dem som har makten i Havanna. *Muchísimas gracias*, Fidel, för att du har givit mig

de rumänska statliga jordbruken genomförts. Underskottet för dessa stats-drivna jordbruk har försvunnit och avkastningen ökar snabbt. På Kuba är det med den nuvarande organisationen inte möjligt att uppskatta felgreppen. *Det är med folkets uppoffringar som de får betalas.*

⁴ För att bara citera ett personligt exempel har ingen av mina rapporter publicerats på Kuba. Om vissa fakta ur dessa rapporter hade fått spridning, skulle det ha varit lättare att undvika en del grova misstag. Och detta gäller också om många arbeten av utländska experter.

⁵ Om det i morgon dag fanns utresemöjligheter och fria inresemöjligheter till USA, skulle Havanna snabbt förlora 25 till 30 % av sin befolkning.

⁶ Hela årsklasser från universitetet har inlemmats i armén. En mer stabil ekonomi skulle göra Kuba mer tilltalande, vilket skulle stärka landets ställning och göra eventuella angrepp mer impopulära. Under året 1968-69 har man utexaminerat 150 jordbruksingenjörer och 1 500 officerare = 1 på 10!

⁷ Vilket inte är den bästa bakgrunden för att skapa förståelse för en ung revolution.

möjligheten till en fängslande studie.

6. Post skriptum: Att kryssa mellan det imperialistiska Karybdis och det totalitära Scylla

Det är inte längre möjligt att ensidigt och isolerat fördöma *enbart* den amerikanska imperialismen. Vi har bekämpat Vietnamkrigen ända sedan 1930 utan den minsta tvekan, men vi tänker också kritisera regeringarna i detta land, så snart freden har återställts, vilket vi hoppas skall ske snart. Vi är övertygade om att tjeckoslovakerna under Pragvåren begick och kommer att begå misstag. Men de tog ändå ett stort steg framåt i sina försök att förena frihet och socialism och de borde ha fått möjlighet att *själva* rätta sina misstag.

Kineserna slåss på två fronter genom att minst lika häftigt vända sig mot vad de kallar den sovjetiska social-imperialismen. Men vi ser hur deras kulturrevolution, som omfattar så många positiva drag, liksom på Kuba drar med sig ökad makt för militärerna: deras främsta ledare är redan blivande arvtagare, den utpekade kronprinsen.

Lyckligtvis för våra barnbarns barns intresse i tillvaron skönjer man ingen bild av någon helt tillfredsställande samhällsform avteckna sig mot horisonten; de perspektiv för kommunismen som nu avtecknar sig förefaller mig ta fasta på en utopi. Eftersom vi *alla* är ofullkomliga, så låt oss inte spana efter försynens verktyg eller upprätta ett samhälle av fullkomliga människor, som skulle fordra ett alltför starkt revolutionärt medvetande för mannen på gatan. Låt oss i stället sträva efter en dialog som medger ständiga framsteg. Friheten behöver alltid en motvikt i auktoriteten, men man måste också kämpa för den.

Den fulländade jämlikheten tycks vara ouppnåelig, men det är mer än någonsin nödvändigt att kämpa mot orättvisorna som bara växer i global skala. Broderskap är ett underbart ideal förutsatt att vi inte bejakar det innan det har blivit verklighet, inte höljer det i skenhelighetens mantel. Ett minimum av egoism är nödvändigt för att överleva och man kan med all rätt sätta kärleken och vänskapen i högsätet, men vi får inte dra oss undan den ständiga kampen för en vidgad solidaritet av världsomfattning, särskilt inte när det gäller de vanlottade.

Nu tuggar jag om en barnslig och enkel moral utan vilken det inte finns något hopp om socialism. Jag befinner mig i gott sällskap: vissa stycken i den "Lilla röda" pekar också i den riktningen, och det innebär ingalunda någon kritik.⁸

⁸ Min bok är full av motsägelser, utan vilka jag inte skulle ha kunnat komma den kubanska verkligheten så nära. Jag ursäktar mig heller inte för dem. Jag tänker att med hjälp av en ung medarbetarstab göra ett försök till en global syntes, *Développement et Agriculture*, som skall söka framlägga de främsta hjälpmedlen för en snabbare utveckling i en atmosfär av mindre orättvisor och mer frihet. Genom att ta med imperialistländerna i beräkningen och analysera de olika socialistströmningarna och de mångfaldiga hindren för de inte utvecklade ekonomierna. En svår uppgift, men jag har inte rätt att dra mig undan den.

Bilagor

Bil. 1. Ranson för en person och ett hushåll (Havanna, juli 1969)

Denna officiella ranson utgår inte alltid i sin helhet. Den anges i spanska pund (460 g), priset för den fullständiga ransonen i fråga anges inom parentes i cent, hundradelar av peson. Det är svårt att ange något exakt värde för peson, som officiellt är likvärdig med dollarn. Den svarta kursen på peson (5 eller 6 på en dollar?) ger ingen uppfattning om dess köpkraft inom landet.

<i>Per person</i>	<i>Per hushåll</i>
0,5 pund bröd per dag (6)	
0,75 pund kött per vecka (50)	<i>Per månad:</i>
0,5 pund fisk per vecka	1 paket spagetti
<i>Dessutom varje månad</i>	1 burk koncentrerad tomatpuré
15 ägg (120)	1 paket tvättmedel
1,5 pund bönor (30)	1 liten tub tandkräm
4 pund ris (80)	1 ask cigaretter av ljus tobak eller
6 pund socker (36)	2 cigarrer (cigaretter av mörk tobak fria)
1 liten flaska öl (50)	1 rulle toalettpapper
2 flaskor maltdrycker (40)	1,5 toalettvål
168 g kaffe (132)	1 tvål

Härtill kommer smärre kvantiteter mjöl, majsena, en youghurt i månaden, vinäger, kex, paprika och peppar. Grönsaker och rotfrukter fick man litet av i april, mindre i maj och *så gott som ingenting i juni* (1 banan och 5 småbananer, 25 cent tillsammans) och *inte heller i juli 1969*: 2 majscolvar (20), 2 avocados (30) och några små citroner (10) .

Bil. II. Priser på svarta börsen i Havanna

Här anges i pesos per *pund* de lägsta och högsta priserna i Havanna från januari till juli 1969.

Potatis	0,3	0,5	Fläskkött	4,5	5
Sötpotatis	0,2	0,4	Kyckling	3,5	5
Maniok och jams	0,4	9,6	Kalkon	3,5	4,5
Taro	0,8	1	Kalvkött	3,5	4,5
1 matbanan	0,3	0,6	Oxkött	2,5	5
1 ätbanan	0,2	0,5	Skaldjur	2	4
Bönor	3	5	Svinister	2	4
Ris	2	2,5	Jordnötsolja	1	2,5
Majsmjöl	0,8	2	Malet kaffe	8	15
Vetemjöl	0,4	0,2 (?)	Kakao	8	15
Vitlök	10	20	Tvål	1,	4 2
Lök	4	6	Mjölk per liter	1	1,4
Spansk	0,7	1,1	Kondenserad mjölk, burk	1,5	2,2
Pumpa	0,8	1,5	Apelsin	0,3	1,2
Ananas	0,15	6,4	Avocado	0,3	0,6

Ofta hittar man ingenting alls!

Bil. III. Några statistiska siffror rörande kubanskt jordbruk¹

1. *Kaffe*, planterade hektar i statliga sektorer:

1966: 1 624 – 1967: 9 837 – 1968: 18 990

Boskap i miljoner:

1952: 4 042 – 1961: 5 776 – 1967: 7 172

¹ Siffrorna härrör från det centrala planeringsorganet; riktigheten kan ej garanteras.

2. Planterade träd i tusental (långt ifrån alla har tagit sig!):

År	Citrusfruktträd	Andra fruktträd	Återplantering
1962	239	632	70 040
1964	182	544	37 142
1966	1 678	243	53 204
1967	10 745	512	72 529

3. Nya sockerrörsplanteringar per år och sektor (i 1 000 hektar)

År	Totalt	Statlig sektor	Privat sektor
1962	177	93	84
1964	167	131	36
1966	168	131,5	36,7
1968	420,6	333,4	87,2

4. Några födoämnesodlingar (i 1 000 hektar) i statlig sektor.

Odlingar	1965	1966	1967	1968	Märk den allmänna tillbakagången, utpräglad ökning 1969-70 (115)
Potatis	7,8	10,5	8,9	7,4	
Matbananer	14,5	10,8	8,5	5,4	
Tomater	7,2	6,8	6,1	5,1	
Ris	31,6	32,6	44,3	72	

5. Skördar av organisationen för statliga uppköp (i 1 000 ton).

Produkter	1962	1964	1966	1967	1968
Opolerat ris	207	123	68	93	95
Potatis	88	75	104	105	119
Citrusfrukter	98	119	169	152	165
Matbananer	64	79	71	59	75
Papaja	33	28	66	54	70
Tomater	98	112	133	164	98

Försäljningen av dessa livsmedel från den privata sektorn, som i början var mycket betydande, har oavbrutet minskat, varför denna uppställning i hög grad underskattar livsmedelssvårigheterna.

6. Produktion av färskt, benfritt oxkött (i 1 000 ton)

1963: 72,8	1966: 108,5
1964: 86	1967: 99,7
1965: 97,7	1968: 110,8

Bil. IV. Brev till Fidel Castro den 31.7.1969 vilket kanske aldrig har tillställts honom (utdrag)1

1. Allra först skulle jag vilja säga hur rörd jag är över den stora ära Ni har visat mig genom att inbjuda mig att i tre omgångar studera de kubanska jordbruksproblemen: i augusti 1960, september 1963 och juli 1969. Under detta sista besök har vi haft tre långa samtal. Det sista blev tämligen stormigt, och jag har en känsla av att jag inte alltid lyckades göra mig förstådd.

Ni förebrådde mig först att min bok om Sovjetunionen var alltför kritisk, hyperkritisk och ibland rent av utmanande. Om boken inte hade innehållit konstruktiv kritik, skulle mina sovjetiska kolleger säkert inte ha ansett sig kunna dra någon fördel av att översätta den. Men när Ni hos mig spårar en viss känsla av "europeisk" överlägsenhet, har Ni troligen rätt. Jag är

uppvuxen i en viss miljö, jag tillhör ett yrke där man är underkastad vissa ofta oskrivna lagar för sitt beteende och har sin speciella uppfattning om vad plikten kräver.

När jag studerar svåra problem är det för mig alltså fråga om *yrkessamvete* att anlita olikartade källor. Annars skulle de påpekanden som jag gav Er ha löpt risken att vara ännu mycket mer ofullkomliga ...

Den uppfattning jag har om mitt yrke gör det till en plikt för mig att vidta sådana åtgärder. Jag inser att en revolutionär statschef ser saker ur en annan synvinkel än en socialistisk europeisk humanist, som inte står inför samma svårigheter.

2. Låt oss återkomma till utvecklingen av det kubanska jordbruket, som är en ytterst svår fråga. Jag vet bättre än någon annan vilken möda Ni gör Er för att säkerställa den. Vi har talat om vilka framsteg den nya planeringen kan innebära. Den kräver emellertid en exceptionell organisationsförmåga av den ansvariga ledningen, men denna förmåga är inte alltid tillräckligt utvecklad. Det är därför jag föreslår att man måste ge plats för större initiativ på basnivå, en organisation som strävar efter att vara mindre osmidig. Transportsvårigheterna ger mig anledning att tillråda större spridning av odlingar för lokal konsumtion av grönsaker, kött, frukt och färsk mjölk till områdena kring varje något så när stort samhälle.

3. De mindre jordbrukarna skulle ha kunnat få spela en större roll, om de hade fått mer hjälp och undervisning. Jag har inte kunnat förmå mig till att gilla det "kaffebälte" som helt stänger in Havanna, när man kunde ha gjort vackra trädgårdar av det i stället i likhet med dem som blomstrar inne i själva staden.

Strävan att genomföra kommunismen är den mest inspirerande uppgift man kan tänka sig. Under förutsättning att man inte glömmer att mänsklighetens framsteg alltid skett i långsam takt och att man inte bygger upp produktionen med olämpliga medel som varken passar för de produktiva krafterna och inte heller motsvaras av den *verkliga* tekniska nivån och graden av revolutionärt medvetande. "Che" föredrog en kompetent tekniker, för hans kapacitet kunde fastställas, medan det är lätt att spela pseudo-revolutionär.

Den nuvarande rekryteringen till PCC innebär alltså att de som kommer att dominera är jasägarna och karriäristerna på bekostnad av människor som i grund och botten har större värde, mer karaktär och starkare mänsklighet: de förra hoppar förr eller senare över skaklarna. Det är därför av största betydelse att premiärministern har dugliga människor omkring sig med stor erfarenhet och stark karaktär. Och att ledningen blir mer kamratlig. Beslut som de om magasinszonen bakom hamnen för Havanna, att man skall ha får i stället för kaffe sydost om staden, om bredden och sträckningen av de blivande autostradorna ..., kan inte avgöras lättsinnigt.

4. Socialismen som jag fattar den, syftar till att varje mänsklig varelse skall få utvecklas helt och fullt i tjänandet och i hängivenhet för kollektivet. Detta kräver förutom den nyligen genomförda utbyggnaden av undervisningen att var och en effektivt tog del i de beslut som intresserar honom, något som skulle skapa större entusiasm som ytterligare stärkte den hänförelse som Ni så väl förstår att framkalla i Era tal. Därtill skulle det behövas en viss frihet i upplysningen som är ofrånkomlig för att motverka de byråkratiska missgreppen, som bara ökar.

Den socialistiska tävlan innebär positiva sidor, om man bara inte missbrukar den. Att mobilisera stora skaror av stadsbor och sända ut dem på landet resulterar i de flesta fall i ett mycket svagt produktionsresultat och detta till stora kostnader. Utan grundligare ekonomiska beräkningar kommer det kubanska jordbrukets produktion att kosta mer och mer och förlora sin konkurrenskraft.

5. Vägen till kommunismen borde logiskt sett innebära en inskränkning av privilegier liksom i Kina (jag gillar långt ifrån allt som görs i Kina). Ni har förebrått mig det felaktiga i att jag

protesterade mot "banketten" i Victorino. Efter det jag hade kommit med liknande invändningar i Nordvietnam, sade minister Pham Van Dong till mig att han hade förstått vad jag menade. Det är särskilt obehagligt för mig att feta mitt bland människor som får underkasta sig vissa umbäranden.

Vietnameserna och kineserna har sin rot i bondeklassen och de är ytterst sparsamma. Ni, de styrande kubanerna, är i viss mån arvtagare till spanska hidalgos och till det amerikanska konsumtionssamhället och ni kastar resterna till svinen och talar alltid om gigantiska planer. Er generositet och ert sinne för storhet kommer sig av detta. En dag kanske det kommer att behövas en kulturrevolution för att göra klart för de ledande kubanerna och för Er, Fidel, särskilt, att "ta vara på småmulorna", vilket också är ett sätt att mer tänka på hur det går med folket, på hur de har det i sitt dagliga liv ...

Att undandra arbetarna materiell uppmuntran medan man hela tiden beviljar överdrivna materiella fördelar åt regimen privilegierade (officerare, höga partipampar, Alfa Romeoägare ...) kommer inte att underlätta utvecklingen mot kommunismen.

Jag ber Er, etc. .²

Bil. V. Efterskrift till andra upplagan, december 1970: Fidel Castros självkritik

Denna bok, som skrevs färdig för ett år sedan och kom ut i mars 1970, blev utsatt för livlig kritik, och det meddelades att det från officiellt kubanskt håll skulle komma ett kraftfullt genmäle på fyra språk, som skulle ha intresserat mig mycket att få ta del av.³ För det källmaterial jag använde skulle ha ansetts otillräckligt av en historiker; jag kunde ibland inte verifiera det utan fick förlita mig på uppgiftslämnarna. Urvalet av givna fakta var godtyckligt, tolkningarna understundom oförsiktiga för att inte säga djärva och tonen i framställningen alltför självsäker. Seriös kritik hade gjort det möjligt att förbättra verket, som i sig utgjorde en politisk handling som kan diskuteras. De positiva aspekterna på den kubanska revolutionen och Fidel Castros insatser underströks säkert inte tillräckligt; jag trodde att de var alltför välkända av läsarna. Men att avhålla sig ifrån varje form av positiv kritik p. g. a. hotet från imperialismen skulle vara en farlig tes. Det var den som på sin tid gjorde att stalinismen höll sig kvar, och den understöddes av kommunisternas och vissa progressiva fransmäns oböjlighet.

Detta arbete, som jag alltid haft klart för mig är långt ifrån perfekt, har dock fått motta stöd från olika håll. Med utgångspunkt i en mer politiskt betonad analys kommer K. S. Karol, i [Castros Kuba](#), fram till slutsatser som ofta ligger nära mina, i synnerhet när han talar om avsaknaden av politiska institutioner.⁴ Men den viktigaste bekräftelsen kommer från den faktiska händelseutvecklingen och från Fidel Castro själv.

Genom att förlänga tiden för sockerrörsskörd, som inleddes den 14 juli 1969, till början av augusti 1970 lyckades man framställa 8,5 milj. ton socker. Det är precis det mål som flertalet experter och kubanerna själva ända sedan 1964 rått Castro att eftersträva. Han uppnådde det, men till ett mycket högt pris, för när han gick in för "los diez millones" blev han tvungen att göra enorma tilläggsinvesteringar, och han måste kräva ut stundom övermänskliga ansträng-

² Denna bok kan bara teckna en otillräcklig bild av den kubanska revolutionen. *Castro* av Herbert L. Matthews som jag fått läsa i manuskript är ett nyttigt komplement till den. "Det värsta Fidel Castro kan göra Förenta staterna, det är att göra den kubanska revolutionen till en stor ekonomisk framgång", skriver Matthews. Det är till denna uppgift som denna bok skulle vilja bidra och jag har just skickat de sista rishybriderna från Internationella risodlingsinstitutet till Kuba.

³ J. Fonseca anordnade den 6 juli 1970 en "vederläggande" konferens i Paris, som 20 dagar senare i stort sett helt motsades av Fidel Castro.

⁴ Se också José Yglesias', Hubermann och Sweezys, Herbert Matthews' och Gunther Franks verk, vilka återfinns i bibliografin. Jag hade inte läst något av dem när jag skrev min bok och ändå beskylldes jag för att ha gjort en "gemensam attack" med Karol.

ningar. Risavkastningen från vinterskörden 1969-70 nådde inte upp till 2,5 ton per hektar p. g. a. att odlingarna var illa skötta, sattes igång försent och var fulla av ogräs, när samtidigt de nya filippinska rissorterna kan ge det dubbla ... Vad som vanns i areal förlorades i sämre avkastning och produktionspriset steg. Möjligheterna att exportera ris som det 1968-69 talades om skulle kunna sättas igång 1971 försvinner alltmer mot horisonten. Men månadsransonen (på Kuba) kunde höjas till ca 3 kg.

Vi har tryckt på Fidels oförsiktighet när han i december 1968 lovade att på två år fyrdubbla den kubanska mjölkproduktionen. Hans anförande den 26 juli innehåller en lång självkritisk analys: "Den mjölmängd som producerades under perioden januari—maj 1970 uppgår till 71,3 milj. liter, 25 % mindre än under samma period 1969." Jag förutsåg visserligen en blygsammare ökning än Fidel, men inte en sådan tillbakagång! Fidel fortsätter: "Produktionen av nötkött, 154 000 ton 1968, preliminärt 145 000 ton 1970 ... vi är långt ifrån nöjda med produktionsplanerna för ris ... Även om en viss framgång noterats är de ansträngningar som gjorts för betesmarkerna inte tillräckliga. Tekniken måste förbättras betydligt ... Annars kan det leda till att kreaturstammen måste skäras ner."

Tiden för oförsiktiga löften är alltså över, åtminstone för ögonblicket, för Fidel säger: "Under perioden 1970-75 kommer situationen att vara ännu svårare." Han räknar upp en mängd brister men understryker sedan mycket modigt: "Jag skulle vilja nämna en faktor som är långt ifrån oviktig: vår egen bristande förmåga när det gäller de samlade arbetsinsatserna för revolutionen ... Man måste vara medveten om vårt ansvar för problemen, och särskilt mitt eget ... När det gäller oss, ledarna av denna revolution, har vår lärotid varit alltför kostsam." Ändå var det många som kom till Kuba, från Chile, Frankrike, Bulgarien, England och åtskilliga andra länder, människor som helhjärtat gick in för att hålla den revolutionära lärlingstidens kostnader nere för det kubanska folket — men som man på det hela taget knappast lyssnade till.

Det första erkännandet kom den 20 maj 1970, när Castro tillkännagav misslyckandet med "den stora zafran på 10 miljoner". Han fortsatte: "Slaget om de tio miljonerna förlorades inte av folket, det var vi, administrationen, revolutionens ledare, som förlorade det ... Vår okunnighet om problemen med sockercentralerna gjorde att det var en mängd svårigheter som vi inte kunde övervinna i tid." Men när experter på sockerproduktion 1964-65 påvisade att målsättningen var orealistisk skickades de hem ...

De båda talen, den 20 maj och den 26 juli, tycks dock ha fått Fidels popularitet att stiga till en ny topp. Han ville "vända nederlaget till en seger". Men i juli kom hans självkritik kubanerna att hoppas på nya initiativ, som emellertid uteblev. Det är inte mycket de har att vänta sig, utom ett tillkännagivande av en demokratisering som fortfarande är ytterst odefinierad.⁵ Många föredrar ännu att förlita sig på Fidel. Men de måste ha blivit besvikna när hans tal ännu i slutet av oktober hade kampen mot arbetsskolkandet som ledmotiv, vilket understryker den auktoritära inriktningen.

Denna frånvaro från arbetet är förvisso ett av regimens värsta plågoris: många som har tjänat ihop tillräckligt för att kunna köpa ut sina ransoner bryr sig inte om att gå tillbaks till arbetet. Åtskilliga av dem som går gör det mest för att få maten och kläderna men gör ingen större insats.⁶ En skofabrik med en 20 %-ig underbemanning och med de flesta platserna vid det löpandet bandet på vinst och förlust besatta med grannar till de anställda kan betyda en 60 %-ig nedsättning i produktionen. Och de verkligt militanta, de som gör allt vad de kan och mer

⁵ "Om socialismen inte verkar för massorna går den under. Om socialismen inte får massornas *medverkan* förlorar den slaget, byråkratiseras, förfaller till kapitalistiska metoder och går bakåt ideologiskt", säger Fidel Castro. Men han talar ännu inte om en socialism genom massorna.

⁶ Inom jordbruket är "den genomsnittliga (effektiva) arbetsdagen mellan fyra och fem timmar". (Hubermann och Sweezy, sid. 152).

än det, de börjar komma underfund med vilka uppoffringar som begärs av dem och hur gagnlösa dessa är när de andra struntar i allting, så de börjar också att protestera. Och det är inte längre fråga om jordbruket och bönderna utan om arbetare, vilket ställer ytterligare umbäranden i utsikt.

Fidels prestige förefaller att vara i sjunkande så de ledandes muntliga kritik blir alltmer allmän och ingen generar sig längre för att ge uttryck åt den offentligt. Det sägs att stölder inte längre beivras, och en arbeterska vid en skofabrik drar sig inte längre för att bjuda ut sitt tjuvgods från dörr till dörr, vilket hon aldrig skulle ha vågat före juli 1970. Alla ser bara till sitt eget bästa ...

Detta är den bild som utmålas av de som nyligen varit på Kuba. Den är kanske lite mörktonad, men jag ser att Claude Kiejman bekräftar den i *Politique Hebdo* den 19 november 1970. Han är också sympatisör, men han säger: "Mer eller mindre skandalöst missbruk, personer i ansvarig ställning som använder företagets bil för söndagsutflykter och inte låter sig nöja med arbetarmatsalarnas måltider ... transportproblemen är överväldigande." Och Fidel kritiserade också den 26 juli "vissa partifunktionärers alltför stora privilegier". Den 23 augusti förklarar han att "den revolutionära förtruppen måste alltid vara beredd till större uppoffringar än dem man begär av folket ... Ju större ansvar desto större förpliktelser, desto större uppoffringar ... Vi måste kunna svara upp till folkets krav ... Vi måste sätta en demokratisk ordning i stället för de administrativa metoderna som riskerar att bli en byråkratisk apparat." Den italienska utbrytargruppen *Manifesto* påminner oss mycket lägligt om att den demokratiska centralismen är en historisk relik!

Visst är det glädjande att se texten på de stora propagandaaffischerna hösten 1970: "Den enda makten — folkets makt." Det är mer tilltalande än "Överbefälhavare — vi lyder order" som tidigare. Men agronomen Alonso Olive, som åter gav mig upplysningar 1969, vilket gjorde att jag kunde ge Fidel bättre råd, sitter fortfarande i fängelse, delvis därför att han påpekade olika missgrepp för mig. Han skulle kunna rätta till många av dem om han fick arbeta i planeringen. Han kan naturligtvis ta fel, men inte så fel.

Även om de ansvariga börjar inse hur allvarliga de tekniska problemen är låter de inte bönderna och lantarbetarna ta del av planerna trots att de säkert skulle kunna undvika de grova fel som vissa tekniker begår som är alltför boklärd och föga förfarna i praktiska ting. I själva verket förefaller det att vara småborgarna som i praktiken besitter makten på Kuba och inte alls arbetarna eller jordbrukarna som alltför många av de politiska uppkomlingarna fortfarande föraktar eller i bästa fall har patriarkaliska attityder till.

Om vår bok i någon mån, tillsammans med andra kritiska framställningar, bidragit till att förmå Fidel till hans självkritiska betraktelser är det berättigande nog för den, trots dess brister. Men det är den faktiska händelseutvecklingen som varit avgörande. Efter Fidel Castros inbjudan — som jag visst inte hade bett om — var jag helt enkelt tvungen att skriva vad jag skrev, och han borde ha väntat sig kritik med tanke på mina tidigare skrifter. Men jag gick antagligen längre än han väntade sig när jag kom in på ekonomiska och t. o. m. politiska — förbjudet område! — aspekter när han bara hade bett om teknisk rådgivning.

Mina fyra besök på Kuba och mina upprepade och fruktlösa ansträngningar för att så mycket som möjligt avvärja misstagen gör mitt ansvar större när det gäller det landet men även gentemot de andra revolutioner som börjat eller kan skönjas i Latinamerika. När militärerna i Peru slåss för sin nationella ekonomiska självständighet tvingar de andra militärer, i Bolivia och t. o. m. i Argentina, att inte blunda för problemen.

Salvador Allende har segrat knappt i Chile i ett demokratiskt val, vilket är genant för de yankees som gärna skulle se att han störtades. Hans folkfront vann sin framgång tack vare MAPU:s avgörande stöd och tack vare min vän Jacques Chonchol, som jag arbetade tillsammans med på Kuba i maj och augusti 1960 och som nu är jordbruksminister i Santiago.

Chonchol och Allende kommer att skynda på jordreformen som den försiktige Frei förhalade. Och de bör ha förträffliga utsikter att lyckas, precis som när de nationaliserade koppargruvorna. Denna efterskrift tillägnas Chonchol med en önskan om framgång för honom; enligt Suffert i *l'Express* ska Fidel ha tillrätt Allende försiktighet. Kuba har fått betala dyrt för sina missgrepp som är en följd av att man vägrat dra lärdom av tidigare socialistiska erfarenheter.

I Sovjet, säger Hubermann och Sweezy ”ledde felen i den centrala planeringen ... som stödde sig på byråkratin och i sin tur understödde den, till en okontrollerad stegring i slöseriet och ineffektiviteten.” På Kuba förvärras situationen av att man avvisar varje form av Kooperation och materiella stimulantia samt av den överdrivna personliga makten. Samma författare förutsåg alltsedan 1969 ”möjligheten av en allvarlig försämring i förhållandet mellan folket och regeringen ... Vissa iakttagare anser att den politiska barometern på Kuba står på oväder ... konstruktiv kritik ignoreras eller beskylls för att hjälpa Revolutionens fiender ... de organ genom vilka andra åsikter än de officiella kunde nå allmänheten har avskaffats, det ena efter det andra ... Det står mer att vinna med att upptäcka orsakerna till otillräckligheter än att ständigt skryta med framgångar.”⁷

Det är absolut nödvändigt att försöka ge alla den kubanska revolutionens vänner andra och fullständiga upplysningar än ledningens och deras propagandisters.

Om några revolutioner i Sydamerika i framtiden ska ha utsikter till framgång utan så mycket hjälp per capita som Kuba fått från socialistlägret måste man undvika improvisationer och känna bättre till orsakerna till svårigheterna på Kuba. Det var det som var vår ledstjärna; Gramsci anser ju att vi ska ”söka Sanningen, och tala om den, ty endast sanningen är revolutionär”. Även om den är svåråtkomlig, denna berömda Sanning, ska vi inte ge upp sökandet efter den, inte ens genom att skylla på andra uppgifter, andra plikter. Det borde i varje fall vara regeln för dem som kallar sig vetenskapsmän men som också vill söka efter även de minsta oförrätter och efter ojlikheter till vidareutveckling för alla.

Mars 1971. Fidel Castro tillkännager att sockerrören först ska brännas av för att underlätta skörden. Det gör den manuella skörden lättare och även den mekaniserade. Arbetet underlättas men man går miste om blasten, som har ett högt fodervärde. Dessutom måste de avbrända sockerrören skördas, transporteras och börja bearbetas inom 24 timmar efter bränningen annars uppstår stora sockerförluster. Men under de senaste skördekampanjerna har man sällan lyckats uppnå en ordentlig k00rdinering. Kuba kommer säkert att gå in för australiska skördemaskiner; försöken att konstruera inhemska skördemaskiner för att skörda obrända sockerrör — en mycket svår uppgift — tycks ha övergivits.

Alonso Olive, som arresterades i oktober 1969, förklarade i den kubanska televisionen i mitten av februari 1971 att han tillhörde CIA och att han försett Monsieur Dumont med upplysningar (vilket gav mig möjlighet att förbättra min rådgivning till Fidel Castro). Tidrymden mellan de ovannämnda tillfällena skapar vissa tvivel beträffande beaktelsens sanningshalt, i synnerhet som den senare tidpunkten sammanfaller ungefär med att denna bok i spansk översättning kom till Kuba. De omständigheter under vilka Alonso Olives beaktelse tillkommit påminner lite för mycket om [Bekännelsen](#) av Arthur London.

⁷ I september—oktober 1970 var jag tillkallad som konsult av Sir Eric Williams, Trinidad och Tobagos premiärminister sedan 1956. När jag förstod att han ville utnyttja mitt besök politiskt gav jag en intervju ”Williams should prepare the way for his successor” (*Express*, Port-of-Spain den 9 oktober 1970).

Litteraturlista

Av *Fidel Castro* finns det ett stort antal tal av vilka en del översatts till svenska i [Historien skall frikänna mig!](#), Rabén & Sjögren, 1968, och *Kubas väg*, Gidlunds, 1969. Det bör betonas att denne oöverträffade talare inte skrivit någonting.

Däremot har *Che Guevara* skrivit mycket. På svenska finns bl. a. [Dagbok från Bolivia](#), Rabén & Sjögren, 1968, och *Vi skall segra*, Rabén & Sjögren, 1968. Den senare boken innehåller tal och uppsatser och särskild uppmärksamhet bör fästas på [Socialismen och människan på Kuba](#).

Regis Debray, *Révolution dans la Révolution* [på svenska: [Revolution i revolutionen](#).], Maspero, 1968. Saverio Tutino, [Den kubanska oktoberrevolutionen](#), Tema, 1971.

Michel Gutelman, *l'Agriculture socialisée à Cuba*, Maspero, 1967.

Claude Julien, *Det amerikanska imperiet. Kolonialmakt utan kolonier*. Bonniers, 1969.

Alain Gheerbrandt, *l'Église rebelle d'Amérique latine*, Le Seuil, 1969.

Gonzalez och Sanchez Salazar, *Che Guevara en Bolivie*, Stock, 1969.

Heberto Padilla, *Hors jeu*, Le Seuil, 1969.

René Dumont, *Cuba, socialisme et développement*. Le Seuil, 1964.

Cuba socialista, kubansk månadstidning fram till februari 1967.

Pensamiento critico, månadstidning.

Verde Olivo, arméns veckotidning.

Cuba, utkommer sporadiskt.

Herbert Matthews, *Castro. En politisk biografi*, Pan, 1970. [Utdrag: [Castro och kommunismen](#)]

José Yglesias, [I revolutionens hand. Rapport från en kubansk landsortsstad](#), Pan, 1968.

L. Huberman och P. Sweezy, [Socialismen på Kuba](#), Rabén & Sjögren, 1970.

K. S. Karol, [Castros Kuba](#), Wahlström & Widstrand, 1971.

A. Biron, *Forces paysannes et politiques agraires en Amérique latine*, Ed. ouvrières, 1970.

A. Gunder Frank, [Kapitalism och underutveckling i Latinamerika](#), Cavefors, 1970.